T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Yüksek Lisans

TÜRKÇE ORGAN ADLARININ YÖNELİM METAFORLARI AÇISINDAN İNCELENMESİ

Metin İLHAN
16915004

Danışman
Doç. Dr. Faruk GÖKÇE

Diyarbakır 2019

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Yüksek Lisans

TÜRKÇE ORGAN ADLARININ YÖNELİM METAFORLARI AÇISINDAN İNCELENMESİ

Metin İLHAN
16915004

Danışman
Doç. Dr. Faruk GÖKÇE

Diyarbakır 2019

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "Türkçe Organ Adlarının Yönelim Metaforları Açısından İncelenmesi" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

23/09/2019

Metin İLHAN

İmza

T.C

DİCLE UNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

DİYARBAKIR

Metin İLHAN tarafından yapılan "Türkçe Organ Adlarının Yönelim Metaforları Açısından İncelenmesi" konulu bu çalışma, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir

Jüri Üyesinin

Ünvanı Adı Soyadı

Başkan: Doç. Dr. Caşteğin TURGUNBAYER

Üye : Doç. Dr. Faruk GÖKÇE

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz AKDEMİR

Tez Savunma Sınavı Tarihi: 23/09/2019

Yukarıdaki bilgilerin doğruluğunu onaylarım.

.../...../2019

Prof. Dr. Nazım HASIRCI

ENSTİTÜ MÜDÜRÜ

(MÜHÜR)

ÖNSÖZ

Bir milleti diğerlerinden ayıran en önemli özellikler o milletin dilinde, tarihinde ve kültürel değerlerinde saklıdır. Bir dilin temel özelliklerini ortaya koymak, mahiyetinin belirlenmesi açısından önemlidir. Bu açıdan organ adları, bir dilin gelişim ve değişimi açısından çok önemli ipuçları vermektedir. Bu sebepten ötürü temel kelimelerden olan organ adları önemli veri kaynaklarıdır. Türkiye'de organ adları üzerine yapılan akademik çalışmaların varlığı Türkçenin zengin anlatım gücü ve henüz tam irdelenmemiş bazı noktaların ortaya çıkarılması açısından önemlidir. Eldeki çalışmayla organ adlarının anlam genişliğinden yararlanarak metaforlar ile olan ilişkisi üzerinde durulmuştur. Çalışmanın giriş bölümünde konu, amaç ve yöntem gibi genel çerçeve üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde metaforlar hakkında genel bilgiler verilerek teoriler ve türleri üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde organ adları ile ilgili bilişsel süreçler ve bunun Türkçe ve bazı yabancı dillerdeki yansımaları da ortaya konulmak suretiyle dilin evrensel boyutu gösterilmeye gayret edilmiştir. Organ adlarının Türkçede nasıl işletildiği ve semantik oluşumlarına ait örnekler tarihi ve güncel kaynaklardan tanıklanarak verilmiştir. Sonuç kısmında yapılan incelemelere dair bazı değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Eldeki çalışmanın ortaya çıkmasında fikir, önerileriyle yol göstererek desteğini esirgemeyen, çalışmamın zor süreçlerinde ve çıkmazlarında bilgisi, tecrübesi ve rehberliğiyle ufkumu açan, hatalarımı düzeltmemi sağlayan değerli hocam Doç. Dr. Faruk GÖKÇE' ye ayrıca çalışmamın son halini almasında emeği geçen, eksiklikleri gidermemde yardımcı olan Doç. Dr. Caşteğin TURGUNBAYER' e teşekkürlerimi borç bilir, beni bugünlere getiren ailem ve bu çalışmanın ortaya çıkmasında desteklerini benden esirgemeyen eşim ve kızıma da minnettarım.

Metin İLHAN

Diyarbakır 2019

ÖZET

Metaforlar, zihin ve dil bağlamında düşüncenin dile yansımış doğal şekilleridir. Bilişsel süreçlerin doğal bir oluşumu olarak ortaya çıkan metaforlar ister bilinçli ister farkında olmadan kullanımıyla dilsel ifadelerde çoğu zaman merkezi konumdadır. Klasik/geleneksel teorinin benimsediği şekliyle metaforlar, ifadede estetik ve retorik terennümlerle bilinçli ve istekli bir kullanımdır. Modern teori ise metaforu, bilişsel süreçlerle kavramlaştırılan hayat ve içindeki durumların dilsel ifadelerdeki tezahürü olarak görmektedir. Klasik teorinin beyanı, düşüncelerin meteforlar olmadan da tam olarak ifade edilebileceği yönündeyken, modern teori metaforlar olmadan düşünce ve tecrübe boyutlarının dilde tam olarak yerini bulamayacağını yönündedir. Bu açıdan metaforlar dilsel bir gerekliliktir. Modern teori bu gerekliliği, dilin göstergelerden meydana gelen yapısıyla beraber metaforların da geniş ölçüde bu yapının içinde yer alması şeklinde açıklamaktadır.

Eldeki çalışmayla modern verilerle yeniden yorumlanan metaforun dil ve biliş ekseni, geleneksel anlayışla beraber gösterilecek Türkçeye yansımalarının nasıl olduğu yine aynı bağlamdan irdelenecektir. Modern teoriler çerçevesinde Türkçedeki organ adları yeni bir bakış açısıyla işlenecek, yönelim metaforlarıyla olan bağı ortaya konulmaya çalışılacaktır. Genel anlamda metaforik anlamların sistematiği üzerinde durulup ve bunun dile yansımaları örneklendirilecektir. Metaforiksel kategoriler hakkında bilgi verilip yönelim metaforları ile bedensel tecrübe boyutunun Türkçe ve diğer dillerde ortaya çıkan organ adlarıyla olan bağı ortaya konulmaya çalışılacaktır. Çalışmamızın iskeletinde bilişsel dilbilimin görüşlerinden faydalanılacak ve bu görüşlerin dile yansımaları irdelenecek. Metinlerden tanıklayacağımız örnekleri vermek suretiyle Türkçedeki organ adları diyakronik-semantik incelemeyle sunulup böylece dilsel işletim sistemi ve farklı semantik oluşumlar ortaya konulacaktır.

Anahtar Sözcükler

Metafor, Bilişsel Dilbilim, Türkçe Organ Adları, Yönelim Metaforları

ABSTRACT

Metaphors are natural forms of thought reflected in language in the context of mind and language. Metaphors, which emerge as a natural formation of cognitive processes, are often central to linguistic expressions, whether consciously or unintentionally. Metaphors, as adopted by classical / traditional theory, are a conscious and eager use of expression with aesthetic and rhetorical chanting. Modern theory, on the other hand, sees metaphor as the manifestation of life and its situation in linguistic expressions conceptualized by cognitive processes. While classical / traditional theory is that ideas can be expressed fully without metaphors, modern theory argues that without metaphors, the dimensions of thought and experience cannot be fully replaced in this respect, and in this respect metaphors are a linguistic necessity. Modern theory argues that language is composed of indicators, but also includes metaphors to a large extent.

In the present study, the language and cognition axis of the metaphor re-interpreted with modern data will be tried to be shown with the traditional understanding and how it will be reflected in Turkish from the same context. Within the framework of modern theories, the names of organs in Turkish will be studied from a new perspective, and the connection with the orientation metaphors will be revealed. The metaphorical meanings on language will be emphasized. Information about metaphorical categories will be given and the relationship between orientation metaphors and physical experience dimension with body parts in Turkish and some other languages will be tried to be revealed. By giving examples from the texts we will give examples of body parts in Turkish with diacronic-semantic analysis thus linguistic operating system and semantic formations of Turkish will be revealed.

Keywords

Metaphor, Cognitive Linguistics, Turkish Body Parts, Orientation Metaphors

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖNSÖZ ..... **I**
ÖZET ..... **II**
ABSTRACT ..... **III**
İÇİNDEKİLER ..... **IV**
TABLOLAR LİSTESİ ..... **VII**
ŞEKİLLER LİSTESİ ..... **VIII**
KISALTMALAR ..... **IX**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKÇE ORGAN ADLARININ YÖNELİM METAFORLARI AÇISINDAN İNCELENMESİ

1.1. METAFOR **3**
1.1.1. Metaforun Tanımı 3
1.1.2. Metafor Teorileri 5
1.1.2.1. Klasik/Geleneksel Teori 5
1.1.2.1. Modern Metafor Teorisi ve Bilişsel Yaklaşım 8
1.1.3. Metafor Türleri 16
1.1.3.1. İşlevsel Metaforlar 16
1.1.3.2. Kavramsal Metaforlar 17
1.1.3.3. Harmanlanmış Alan 19
1.1.3.4. Yönelim Metaforları 22
1.1.3.5. Ontolojik / Varlıksal metafor 26
1.1.3.6. Yapısal Metaforlar 27
1.1.4. Metaforik Kavramların Sistematiği 28

1.1.5. Metaforun Yapısı 29
1.1.6. Tümdengelim yöntemi 29
1.1.7. Scheffler (1979)'ın Metafor Tasnifi.....30
1.1.8. Metaforların Sınıflandırılması 32
1.1.9. Metafor ve Benzetmeler 33
1.1.10. Metaforik Kavramların Sistematiği 34
1.1.11. Metonim 36
1.1.12. Ek Metafor Türleri 36
1.1.13. Metaforun Arka Plan Değerlendirmesi 37

İKİNCİ BÖLÜM

BİLİŞSEL AÇIDAN ORGAN ADLARI VE METAFOR İLİŞKİSİ

2.1. METAFORLARIN ÜÇ AŞAMALI ANALİZİ VE ORGAN ADLARI 39

2.1.1. Kibarlık Hipotezi: İtibar Koruma Stratejisi Olarak Metafor 39
2.1.2. Biçimsel Katman: Dekor Olarak Metafor 41
2.1.3. Bilişsel Katman.....42

2.2. SOSYOLOJİK AÇIDAN İNSAN BEDENİ 42

2.3. ORGAN ADLARI VE DİL İLİŞKİSİ.....44

2.4. ORGAN ADLARI VE BİLİŞSEL DİLBİLİM 46

2.4.1. Sayısal Sistemler.....47
2.4.2. Mekansal Sistemler 49
2.4.3. Günlük Yaşamda Organ İsimlerinin Kullanımına Ait Metaforlar....51

2.5. ORGAN ADLARI VE TEMEL KELİMELER.....53

2.5.1. Türkçe Organ Adlarına Genel Bakış.....56
2.5.2. Doğan (2005)' ın Temel Kelimeler ile İlgili Ölçütleri.....57

2.6. YÖNELİM BİLDİREN ORGAN ADLARI 61

2.6.1. Ayak 62
2.6.2. Arkalık.....66
2.6.3. Alın.....67
2.6.4. Baş.....69
2.6.5. Burun.....74
2.6.6. Qabağ 78

2.6.7. Köt.....79
2.6.8. Kaş 80
2.6.9. Taban.....82
2.6.10. Sırt.....83
2.6.11. Yanak 84
2.6.12. Yüz.....87
2.6.13. Denizcilik Terimlerinde Yönelim Bildiren Organ Adları. 89
SONUÇ 90
KAYNAKÇA 92

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1 Winter'in Hayat Yolculuktur Metaforu 12
Tablo 2. Diğer Metafor Türleri 37
Tablo 3. Heine'nin Mamvu Diline Ait Sayı Sistemleri Tablosu.....48

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Kavramsal Haritalamanın Tek Yönlü Şeması 18
Şekil 2. Dörtlü Uzay Modelinin Türkçeye Uyarlanması 20
Şekil 3. Metaforun Tamamlayıcı Bakış Açısın Şematik Gösterimi 22
Şekil 4. Heine' nin Bedensel Yönelim Gösterimi 56
Şekil 5. Yatay düzlemde koordinatların asimetrisi 62

KISALTMALAR

ADİL	Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügati
Akt.	Aktaran
ATS	Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü
Az.	Azerbaycan Türkçesi
Başk.	Başkurt Türkçesi
CC	Codex Cumenicus
c.	Cilt
Çev.	çeviren
DLT	Divan-ı Lügati't-Türk
DS	Deyimler Sözlüğü
İA.	İslam Ansiklopedisi
İng.	İngilizce
İS	İrşadü'l-Mülük Ve's-Selatin
is.	İsim
Kaz.	Kazak Türkçesi
KB	Kutadgu Bilig
Kırg.	Kırgız Türkçesi
KTS	Kırgız Türkçesi Sözlüğü
LM	Leyla vü Mecnun
ME	Mukaddinetü'l Edeb
MG	Münyetu'l Guzat
MM	Mu'inü'l Mürid
MT	Marzubân-nâme Tercümesi
NF	Nehcü'l-Feradis
SD	Sekkâkî Divanı
Tat.	Tatar Türkçesi
Tkm.	Türkmen Türkçesi
TS	Türkçe Sözlük
TTü.	Türkiye Türkçesi
Uyg.	Uygur Türkçesi
vb.	Ve benzeri
vs.	Vesaire

GİRİŞ

Dil medeniyetin temeli, insanları bir arada tutan harçtır. Bilimi, ahlakı, gelenek ve değerlerimizi diğer bir ifadeyle bizi biz yapan şeyleri dil vasıtasyla öğrenir ve nesilden nesile aktarırız. Düşüncelerimiz somutlaşmasından gündelik hayatımızın idamesine kadar dil bir şekilde merkezdedir. Bu kadar çok fonksiyonu olan ve insan zihninin bir ürünü olan dil, en az zihin kadar karmaşıktır. Dil oluşumu aşamasında şüphesiz günümüzdeki kadar farklılığı ve karmaşıklığı içinde barındırmamaktaydı fakat doğuşunu tamamlayıp gelişmeye başlaması, soyut kavramları ifade etmeye uğraşması ve insana özgü bir yetenek olması onun karmaşık bir olgu haline gelmesine sebep oldu. Bu durum neticesinde keşfedilmeye ve karmaşık yapısının çözümlenmesine uğraşılan bir alan haline gelmektedir. İnsanoğlunun dilin yapısını anlama serüveni kadim devirlerden bu yana süregelmektedir. Eski filozofların ve kutsal kitapların açıklamalarıyla bu sarmaşık yapı çözümlenmeye çalışılıp merak uyandıran ve ilgi çekici bir konu olmaktadır. Özellikle 19. yüzyıl sonrası gelişmeler bu anlamda önemli bir çıkış noktasıdır. Bu yüzyıl dil sahasının önemli bir bilim dalı olmasına katkı sağlamıştır. Şüphesiz bu oluşumlardan biri de metaforu yeniden anlama ve anlamdırma olayıdır. Özelikle Lakoff-Johnson'ın çalışmaları multidisiplinler aracılığıyla dile özgü yeni kavrayışlar kazandırmada önem arzetmektedir. Metoforun anlayışının yeniden inşası dilbilimde yeni kavrayış ve oluşumlarında önünü açmaktadır. Zihinsel faaliyetleri anlamada metaforların rolü keşfedildikçe özellikle Batıda birçok bilim dalının bu dilbilim konusunda yararlanılmasını sağladı.

Metaforlarla ilgili uğraşılar Batıda hızlı bir şekilde gelişme göstermesi ülkemiz nezdinde de yapılması gereken yeni çalışmaları gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda metaforlar ve organ adları arasındaki bağı eldeki çalışmayla Türkçe üzerinde gösterilmeye gayret edilmiştir. Bazı dillerden de örnekler sunmak suretiyle

dil-zihin ilişkisinde Türkçe ve diğer dünya dillerin metaforlarla olan münasebeti ve dilin evrensel boyutu bu suretle gösterilmeye gayret edilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKÇE ORGAN ADLARININ YÖNELİM METAFORLARI AÇISINDAN İNCELENMESİ

1.1. METAFOR

İnsanoğlunun üretici tarafına ve bir şekilde bilişsel yönüne hitap eden metafor, lügâtte benzetme, eğretileme, istiare gibi isimlerle anılmaktadır. 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra özellikle Batıda dilbilimdeki önemli gelişmeler metaforu yeniden anlama ve anlamlandırma çabaları doğrultusunda yeni ufuklar açtı. Özellikle dilbilimin disiplinler arası çalışmalara önem vermesi metafor mefhumunun modern anlamda zihin, düşünce ve dil ekseninde yeniden yorumlanmasına zemin hazırladı. İnsanın üretmiş olduğu dil zihinsel ve sosyal aktiviteler göz ardı edilerek tam olarak açıklanamamasından dolayı psikoloji, sosyoloji ve felsefe gibi birçok bilim dalıyla disiplinler arası çalışma, metaforun modern anlamda açıklanması noktasında devreye girmektedir. Eldeki çalışmayla tarihsel süreçler de göz önünde bulundurularak zaman içinde değişen metafor algısı Klasik ve Modern teoriler kısmında gösterilecektir.

1.1.1. Metaforun Tanımı

Metafor, Grekçe *meta* (öte) ve *phrein* (taşımak) kelimelerinin bir araya gelmesiyle ortaya çıkan, bir yerden baska bir yere götürmek, taşımak, nakletmek anlamında kullanılan *metaphora* sözcüğünden ortaya çıkmıştır. Metafor, terim olarak bir iki kavramın çeşitli yönlerden ilişkilendirilmesi sonucu kavrama ait farklı yönlerin ortaya çıkması olayıdır.

Metafor, 15. yüzyılın sonlarında Latince vasıtasıyla Yunanca *metapherein* taşımak (to transfer) Fransızca *métaphore* şeklinde vücuda gelmiştir. Tanım olarak "Kelimenin veya ifadenin tam anlamıyla uygulanabilir olmadığı bir nesneye veya

eyleme uygulandığı bir konuşma şekli, başka bir şeyin simgesi veya temsilcisi olarak kabul edilen şey" dir (The Oxford English Dictionary: 1989: 676). Başka bir deyişle, bir şeyi diğeriyle (veya onun özelliklerine göre) açıklayan bir ifade türüdür. Metafor bir kavramı kaynak olarak belirleyip diğer kavramın kaynak kavrama göre açıklanması olayıdır. Böylelikle iki kavram arasında zihinsel çağrışım yoluyla ilgi kurulur ve biri diğerinin vasıtasıyla daha iyi anlaşılır. Metaforlar dilden, düşünceye ve hatta gerçekleştirilen eylemlere kadar yönlendirici etkisi vardır. "Metafor sadece dilde degil, düşünce ve eylemde de yaygın olarak bulunmaktadır. Gündelik kavram sistemimiz kendileriyle düşündügümüz ve eylemde bulunduğumuz terimler temelde dogası gereği metaforiktir" (Lakoff ve Johnson, 2003: 3). Bu ifadeye göre; metaforlar, yalnızca şiirsel, retorik ya da dilde estetik sağlayan oluşumlar değil aksine insanların algılama, düşünme ve davranış biçimlerini etkileyen gündelik hayata yön veren bir tarafı bulunmaktadır. Zihin soyut kavramlar ile somut kavramlar arasında bazı eşleşmeler yapar ve metafor bu iki kavram alanını birleştirir. Bu eşleşme şu şekilde açıklanmaktadır "Metaforlar, bilginin nispeten tanıdık bir alandan (çeşitli kaynak, temel alan veya araç olarak adlandırılan) yeni ve nispeten bilinmeyen bir alan (hedef alan veya konu)' a aktarılmasını içerir (akt. Tsoukas, 1991: 568)".

Türkçe sözlükte metafor: *is. Frs. metaphore*: İstiare, ödünçleme (TS 1998: 1546) olarak çevrilmektedir. Türkçeye Arapçadan geçen istiare "are" veyahut "ariyet" kökünden gelen sözcük, terim anlamıyla bir kelimenin ödünç alınma (istiare etme) işlemidir. İstiare-eğretileme terim anlamıyla **1**. Ödünç, borç veya eğreti alma, ödünçleme, metafor. **2.** Bir şeyi anlatmak için ona benzetilen başka bir şeyin adını eğreti olarak kullanma, eğretileme (TS, c. 1: 1106) şeklinde verilmektedir. Ödünç alınan sözcük, kendi anlamında değil başka bir anlamda kullanıldığı için mecazi bir kullanım ortaya çıkmaktadır. Sözlükte *ödünç istemek, ödünç almak* anlamına gelen istiare belagat ilmine göre; "Bir kelime veya terkibin, teşbihe mübalağa ve yorum gücü sağlamak için benzeşme ilgisiyle ve bir karineye dayalı olarak gerçek anlamı dışında kullanılması" şeklinde tarif edilmektedir (İA, c.23: 315). Bu ilgiyle yapılan tanım modern teorilerdeki metafor mefhumunu değil daha çok divan edebiyatının süslü satırlarındaki benzetme ve ödünçleme temelli tanıma uygun düşmektedir. Bu durumdan da anlaşılacağı üzere istiare (ödünç alma) işleminde bir istem ve sözü

süsleme kaygısı söz konusudur. Bunun aksine modern teorilerin tanımında metaforun ortaya çıkmasında çoğu zaman bir istem dışılık, zihnin doğal süreçlerinden oluşmuş ve dile aksetmiş şekiller mevcuttur. Metoforun modern anlayış şekli Yunanistan'da toplu taşıma araçlarına "metaphorai" ismi verilmesinden anlaşılabilir. İnsanların her gün kullandığı ve onları başka yerlere taşıyan araçlara verilen bu isim Türkçeye eğretileme/istiare yani ödünç alma anlamıyla çevrildiğinde modern metafor anlayışının kavramları başka kavramlara aktarma/taşıma olayından uzaklaşmaktadır.

Metaforlar bir kavram alanını başka kavramlara aktararak/taşıyarak dilin sıradanlığını yok etme işlevi de görmektedir. Metaforlar, semantik oluşumların önemli yapı taşlarından biri olmasından dolayı dilin sınırsız bir şekilde genişlemesini sağlamakta, dilin üretici tarafını ön plana çıkararak durağanlaşmanın önüne geçmektedir tıpkı yeni öğrenilen yabancı dilin ilk kullanımında edinilen o farklı tecrübe unutulmaz olduğu gibi fakat öğrenilen dilin sıklıkla kullanımında deneyim sıradanlaşmakta, yeniliğini yitirmektedir. Bu örnekte olduğu gibi metaforlar da dildeki sabitleşmiş ifadelerin yeni anlamlar kazanma olasılığını arttırarak dilsel alışkanlıkların önüne geçmektedir.

1.1.2. Metafor Teorileri

Metaforun tarihi süreci; metaforun dil felsefesinin bir konusu olarak görülmeye başlanması ve konu üzerindeki tartışmalar geleneksel anlamda bir tanım sunmaktadır. Tarihsel süreç içinde metafor algısının nasıl değiştiğini göstermek için Klasik ve Modern Teoriler başlığı altında göstermenin daha uygun olacağı kanaatindeyiz. Genel olarak bu iki teoriyi *farkında olmak* ve *farkında olmamak* gibi iki yargıyla ifade etmek mümkündür. Farkında olarak kullanılan metafor (oluşumunda benzetme temeline dayanan) daha çok edebiyatın ve retoriğin alanı içinde, farkında olmadan kullanılan metafor (hayat hakkındaki ifadelerimizin yolculuk terimleriyle oluşması gibi) daha çok bilişsel süreçlerin ve dilin alanı içinde yer almaktadır şeklinde özetlenebilir.

1.1.2.1. Klasik Teori

Klasik teoriden kastedilen metafor mehfumu, Doğu toplumlarında ve klasik çağ felsefecilerinin metaforu ifade şeklidir. Bu teoride metaforlar bir kelime ya da

retorik olayı olarak görülür. Doğuda metaforların karşılığı olarak istiâre / eğretileme veya mecâzı görmekteyiz. Örneğin; "Bir hilal uğruna, ya Rab ne güneşler batıyor" (M. Akif ERSOY) ifadesine bakıldığı zaman burada *hilal* ve *güneş* sözcüklerinin kasıtlı olarak sırasıyla *İslam toplumu* ve *vatan* isimlerinin yerine kullanıldığını *hilal* ve *güneş* kelimelerinin ise normal günlük anlamları ifade etmediği görülmektedir. Bu kullanım şekli şiirsel dilin örnekleridir. Dilin bu şekliyle kullanımı dilde farklı ve estetik bir söylem ortaya çıkarmaktadır. Klasik temelli teoriden anlaşılan da tam olarak bu durumdur. Metafor öncelikle dile ait bir süs ve bir mecaz oluşturma, bir adlandırma meselesi olarak görülmektedir. Geleneksel dil felsefesinden itibaren uzun bir müddet metafor anlayışına hakim olan benzetme temelli bu adlandırma olayı deyim, atasözü, şiir vs. içinde ortaya çıkabilmektedir. Bu durumdan anlaşıldığı üzere Klasik metafor teorilerinde gündelik dil ve bilişsel süreçler üzerinde pek durulmamaktadır. Gündelik dil dışında kullanılarak şiirsel veya sanatsal yazının bir parçası sayılan ve dillerin kendine has bir biçimi olarak görülen metaforlar "şiirsel metaforlar" olarak da tarif edilmektedir. Doğuda metafor için verilen bazı tanımlar şöyledir. Arap belagat alimlerinden el-Cürcani metaforu tanımlarken "Metafor bir tür teşbih, bir benzetme tipidir. Teşbih kendi içinde bir kıyastır. Kıyas kalbin tazammun ettiği, zekanın ise anladığı şeyleri kapsar. Kıyasın anlamı ise işitme veya kulaklar vasıtasıyla değil, akıl ve zeka aracılığıyla araştırılıp bulunabilir" (el-Cürcani, 1954: 15). Kamus-ı Türki'de istiare için "ödünç alma, ariyet olarak kullanma" açıklamasını verdikten sonra "Teşbih tarıkiyle ve müşebbehünbih'i müşebbeh yerine kullanarak irad olunan tarz-ı bedî'' tanımını verir. Örnek olarak zülf yerine sümbül, dilber yerine mah sözcüklerinin kullanılmasını gösterir (2002: 101). Bu tanımlamalar Doğu toplumlarında ve eski filozofların anlayışlarında metaforların sembolik değerde kaldıklarını, bilişsel olayların göz önünde bulundurulmadığını göstermektedir. Lakoff bu türden oluşumların yüzey seviyesinde ortaya çıkan metaforik ifadeler olduğuna dikkat çekmektedir. "Metafor sadece bir dil ya da sadece kelimeler meselesi değil aksine düşünce süreçleri büyük ölçüde metaforiktir" (Lakoff ve Johnson, 2003: 6).

Klasik teorilerde, üç farklı metafor görünümü vardır. Bunlar; karşılaştırma (comparison), yerine geçme (substitution) ve etkileşim görünümü (interaction) şeklindedir (Yu, 1988: 10).

i) Karşılaştırma görünümü metaforu; Black bu türü "karşılaştırma görünümü" (Black, 1954: 279) olarak adlandırmaktadır. "Metaforun bu görünümü analoji temelli metafor anlayışına sahip olan antik dil felsefecilerden itibaren metaforun açıklanması ve anlaşılması noktasında uzun bir müddet önemli bir yer tutmuştur. Bu metoda göre iki varlık benzerlikleri yönünden kıyaslanır" (Yu, 1988: 22). "Tilki gibi adam" örneğinden yola çıkarak ilkinin (tilkinin kurnazlığı) benzerliğine dayanılarak bu benzerlik benzetilene (adam) aktarılır. Bu türden metaforun oluşumu sırasında karşılaştırılan şeyler arasında bazı özellikler devreye girer. Yukarıdaki örnekte olduğu gibi iki varlık kurnazlık yönünden karşılaştırılmış / kıyaslanmıştır.

ii) Yerine geçme görünümü ise Black'e göre karşılaştırma görünümünün özel bir durumdur. Black'e göre yerine geçme görünümü gerçek ifadelerin yerine metaforik bir ifadenin kullanıldığı anlamsal görünümlerdir. Bu kuramın savunduğu düşünce gündelik dilde de ifade edilebilecek bir şeyin dilin estetetik ekseniyle dönüştürülmesi ya da ifadeyi daha iyi ve açık bir şekilde anlatmak için yerine geçme metodu kullanılması gereken bir araçtır. Bu açıdan yerine geçme kuramı metaforların kullanımını bazı durumlarda gerekli görmektedir (Yu, 1988: 22).

iii) Black'e göre etkileşim teorisi "Yerine geçme ve karşılaştırma görüşlerinin temel kusurlarından arınmış, metaforun kullanımları ve sınırlamaları hakkında bazı önemli bilgiler sunmaktadır" (Black, 1954: 283). İçerisinde metaforik anlamın var olduğu herhangi bir cümlede metaforu oluşturan asıl kelimenin *odak (focus)* olarak adlandırıldığı ve onu çevreleyen diğer kelimelerin cümlede *çerçeve (frame)* olarak adlandırıldığı bir teoridir. Metafor odak ile çerçeve arasındaki etkileşimin sonucundan ortaya çıkmaktadır (Black, 1954: 276). Metaforu veya *odak* sözcüğü aynı olan iki cümlede çerçeve değiştirilebilir. Buna göre, "Sıcak bir gün" ile "Benimle çok sıcak konuştu" cümlelerinde ortak olan sıcak sözcüğünün her iki cümlede metafor veya odak olduğunu söyleyebilmemiz iki cümlenin çerçevesi arasındaki benzerlik derecesine bağlıdır. Bu iki çerçeve arasındaki farklılıklar odak ve çerçeve arasındaki etkileşimde bazı farklar ortaya çıkaracaktır. Böylece metaforun hangi cümlede kullanılıp kullanılmadığı tespit edilebilir.

Yukarıdaki görüşlerin ortak özelliği metaforun dilsel bir olgu olarak ele alınması, gerçek ile metaforik anlamlar arasında temel bir ayrım yapmasıdır. Lakoff

ve Johnson'un işaret ettiği gibi çağdaş metafor teorisi ile Klasik olanlar arasındaki en büyük ayrım edebi-kavramsal farklılığa dayanmaktadır.

1.1.2.1. Modern Metafor Teorisi ve Bilişsel Yaklaşım

Modern metafor teorisinden kastedilen durum, özellikle son dönem metafor çalışmalarının getirdiği yeni anlayışla metaforun sadece retoriğin, belagatın veya şiirin konusu olmaktan ziyade bilişsel durumların ve gündelik dilin de deneyimlendiği ve daha önce Klasik teori kısmında verilen dilsel veya sembol ağırlıklı metafor anlayışının dışına çıkıldığı durumu ifade etmektedir.

Modern metafor mefhumu, konuşma dilinin ve bilişsel süreçlerin de metaforun konusu içine girmesinden dolayı bilişsel dilbilimde merkezi konulardan biri olmuştur. Bu tarihten daha önce de modern metafor çalışmalarına dahil edilen çalışmalar vardır. Retorik felsefesinde Richards (1936) yirminci yüzyılın önemli metafor çalışmalarından birini yapmıştır. Holme' un ifadesiyle "Richards'ın katkısı, metaforu mantıksal çıkarımların bütünlüğünü tehdit eden sıradışı bir yapı yerine metaforu *dilbilimsel bir ilke prensibi* olarak görmesiydi. O, metaforun iki terim (anlam ve araç) arasındaki bir gerilimden oluştuğu görüşündedir" (Holme 2004: 18). Richards'ın metaforu (nedensizlik, çift eklemlilik) gibi bir dilbilimsel ilke olarak görmesi metaforun dilin özünde dolayısıyla bilişimizde yer aldığının göstergesi olarak ele alınabilir. Bu durumda çağdaş metafor kuramıyla aynı fikir anlayışını benimsediği sonucu çıkarılabilmektedir. Holme'un Richards' dan önerdiği "Hayat bir satrançtır" metaforunda *hayat* bir anlam ve *satranç oyunu* da anlamı taşıyan araç ya da metaforu oluşturan terim olarak görülmektedir. Metafor, bu iki parçanın anlam farklılıkları arasındaki etkileşimden ortaya çıkar ve araç olarak kullanılan satranç oyunu hayat mefhumuna farklı bir anlam katar. Bu anlam farkı metaforu oluşturan terimlere dikkat çekilmesini sağlar. Böylece hayat kavramının satranç kavramıyla açıklanması Richards'ın metafor mefhumunun, modern metafor mefhumuyla veya metaforun modern anlamda açıklanma prensipleriyle aynı doğrultuda olduğu ifade edilebilir.

Klasik metafor açıklamalarında metafor, şiirsel hayal gücünün bir konusudur fakat modern teorideki metafor anlayışı sanatsal dilin dışında konuşma dilini ayrıca

dilin doğal olmayan süreçlerini de kapsayarak bilişinde ön plana çıkartıldığı bir saha olarak karşımıza çıkmaktadır. Klasik temelli yaklaşımlarda metafor tipik olarak dilin bir özelliği, düşünce ya da eylemden ziyade kelimeler meselesi olarak görülmektedir. Kövecses'e göre; "Akademisyenler ve alan dışı kişiler arasında benzer bir şekilde yaygın olan fikir metaforun 'gerçek' kaynağının sanat ve edebiyat olduğudur. Bunlara göre en otantik metaforları ortaya çıkaran şey şairin ve sanatçının dehası ve üretkenliğidir" (Kövecses, 2010: 49). Metafor geleneksel olarak her ne kadar özel bir şiir dili olarak görülse de Lakoff ve Johnson'ın çalışmaları metaforun düşüncenin temel şemasıyla etkileşim içinde olduğunu göstermiştir. Bu anlayışın ne tür bir yenilik ifade ettiğini şu alıntıya bakarak anlayabiliriz "Metafor, insan aklının bilimsel anlayışı içinde yeniden form verilmiş bir ışıktır" (Gibbs ve Macedo 2010: 680). Metafordan anlaşılan genel fikir metaforun dili süslemede bir araç ifadede bir estetik oluşturması sebebiyle metaforlar kullanılmadan da ifade edilmek istenen durumun tam olarak anlatılabileceği düşüncesidir. Lakoff ve Johnson'ın görüşleri ise aksi durumu ifade etmektedir Lakoff ve Johnson, çoğu Klasik (şiirsel) mecazi ifadenin, dilde değil düşüncede olduğunu dile getirmiştir. "Gündelik kavram sistemimiz - kendileriyle düşündüğümüz ve eylemde bulunduğumuz terimler- temelde doğası gereği metaforiktir" (Lakoff ve Johnson 2003: 4). Metaforun düşüncede ve günlük yaşamda yaygın olması doğal olarak düşüncenin somutlaşmış hali olan dilde de kendini gösterecektir. Bu açıdan bakıldığında ifade edilmek istenen kimi şeylerin metaforlar olmadan tam olarak anlaşılamayacağı sonucuna ulaşılabilir. Metaforun dil ile ilgili boyutunun yanı sıra bilişsel süreçlerden de etkilendiği şu ifadeden anlaşılmaktadır "Metafor, çoğu insan için poetik muhayyile ve retorik gösteriş hilesidir olağan/gündelik dil ile ilgili bir sorun değil, olağandışı dille ilgili bir sorundur" (Lakoff ve Johnson, çev. Yavuz, 2015: 27). Bu ifadeden anlaşılan, metaforun tam olarak bilişsel yönüne karşılık gelen durumdur. Aşağıda Lakoff ve Johnson'dan alıntılanan ve bahsedilen durumu daha iyi gösteren, dinleyiciye edebi bir söylem aksettirmeyecek bir metafor örneği örneklendirilmiştir.

Your claims are indefensible / İddiaların savunulamaz.

He attacked every weak point in my argument / Tartışmamızda fikirlerimde gördüğü her zayıf noktaya saldırdı.

His criticisms were right on target / Eleştirileri tam hedefteydi.

I demolished his argument / Onun iddialarını yerle bir ettim.

I've never won an argument with him / Onunla tartıştığımda hiç kazanmadım (Lakoff ve Johnson, çev. Yavuz: 28).

Yukarıdaki ifadelerde dikkati çeken husus, cümlelerin kurulumunda savaş terimlerinin öne çıkmasıdır. Bu durumun ortaya çıkmasındaki gerekçe tartıştığımız kişiyi düşman olarak görmemiz ve ona saldırmak istememizden kaynaklanmaktadır ya da zihnimiz tartıştığımız kişiyi düşman olarak algılamaktadır. Böylece savaş alanındaki durumlar tartışma anında da ortaya çıkmaktadır. Böylesi bir durum TARTIŞMAK SAVAŞMAKTIR metaforunu zorunlu olarak ortaya çıkarır. Bu türden metaforların oluşmasında kültürel altyapılar ve zihinsel süreçler oldukça etkilidir. Bu metafor şeklinin birçok yabancı kültür ve dilde görülmesi de olası bir durumdur. Tartışmak ve savaşmak aynı şeyler olmasa da tartışma kavramı savaş terimleriyle açıklanmaktadır. Tartışmayı savaş terimleriyle açıklanmasının kültüre göre değişken bir durum olduğunu Lakoff ve Johnson şöyle ifade etmektedir; "Tartışmaların savaş terimleriyle görülmediği bir kültür tahayyül etmeyi deneyin, orada hiç kimse kazanamaz veya kaybetmez, orada hücum etmenin yahut savunmanın, ilerlemenin veyahut geri çekilmenin hiç manası yoktur" (Lakoff ve Johnson, çev. Yavuz: 29). Herhangi bir kavramı algılayışın kültüre has bir durum olması metaforunda kültürle sıkı bağını göstermektedir tıpkı dillerin biricikliği ve topluma has oluşu gibi metaforlarda biricik ve topluma has olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Modern metafor teorisinde metafor; "Deneysel bir alanın kısmen haritalandırıldığı (mapping), yani farklı bir deneysel alan üzerine yansıtıldığı, böylece ikinci alanın birincisi açısından kısmen daha iyi anlaşıldığı bilişsel mekanizma (Lakoff ve Johnson, 2003: 246) olarak görülür. Lakoff ve Johnson'ın çalışmaları da metaforun kendi başına bir dil özelliği olarak değil kavramsal sistemimizin bir parçası ve metaforları oluşturan durumun da bir kavramsal sistemin diğerine yansıtılmasıyla oluştuğunu göstermektedir. Aşağıda gündelik dil olarak algılayabileceğimiz, sanatsal kaygılardan uzak bir anlayışla dile getirilmiş, bir

kavramın diğerine aktarıldığı veya birinin varlığıyla diğerinin daha iyi anlaşıldığı bir kesit şu şekildedir.

"İnsanlar çocuklarına hayata iyi bir başlangıç yapabilsinler diye eğitim vermeye çalıştıklarını söyleyebilirler. Eğer çocukları yaramazlık yaparlarsa, bunun doğal bir süreç olduğunu ve bu durumun üstesinden geleceklerini umarlar. Ebeveynler, çocuklarının maddi kaygı veya kötü sağlık sorunlarıyla karşı karşıya kalmayacağını ve bu tür zorluklarla karşılaşırsa, onun üstesinden gelebileceklerini umarlar. Ebeveynler, çocuklarının uzun yaşam süresine sahip olmasını dilerler. Hayatta çok uzaklara gidecekler ama aynı zamanda, bütün faniler gibi çocuklarının da yolun sonuna ulaşacaklarını biliyorlar" (Winter, 1995: 235).

Hayat hakkında yukarıda geçen ifadeler sanatsal dil amacı olmaksızın doğal ve gündelik dil kapsamına girdiği söylenebilir. *İyi bir başlangıç yapmak, uzun bir yaşam süresi, hayatta uzaklara gitmek, yolun sonuna ulaşmak* gibi dilsel ifadeler hayat kavramının nasıl anlaşıldığı veya zihnin hayatı nasıl kodladığının görülmesi açısından önemlidir. Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere hayat kavramı yolculuk kavramına aktarılmakta ve hayat yolculuk olarak algılanmaktadır. Böylelikle hayat hakkındaki düşünceler yolculuk terimine aktarılarak daha iyi anlaşılmasını veya kültür olarak nasıl algılandığının ipuçlarını vermektedir. Bu durumun arka planı irdelenecek olursa; hayatta ve yolculukta bir başlangıç (bu hayat için doğum, yolculuk için yolculuğun başladığı an) ve bir bitiş (hayat için ölüm, yolculuk için yolculuğun bittiği yer) ayrıca yolda karşılaşılan durumlar, hayat içinde geçerli bazı benzerlikler ortaya çıkaracaktır. Aynı şekilde yaşam kavramı hakkında Türkçede sıklıkla kullandığımız bazı ifadeler de yukarıdaki görüşleri destekler niteliktedir:

Onun hayatında bir yön/istikamet yok.

Hayatta olmak istediğim yerdeyim.

Hayatta çok önemli, bir dönemeçteyim / kavşaktayım.

Umarım hayatta yolumuz bir daha kesişmez.

Bütün bu örnekler göz önüne alındığında, hayat hakkında konuşmalarımızın büyük çoğunluğunu yolculuk terimlerinden oluştuğunu görmekteyiz. Bu ifadelerin sonucunda HAYAT YOLCULUKTUR metaforu karşımıza çıkmaktadır. Burada dikkate değer bir diğer husus hayatın sadece yolda olma temiyle açıklanmadığı aynı zamanda yolculuk sırasında karşılaşılabilecek birçok durum da şekillenmektedir. Bu örnekte de görüldüğü üzere metafor bütün bir sistemi başka bir kavrama, varlığa aktarmakta / taşımaktadır. Winter (1995) yukarıdaki 'Hayat Yolculuktur' metaforunu şu şekilde açıklamaktadır:

Tablo 1 Winter'in Hayat Yolculuktur Metaforu

Yolculuk (Kaynak)		Hayat (Hedef)
Yolcu	→	Şahıs / Kişi
Kalkış noktası	→	Doğum
Başlangıç koşulları	→	Kişisel yetenekler
Yolcunun eşyası / Bagaj	→	Kişisel problemler
Engeller	→	Dıştan gelen engeller
Uzaklık	→	Süre
Katedilen mesafe	→	Başarılar
Varış yeri	→	Yaşamın amacı
Son bulma	→	Ölüm

Winter, yukarıda verilenler hakkında ayrıca şu ifadeleri aktarmaktadır. HAYAT YOLCULUKTUR metaforu birçok farklı metaforik ifadeyi ve çıkarım kalıplarını mümkün kılmaktadır (Winter, 1995: 235).

Hayatın yolculuk olarak kavramlaştırılmadığı bazı kültürlerin olması mümkündür. Kültürümüzde hayatın yolculuk olarak anlaşıldığının güzel bir örneği için Aşık Veysel'in şu dörtlüğüne bakabiliriz.

"Uzun ince bir yoldayım

Gidiyorum gündüz gece" (Aşık Veysel Şatıroğlu).

"*Yaş otuz beş! Yolun yarısı eder,*

Dante gibi ortasındayız ömrün" (Cahit Sıtkı TARANCI).

Yukarıdaki ifadeler *hayat* kavramının tam anlamıyla *yolculuk* temine aktarıldığının güzel bir örneğidir. Her iki alıntıda da hayat, yaş, ömür vb. belli bir şekilde devam eden bu süreçlerin yolculuk olarak dile getirilmesi kültürel kavram sistemimizde hayatın yolculuk olarak kavramlaştırıldığının güzel bir örneğidir. Bununla birlikte, bu dilsel ifadeler hayat kavramının yolculuk kavramıyla açıklanması kavramsal haritalama (conceptual-mapping) tarafından oluşturulmaktadır. Çağdaş metafor teorisine göre metafor insan zihninin işleyişi ve bu işleyişin tezahürü olan dil ile zihnin çalışma şeklini ortaya çıkaran bilişsel bir tarafının olduğudu yönündedir. Dil, zihin ve kültür ilişkisi düşünüldüğünde, metaforlar bu teslisin merkezinde yer almakta ve her birinden bazı paydalar almaktadır.

Deneyimler yoluyla zihin belirli kavramlar oluşturur ve bu kavramların etkisi altında oluşan yönlendirmelerden ifade kalıpları doğmaktadır. Mesela, "Hayat yolculuktur", "Hayat satrançtır" gibi cümleler metaforik bir kavramdan etkilenmiştir. Modern teori, bir etki alanını (kavramı) diğerine eşleştirmek (satranç hakkındaki anlayışı hayat ile eşleştirmek gibi) yani haritalamak olarak görmektedir. Lakoff ve Johnson'a göre metaforun oluşumu kavramsal sistemlerimizin bir sürecidir. Kavramsal sistemimizin şekillenmesinde birçok faktör devreye girmektedir. Lakoff ve Johnson'a göre; "Eğer biz kavram sistemimizin büyük ölçüde metaforik olduğunu öne sürmekte haklıysak, o vakit düşünme tarzımız, tecrübe ettiğimiz şey ve her gün yaptığımız şeyler, daha çok, bir metafor sorunu demektir" (Lakoff ve Johnson çev. Demir, 2015: 27-28). Bedensel deneyimler, tecrübeler, içinde yaşanılan toplum

kavramsal sistemin şekillenmesinde önemli etkenlerdir. Çeşitli faktörlerin şekillendirdiği kavramsal sistemler gündelik işlere varıncaya kadar yaşam tarzını etkilediği alıntıdan anlaşılmaktadır. Kavramsal sistemlerin kendimizi ve çevremizi tanımlamakta önemli rolünü Kövecses şöyle açıklamaktadır: "Metaforlar, önemli bilişsel işler için kullanılan kavramsal cihazlardır. Bunlardan biri, metaforların bizim için sosyal, kültürel ve psikolojik gerçekleri yaratabileceği ya da oluşturabileceğidir" (Kövecses, 2003: 17). Bilişsel teorideki metaforiksel dil genel olarak soyut kaynak alanlarını somut hedef alanlarına yönlendirir. Böylece somut alan soyut alan vasıtasıyla daha iyi anlaşılır. Hayat yolculuktur metaforundan hareketle üretilebilecek yeni metaforlar vardır. Bir an birinin bize ağır sözlerle ithamda bulunduğunu düşünürsek ona şu türden cevaplar verebiliriz

Dediklerinin yenilir yutulur tarafı yok.

Söylediklerini hazmedemedim.

Dediklerini ona yutturdu.

Söylediklerini sana yalatacağım / yedireceğim.

Bütün örneklere bilişsel bakış açısından bakıldığında, söz söylemenin veya konuşmanın akciğerlerimizden gelen hava ile oluşmaya başlayan ve ağızdan çıkan bir eylem olması sebebiyle zihnimiz onu yutulacak veya hazmedilecek bir şey gibi algılamaktadır sonucuna varabiliriz böylece HAKARET YİYECEKTİR metaforu bu sebeplerden ortaya çıkmaktadır. Burada *hakaret* soyut kavramı *yiyecek* somut kavramına aktarılarak soyut olan *hakaret* kavramının daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır.

Reddy (1979) *Kanal Metaforu (Conduit Metaphor)* üzerine yayımladığı makaleye göre; bazı dilsel ifadeler iletişimde karşıdaki kişiyle Reddy'nin kanal olarak adlandırdığı bir telepatik bir bağlantı kurulduğu duruma benzer çıktılar sunmaktadır. Karşılıklı iletişimde dilsel çıktılar, konuşurların kavramsal olarak nasıl yönlendirildiğinin önemli ipuçlarını vermektedir. Bu durumu göstermek amacıyla bazı ifadeleri gözlemler ve etkili bir iletişimin oluşmadığı ya da kopma noktasına

geldiği zaman konuşanların örneklerdeki gibi bazı cümleler kullandığını şu şekilde örnekler:

"*Try to get your thoughts across better*" (Karşıdakiyle iyi bağlantı kurmayı dene).

"*None of Mary's feelings came through to me with any clarity*" (Marry'nin duygularının hiçbiri bana açık bir şekilde geçmedi/etkilemedi) (Reddy, 1979: 287).

Bu örneklerde gündelik dil konuşurlarının sıradan cümlelerinde bağlam içinde metaforik ifadeler barındırdığı görülmüştür. Burada cümle içinde anlam kazanan bağlamlar kanal, kelimeler ise fikirleri karşıdakine aktarmada bir araçtır. Reddy (1979) çalışmasıyla metaforların kullanımıyla zihinsel süreçlerin bir bağlantısı olduğunu dilsel ifadelerle göstermektedir. Yukarıdaki cümlelerde iletişimin yeniden kurulması için kullanılan *geçmek* (fikirlerin karşıdakine geçmesi gibi) ve *bağlantı kurmak* ifadelerini Reddy zihinsel telepatik cümleler olarak görmekte fakat dili kullanırken gerçek anlamda zihinsel telapati kurulmadığını da dile getirmektedir. Bu ifadelerde ortaya çıkan durum tam olarak kelimelerin bir kanal vasıtasıyla düşüncelerde doğan durumları karşıdakine göndermek olarak anlaşılmaktadır. Reddy bu durumu *kanal metaforu* olarak adlandırmaktadır. İletişimi yeniden kurmak için yukarıdaki ifadelerin kullanılması dilin bir iletişim ve etkileşim aracı olduğunu göstermektedir. Reddy bu durumu şöyle açıklamaktadır; "Eğer gerçekten birbirimize düşünceler gönderebilseydik, bir iletişim sistemine ihtiyacımız çok az olurdu" (Reddy, 1979: 288).

Alıntılardan da görüldüğü gibi metaforun temelinde bir çeşit düşünce veya kavramsallaştırma olduğu görülmektedir. Dil, zihinsel süreçleri yansıtmada deneyimlerimizin nasıl varlık gösterdiğine dair önemli bir projeksiyon görevi görmektedir. Bu açıdan dil, metaforların ve dolayısıyla kavram dünyamızın işleyiş ve analizine dair önemli bilgiler vermektedir. Bütün bu verilerden hareketle metaforun dilin kullanımından ziyade zihinsel süreçlerin süzgecinden geçerek oluştuğunu, dilin metaforun çalışma tarzıyla ilgili bilgiler verdiği söylenebilir. Sonuç olarak Lakoff ve Johnson'un metafora dair açıklamaları onun sadece kelime meselesinden ibaret olmadığını aksine insanoğlunun düşünce süreçlerinin büyük bölümünde olduğunu

çalışmalarıyla göstermektedirler. Bununla birlikte çağdaş metafor teorisi, kavramsal metafor teorisine her şeyin uygulanabileceğini veya bu teorinin her şeyi açıklayabileceğini iddia etmemektedir. Kültürel farklılıklar ve karmaşık zihinsel ve dilsel süreçler bu durumu mümkün kılmamaktadır.

1.1.3. Metafor Türleri

1.1.3.1. İşlevsel Metaforlar

İşlevsel Metaforlar (Functional Metaphors)'ın işlevi, kullanım amaçları açısından oldukça geniş bir alana yayılmaktadır. Bir yabancı dilin öğretiminden, terapi aracı olarak kullanımına kadar birçok alanda metaforun işlevinden söz edebiliriz. Metaforun ortaya çıkmasında yeniden üretimler yoluyla bilindiğin dışına çıkan tarafı, yeni ufuklar için kapı aralamaktadır. Metaforun bu işlevsel ve çok boyutlu yönünü bilimsel yazın ve metafor bağlamında değerlendiren Tsoukas'ın ifadeleri şu şekildedir; "Bilimsel yazın gerçekliğe dair sembolik yapılar oluşturarak tanımlar, açıklar ve yorumlar. Bu açıdan kullanılan metaforlar sosyal bilimcilerin düşünme biçimlerini geliştirirken çeşitlendirir. Öte yandan karşıt görüşe göre ise metaforlar sosyal olayları açıklamada kaçınılmazdır*"* (Tsoukas, 1991: 566). Alıntıdan anlaşıldığı üzere metaforların düşünce ve hayal gücünü yönlendirici etkisi ve bunun bilimsel sahaya yansıtılması bilimsel gelişmeler için oldukça önemlidir. Bilimin düşünce ve muhayyile temelli oluşumunun arka planında, düşünsel gelişimi destekleyen metaforlar böylece bilimin ilerlemesine destek olmaktadır. İşlevsel metafor teorisinde, teori oluşturmanın ilk aşamasında metaforun olumlu işlev gördüğünü, ancak ileride metaforların bilimsel dile dönüştürülmesi gerektiğini Tsoukas şöyle açıklamaktadır "Kullanımları transfer rolü ile sınırlı metaforlar böylelikle kuram geliştirme aşamasında zarar vermeyecek forma dönüştürülür. Bilimsel yazın böylelikle yalın dil kullanacaktır. Aynı zamanda metaforik kavrayışlardan da yararlanmış olacaktır." (Tsoukas, 1991: 566). Bilim dili ile metaforlar arasında bir köprü kurulması gerektiğini ve bu iki yapının birbirinin tamamlayıcısı olduğu ifade eden Tsoukas metaforların yalın kavramlara göre daha hassas olduğunu ve böylece deneyimlerin transferlerini yapabileceklerini dile getirmektedir. Özellikle bu aşamanın asıl aktörleri teorik yazının aslı olarak ifade edilen 'yaşayan metaforlar' olduğuna vurgu yapmaktadır. Metafor ve bilimsel dilin beraberliğinin veya bilimsel

yazın oluşturmada böylece olumlu işlev görecektir.

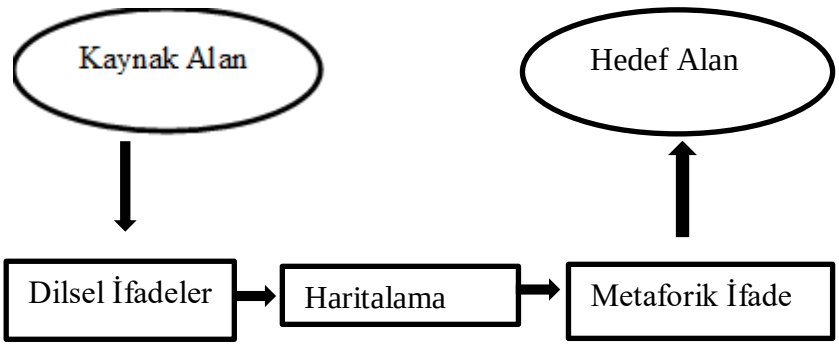
1.1.3.2. Kavramsal Metaforlar

Kavramsal Metaforlar (Conceptional Metaphors): Lakoff ve Johnson'un çalışmalarıyla bilim dünyasına kazandırdığı bu teoriye göre; bir kavram alanın diğeri aracılığıyla daha iyi anlaşıldığı ve iki kavram alanının etkileşime girmesi sonucu oluşan metaforlar, kavramsal metaforlar (conceptional metaphors) olarak ifade edilmektedir. Kavramsal metaforlarların oluşmasında bilişsel, deneysel, ve tecrübe süreçleri etkili olmaktadır Lakoff-Johnson bu durumu şöyle açıklamaktadır: "Anlamın, kavramsallaştırmanın, akıl yürütmenin ve dilin doğası hakkındaki soruların çalışma gerektiren sorular olduğunu kabul etmek çok önemlidir onlar sadece felsefi düşünce ile yeterince açıklanamazlar. Metaforun doğası da bir tanım meselesi değil bilişin ve onun doğasının meselesidir" (Lakoff-Johnson, 2003: 246). Kavramsal metaforlar dünyayı algılayış biçimlerinden etkilenir, bilişsel süreçlerin de devreye girmesiyle kavramların açıklanma sürecinde dilsel ifadelere yansımaktadır. Croft ve Cruse bu durumu şöyle açıklamaktadırlar: "Genel olarak, metaforlar kavramsal yapılardır ve tabiatta yalnızca dilsel değildirler, ancak elbette normal olarak dilsel olarak gerçekleştirilirler. Alanlar arasındaki yazışmalar kavramsal sistemde temsil edilir ve bir konuşma topluluğunun üyeleri arasında tamamen gelenekselleştirilir" (Croft ve Cruse, 2004: 197).

Kavramsal metaforlar, kaynak kavram ve hedef kavram alanlarından meydana gelmektedir. Kaynak alan kavram sisteminde yer daha önceden yer alan daha önceden bilinen bir alanın, hedef alanına yani bilinmedik bir alana yansıtmakla oluşmaktadır. Bu terimlerden kaynak alan tanımlanmış alanı, hedef alan ise aktarılan alanı içermektedir. Kavramsal metafor böylece bu iki kavram arasındaki etkileşim sonucu ortaya çıkmaktadır. Bunun yerine konu ve araç terimlerini tercih eden dilbilimciler de vardır. Daha önce örneği verdiğimiz "Hayat bir satrançtır" metaforunda hayat için *konu* ve metaforik ifadeyi tanımlamak için ise *araç* (anlamı taşıyan) terimler de kullanılmaktadır. Kaynak ve hedef arasındaki bu ilişkiyi Kövecses kısaca A, B'dir şeklinde ifade ettikten sonra A'nın B'nin vasıtasıyla daha iyi anlaşılabileceğini dile getirmektedir. "Metaforlar A'nın B olduğu formülüyle karekterize edilebilirler. A hedef alanı B kaynak alanına göre anlaşılır" (Kövecses,

2010: 33). Kaynak alanın daha bilindik bir alan olması genel olarak bu alanın somut alanlardan müteşekkil yapılar olduğu sonucunu doğurmaktadır çünkü somut olan şeyler soyut olanlara göre daha kolay anlaşılmaktadır şu alıntı bu durumu göstermektedir: "Hedef alandaki kavramı tanımlamak için seçilen kaynak alan, hedef alana göre daha somut, daha kolay tarif edilir ve daha çok fiziksel tecrübelere dayanan bir kavramdır (Kövecses, 2002: 15). Daha önce örneğini verdiğimiz *hakaret yiyecektir* metaforunda kaynak alan *yiyecek,* hedef kavram alanı ise soyut bir kavram olan *hakaret* dir. Soyut olan hakaret hedef alanını yiyecek gibi somut bir kavram ile açıklamamız zihnimizin hakaretin yiyilebilen, yutulan, hazmedilen veya hazmedilemeyen kavramlar olarak algılayarak bir somutlaştırma gerçekleştirmektedir. "Kötü sözleri sana yedireceğim" ifadesi "hakaret yiyecektir" kavramsal metaforundan etkilenmektedir. Lakoff-Johnson'un *haritalama* (mapping) olarak isimlendirdiği metaforun bu işleyişinde kaynak kavram alanı ile hedef kavram alanı arasında tek yönlü bir ilişki vardır. Bu tek yönlü çalışma mekanizması; "Her haritalama, bir kaynak etki alanındaki varlıklar ile bir hedef etki alanındaki varlıklar arasındaki sabit, ontolojik bir benzeşme kümesidir" (Lakoff, 1992: 39) şeklinde açıklanmaktadır. Metaforun oluşumunda kavramsal haritalamanın tek yönlü şeması aşağıdaki gibidir.

Şekil 1. Kavramsal Haritalamanın Tek Yönlü Şeması

(Hoa ve Thu, 2016: 48).

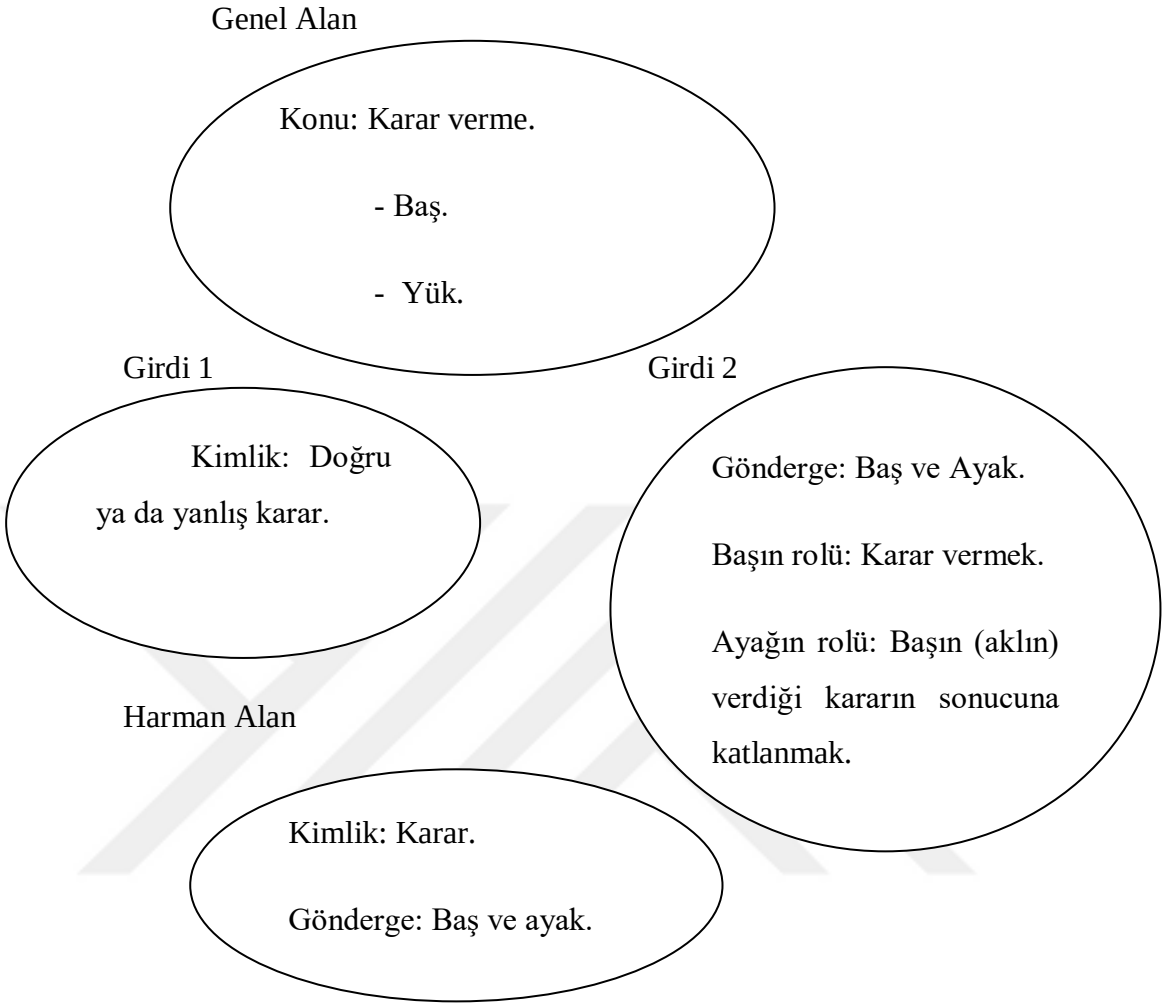
Yukarıdaki şekilden anlaşıldığı üzere kavramsal metafor teorisi, iki alan (hakaret-yiyecek, hayat-yolculuk vs.) ile deneyimler arasında ilişki veya haritalama üzerinde durmaktadır. "Kavramsal metaforlar keyfi veya doğuştan değil belirli

deneyim boyutlarını bir araya getiren tekrarlayan bölüm türleri tarafından motive edilir" (Grady, Oakley ve Caulson, 1999: 107). Alıntıdan anlaşıldığı üzere; kavramsal metafor teorisinde bazı kavramlar geliştirilir ve deneyimlere göre birbirine bağlanırlar. Deneyimler böylelikle kavramların haritalanma sürecinde çok önemli bir işleve sahip olurlar. Öte yandan, Kavramsal metafor teorisi için harmanlama, kavramsal harmanlama veya kavramsal bütünleşme teorisi olarak ifade edilen çeşitli adlandırmalar da tercih edilmekte ve bazı farklı yönleri bulunmaktadır. Bu farklar aşağıdaki başlık altında gösterilecektir.

1.1.3.3. Harmanlanmış Alan

Fauconnier ve Turner tarafından sunulan Harmanlama Kuramı (Blending Domain) Dörtlü Uzay Modelini kullanan bir teoridir. Bu teori; genel alan, iki birleştirilmiş *girdi* alanı için kullanılan büyük boşluklar ve bir *harman* alandan oluşan bir çerçevedir. Her iki girdi tarafından paylaşılan kavramsal özellikler ve girdilerden gelen malzemenin birleştiği ve etkileşime girdiği alan *harman* alanını temsil eder. Bahsedilen durumun Türkçeye uyarlanması aşağıdaki örnekle gösterilmeye çalışılmıştır.

Şekil 2. Dörtlü Uzay Modelinin Türkçeye Uyarlanması

Şekilde gösterilen harman alan, "Akılsız başın cezasını ayaklar çeker" ifadesinin dörtlü uzay modeline uygulanmasını göstermektedir. Bu ifade de *baş* sözcüğü karar verme veya akıl yerine, *ayak* sözcüğü ise verilen kararın sonucuna katlanma sonucunda ortaya çıkacak yorgunluğun yerine kullanılarak klasik anlamda bir metafor örneği oluşturmaktadır. Harmanlama teorisinin Dörtlü Uzay Modeline uygulanarak aşağıdaki gibi analiz edilebilmektedir. Harman alan, girdilerin her birinden bazı yapıları miras alır yani *doğru* ve *yanlış karar* girdi alanı yani kimliği oluşturur. *Baş* ve *ayak* ise gönderge alanını oluşturmaktadır. Bu iki girdi alanı, harman alanda temsil edilen bazı yapıları paylaşır başka bir deyişle aklın verdiği karar (*doğru* ya da *yanlış)* girdileri gibi. Bir insan yanlış kararlar verdiğinde ayaklar, verilen yanlış kararın yüklenicisi olurlar. Ayak burada aklın verdiği kararlardan etkilenmektedir. Bu açıdan ayaklar bir şekilde aklın problemlerini çözmesinde ona

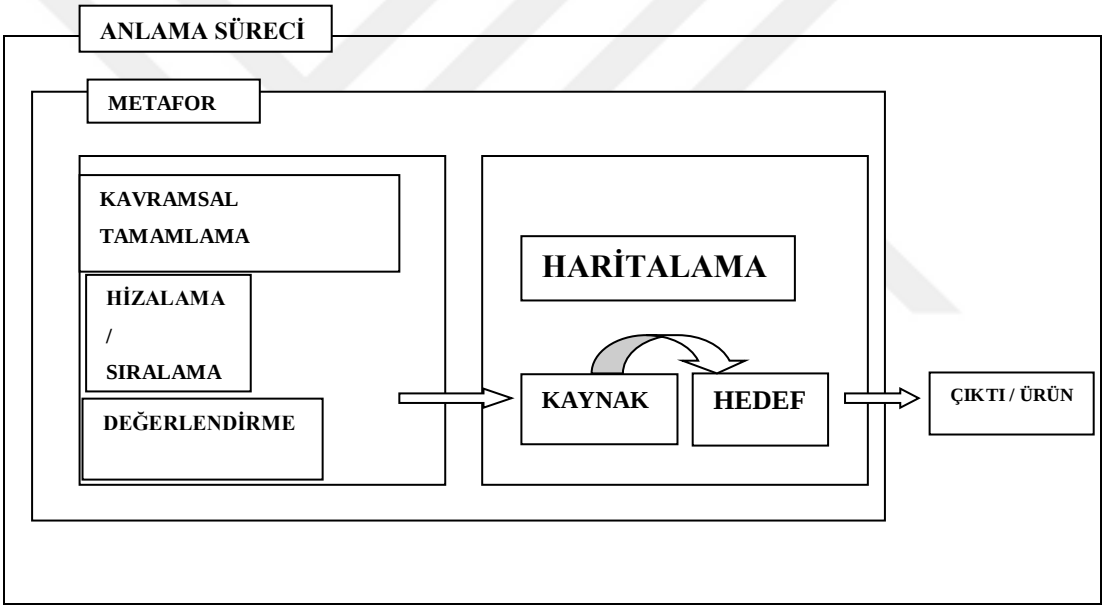
destek olur. Bu destek birçok kez gerçekleşirse ayak, aklın verdiği yanlış kararı telafi etmek için uğraşan ona yardımcı olurken acı çeken bir uzuv olarak ilişkilendirilir. Aklın her yanlış kararında ayaklar acı çeker. Bu nedenle *Akılsız başın cezasını ayaklar çeker* ifadesi ortaya çıkmaktadır. Örneği verilen harman alanda ilk başta akıl ve ayağın rolü düşünülür geçmiş deneyimlerden yola çıkılarak aralarında nasıl bir ilişkinin olabileceğinin sonucuna varılmaya çalışılır ve son olarak hepsinin bir karışımı yapılarak harman alana ulaşılır. "Dinamik olarak, girdi alanları ve harmanları yapım aşamasında, daha istikrarlı, ayrıntılı ve geleneksel kavramsal yapılardan bir yapı oluşturur" (Fauconnier ve Turner, 1996: 4).

Kavramsal metafor teorisiyle Harmanlama teorisi arasında bazı farklar vardır. Grady, Oakley ve Coulson (1999) çalışmalarının giriş bölümünde bu farkları şöyle ifade etmektedirler "Kavramsal metafor teorisi zihinsel temsil çiftleri arasındaki ilişkileri varsayarken, harmanlama teorisi ikiden fazla ilişkiye izin verir. Kavramsal metafor teorisi metaforu kesin yönelimli bir olgu olarak tanımlarken harmanlama teorisi durumu böyle tanımlamaz ve kavramsal metafor teorisi analizleri tipik olarak yerleşik kavramsal ilişkilerle (ve bunların nasıl geliştirilebileceğiyle) ilgilenirken, harmanlama teorisi genellikle kısa ömürlü olabilecek yeni kavramsallaştırmalara odaklanır" (Grady, Oakley ve Coulson, 1999: i). Harmanlama teorisine göre iki farklı alan arasında genel özellikler ve hepsinin arasında bir karışım vardır. Örneği verilen metaforda "The committee has kept me in the *dark* about the matter" (Komite beni konu hakkında *aydınlatmadı –karanlıkta bıraktı*-) ifadesinde *görüş* kaynak alanı, *bilgi* hedef alanındaki durumu tasvir etmek için kullanılır ve karanlık cehaletle ilişkilendirilir (Grady, Oakley ve Caulson, 1999: 101). Harmanlama teorisine göre; metafor, iki alanı birleştirerek anlaşılabilir. Bu örnekte harmanlanan alan görme ile bilgi arasındaki bağdır. Görme ile bilgi arasındaki bağı anlayabilmek için geçmiş yaşantı ve entelektüel bilgi birikiminin etkisi vardır. İfadenin tam olarak anlaşılabilmesi içinde geçmiş yaşantı ve entelektüel bilgiler bir araya getirilir. Bu durumda karanlıkta kalmakla, bilgi veya cehalet arasındaki ilişkiyi göz önünde bulundurur. Karanlıkta kalmak görmemek demek olduğunu görmenin ise algıda nasıl bir yerinin olduğunu Gökçe'nin çalışmasıyla daha iyi açıklanabilir. Gökçe, İngilizce, Baskça ve İspanyolca algı fiillerindeki çok anlamlılık ve metafor meselesini inceleyen Ibarretxe-Antuñano'dan alıntıladığı şekliyle görme (vision) fiillerinin

sergilediği çok anlamlılık şu şekilde gruplandırılmaktadır: (i) idrak/zihin ile ilişkili olanlar: "anlamak", "düşünmek" vd., (ii) sosyal ilişkilerle ilişkili olanlar: "buluşmak", "ziyaret etmek" vd., (iii) güven ve güvenilirlik ile ilişkili olanlar: "öğrenmek, sezmek", "emin olmak" vd. (iv) diğer anlamlarla ilişkili olanlar: "şahit olmak", "başvurmak" (Gökçe, 2015: 61). Alıntıdan anlaşıldığı üzere vizyonla ilgili bir kelime olan "görme" metaforik olarak *anlayış* anlamına geldiği sonucuna ulaşılmakta başka bir deyişle, görme bir şekilde anlayışla ilişki içindedir.

Aşağıda Palinkas'ın (2014: 617) harmanlama metodunun işleyiş sürecini ve daha anlaşılır olmasını sağlayabilecek tablo şu şekildedir.

Şekil 3. Metaforun Tamamlayıcı Bakış Açısın Şematik Gösterimi

1.1.3.4. Yönelim Metaforları

Yönelim Metaforları (Orientational Metaphors) uzay-mekanda konumsal olarak yönelim bildiren, oluşumunda bedensel deneyim ve hareketlerimizin sıkı bağı olan metaforlar, yönelim metaforlarının kapsamı içinde yer almaktadırlar. Bedensel deneyimlerimiz ile metaforlar arasındaki bağ Lakoff ve Johnson' un "Vücut bir konteynerdir" (2003: 148) şeklinde ifade ettiği durumdan kaynaklanmaktadır. Bedensel tecrübe deneyimlerin çoğuna kaynaklık etmektedir. Dış dünyadan beden denen bir kafesle soyutlanmamız yönelim olarak bazı fiziksel durumları

doğurmaktadır. Bu fiziksel durumlar (aşağı-yukarı, ileri geri vb.) bazı yönelimleri bedensel tecrübeye dayanılarak doğurmaktadır. Bu durumun oluşmasında en büyük etki mekanların sınırlandırılmış olması, yer çekimi ve bedenin durumudur. Sınırı olmayan bir mekanda, yer çekimin olmadığı bir yerde veya bedenin şimdikinden farklı olarak ön ve arkayı aynı şekilde görebildiği bir durumda ileri-geri aşağı-yukarı gibi ifadelerin veya zihinsel karşılığının bulunması pek anlamlı durmamaktadır. Yönelim metaforlarının bedensel olduğu kadar kültürel bazı temelleri vardır Lakoff ve Johnson bu durumu şöyle açıklamaktadırlar: "Metaforik yönelimler keyfi değildir. Onların fiziksel ve kültürel tecrübemizde bir temeli vardır. Yukarı-aşağı, içeri-dışarı vb. karşıt yönelimler doğada fiziksel olsa da onlara dayanan yönelim metaforları kültürden kültüre değişebilir. Sözün gelişi bazı kültürlerde gelecek önümüzde bazı kültürlerde ise arkadadır" (Lakoff ve Johnson, çev. Demir 2015: 40). Yönelim metaforları ile kavramsal metaforlar arasında farkı Lakoff ve Johnson şöyle açıklamaktadır: "Metaforik kavramın bir yapıyı diğerine göre yapıya kavuşturmayan, bunun yerine bütün bir kavramlar sistemine göre organize eden başka bir türü daha vardır. Bu türden metaforların çoğu uzay-mekan istikameti ile ilişkilidir" (çev. Demir 2015: 40). Kavramsal metaforu yönelim metaforundan ayıran durum kavramsal sistemin bütün olarak başka bir kavrama aktarılaması şeklindedir. Lakoff ve Johnson'a göre, yönelim kavramları tüm kültürlerde benzer yönelim metaforlarını ortaya çıkarmakla birlikte, hangi kavramların hangi yöne yönlendirildiği ve hangi yönelimlerin daha önemli olduğu kültürden kültüre değişmektedir.

Yönelim metaforlarının fiziksel tecrübe boyutuyla olan ilişkisini Mark Johnson'un *imaj şeması* (image schemata) olarak adlandırdığı, kavramların zihinde, bedensel deneyimler tabanında şemalanması ilişkisine bağlanmaktadır. Johnson kitabının önsözünde bu durumu şöyle açıklar: "Gerçekliğe ait mekansal ve zamansal yönelimin hatları ve nesne ile etkileşim biçimimiz bedensel deneyimlerimiz tarafından şekillendirilir" (Johnson, 1987: xix). İnsan zihni bazı algı ve deneyime dayanarak imaj şemaları oluşturmaktadır. Bedenin temel deneyimler oluşturduğu bu durumun geniş bir yelpazesi vardır. Bu geniş yelpaze "İnsan vücudunun bazı kısımlarının hem dış hem de içsel olmak üzere dış dünyadaki sınırsız çeşitlilikteki nesne ve fenomenlerle metaforik birleşme bakımından oldukça zengindir (Matisoff, 1978: 157) şeklinde açıklanmaktadır.

Soyutun somutlaştırılması olayında beden temelli tecrübei oluşturan imaj şemaları devreye girmektedir. Bu durum büyük ölçüde mekansal yönelimlerden oluşan yön metaforlarının kullanımı ile gerçekleşir. Kültürel altyapıyla şekillenen yön metaforu örneğine soyut bir kavram olan *depresyon* sözcüğünün yönelim şeklini verilebilir. "Depresyona düştü" ifadesi incelendiğinde aşağı yönlü bir yönelim görülmektedir. Yönelimin aşağı yönlü olması, üzüntü verici ve yolunda olmayan bir şeyler olduğunun metaforik uzantı yoluyla yönelimsel karşılığıdır. Deprosyana düştü ifadesinin zıddı olarak kulanılan "Depresyondan çıktı" ifadesinde ise düşmenin zıddı olan yukarı yönlü bir yönelimi hissettirmektedir, depresyon burada içine düşülen bir karanlık veya bir kuyu gibi somutlaştırılmıştır ve *çıkma* sözcüğü düşmenin tersi bir sonucu vermektedir. Böylece soyut bir kavramı karşılayan *depresyon* yukarı-aşağı yön metaforuyla somut bir duruma gelmekte ve kastedilen durum bu tarzdan müteşekkil yön metaforlarıyla daha iyi anlaşılmaktadır.

Lakoff ve Johnson (2003, 15-16) 'un temellendirdiği bazı yönelim metaforu örnekleri aşağıdaki gibidir.

Bilinçli olan yukarıdadır, bilinçsiz olan aşağıdadır.

Uykudan kalk artık geç oldu.

Çoktan kalkmışım.

Burada bilinçsiz olan yani uykuda olan kişinin bilincinin yerine gelmesi için uyanması gerekmektedir ve bu durumu karşılamak için Türkçede yukarı yönlü bir yönelim olan *kalk-* kelimesinin kullanılması dikkat çekicidir. "O uykuya daldı" gibi bir cümlede ise bilicin örtülmesine neden olan uyku durumunun aşağı yönlü bir yönelim olan *dal-* fiiliyle ifade edilmesi durumdan kaynaklanmaktadır.

Sağlık ve yaşam yukarıda, hastalık ve ölüm aşağıdadır.

Sağlığının zirvesinde.

Hastalığa düçar oldu.

Kara toprağa düştü.

Bu ifadelerde de ölümün ve hastalığın aşağı yönelimi sağlığın ise yukarı yönelimi belirten sözcüklerle ifade edilmesi imaj şemalarının sonucunda oluşan yapılar olarak görülebilirler.

Kontrol veya kuvvete sahip olmak yukarıda, kontrol veya kuvvete tabi olmak aşağıdadır.

Onu üstünde kontrol sağlayabilirim .

Bu işin tepe noktasındaki kişidir.

Bir işte statü veya kuvvet olarak (hem fiziki hem de manevi) olarak ilerlemeyi imaj şemaları yukarı yönlü veya gerilemeyi aşağı yönlü bir yönelim olarak yansıtmaktadır. Bu yönelim şekli kültürel altyapıyla dile ve söylemlere de yansımaktadır. Konuşmaların ve ifadelerin bu imaj şemaları tarafından yönetilmekte olduğunun bir göstergesidir.

Daha fazla olan yukarıda, daha az olan aşağıdadır.

Maaşım arttı / yükseldi.

Gelirim geçen yıla göre azaldı / düştü.

İyi olan yukarıda, kötü olan aşağıdadır.

Herkes onu baş üstünde tutuyor.

Kötü yola düştü.

Yönelim metaforları ile ilgili Embler (1966)' in çalışması verilebilir. Embler yönelim metaforlarının durumunu, kültürel, dilsel ve zihinsel altyapısını açıklarken gündelik işlerin yürütülmesi noktasında kullanılan dilin sade ve pratik bir dil olduğunu ve bu gündelik dilin de şaşırtıcı şekilde metaforik olduğunu ifade etmekte ve bu duruma örnek olarak "yukarı ve aşağı" kavramını göstermektedir. "Yükseliş (yukarı) ve iniş (aşağı) kelimeleri kural olarak aşağı ve yukarı kelimelerinin ötesinde bir anlam zenginliği sunmaktadır, genel olarak yukarıda olmak aşağıda olmaya tercih

edilir ve bu yüzden yukarı sözcüğü dinsel terimlerde sıklıkla kullanılır" (Embler, 1966: 29). Metaforun başka bir alt kategorisini ontolojik metaforlar oluşturmaktadır.

1.1.3.5. Ontolojik Metaforlar

Ontolojik Metaforlar (Ontological Metaphors) soyut varlıkların zihinde fiziksel bir varlık olarak tasarlanmasından meydana gelen metaforlardır. Soyut kavramların daha iyi açıklanması ve tanımlanmasında bu türden metaforlar oldukça önemli bir yere sahiptir. Ontolojik metaforlar kişileştirmenin en fazla olduğu metafor türüdür çünkü soyut kavram, değişim yaşayarak elle tutulur, gözle görülür ve üzerinde oynama yapılabilen maddi varlıklara dönüşür. "*Life has cheated me"* (hayat beni kandırıyor) (Lakoff ve Johnson, 2003: 34) gibi bir ifade ontolojik metaforların kapsamına girer ve bariz bir kişileştirme örneği görülmektedir. Ontolojik metaforlar da yönelim metaforları kişileştirilerek var olan durum daha kolay açıklanmaktadır. Kişileştirmenin anlama noktasındaki rolü şu şekildedir: "Mekansal yönelimlerin temel deneyimleri yönelim metaforlarına yol açtığı gibi, fiziksel nesnelerle (özellikle kendi bedenlerimizle) edindiğimiz deneyimler, ontolojik metaforlara, geniş çapta olaylara, etkinliklere, duygulara ve fikirlere varlık ve madde olarak bakmanın yollarını sağlar" (Lakoff ve Johnson, 2003: 25). Bu durum aşağıdaki gibi örneklendirilmektedir.

ENFLASYON BİR VARLIKTIR.

Enflasyon yaşam standartlarımızı düşürüyor.

Çok daha fazla enflasyon olsaydı, asla hayatta kalamayacaktık.

Enflasyonla mücadele etmeliyiz (Lakoff ve Johnson, 2003: 26).

Bu alıntıda soyut bir varlık olan *enflasyon* bir düşman hüviyetinde karşılaşılan kişileştirilmiş bir varlık olmaktadır. Soyut varlıklar hakkında konuşabilmemiz ve onları daha anlaşılır şeyler haline gelmesi açısından ontolojik metaforlar önemlidir. Ontolojik metaforlar farklı bakış açılarıyla düşüncelerimizin sıradanlığını yıkarak yeniden ve farklı yollarla düşüncelerimizi geliştirir. "Ontolojik metaforlar herhangi bir kavram üzerine yoğunlaşarak onun farklı özelliklerini görmemizi sağlayan araçlardır. Ontolojik metaforlar; insan düşüncesinde oldukça

doğal ve yaygın bir yapıda bulundukları için genellikle zihinsel olguların apaçık ve dolaysız tasvirleri olarak görülmektedirler" (Lakoff ve Johnson, 2003: 28). Kövecses zihinde oluşan bu kavram şemasını şöyle açıklamaktadır "Ontolojik metaforların bilişsel yönü, genel olarak soyut hedef kavram kategorilerine yeni bir varlıksal statü kazandırmak ve yeni somut varlıklar ortaya çıkarmaktır" (Kövecses, 2010: 38). Bu alıntılardan anlaşılacağı üzere bu türden metaforlar soyut kavramları somutlaştırıp onlar hakkında daha net bir şekilde düşünmeyi sağlamaktadır.

1.1.3.6. Yapısal Metaforlar

Yapısal Metaforlar (Structural Metaphors) bir kavramı metaforik olarak diğer bir kavrama göre yapıya kavuşturan metaforlardır. Yapısal metaforlarda karmaşık ve soyut deneyimler basit ve özel deneyimlerle kavramlaştırılır. Bu metafor türü metaforun çok daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. "Bu tür bir metaforda kaynak alan, hedef kavram için nispeten zengin bir bilgi yapısı sağlar. Diğer bir ifadeyle bu metaforların bilişsel rolü, konuşura B yapısı aracılığıyla A'yı daha iyi anlama olasılığı sağlar" (Kövecses, 2002: 33). Yapısal metaforlarda alt önermelere inilebilen kavram sistematiği vardır: "Her özel yapısal metafor kendi içerisinde tutarlıdır ve yapılandırdığı konsepte tutarlı bir yapı empoze eder. Örneğin ENERJİ PARADIR yapısal metaforu aşağıdaki gibi bir dizi ifadelerden yola çıkılarak elde edilmiştir.

Enerjini boşa harcama.

Bu zorluğu aşman için enerji kazanmalısın.

Enerjim tükendi.

Yukarıdaki örnek cümlelerde enerji kavramı, para kavramı ve bu kavrama ait özellikler ile yapılandırılmış ve böylece *enerji paradır* yapısal metaforu meydana gelmiştir. Enerji ve para kavramları arasında tükenme, harcanma, kazanma ve tüketilme gibi ortak özellikler bu metafor ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Para kavramını da enerjiye aktarmamız tecrübe temelli zihinsel kodlamamızdan kaynaklanmaktadır. Enerji kavramıyla para kavramının eşleştirilmesi sistematik yapısallığı meydana getirmektedir. Lakoff ve Johnson bu durumu şöyle açıklamaktadır: "Tartışmak Savaşmaktır" metaforu, *tartışma* kavramına tutarlı olarak

bir *savaş* yapısı uygular. Aşkı yalnızca "Aşk Yolculuktur" metaforuyla anladığımızda, *aşk* kavramına tutarlı bir *yolculuk* yapısı empoze ediyoruz (Lakoff ve Johnson, 2003: 219).

1.1.4. Metaforik Kavramların Sistematiği

Kültürlere ait kavramların şekillenmesinde deneyimler önemli bir yer tutmaktadır. Kültürden kültüre değişen bu deneyim kalıpları metaforları ve metaforların ortaya çıkardığı ifade kalıplarını etkilemektedir. Örneğin A kültüründe değerli olan bir şey B kültüründe olmayabilir ya da tam tersi bir durum da söz konusu olabilir. Her iki durumda da kavramlar ve oluşacak olan yeni dilsel metaforlar bu durumdan etkilenecektir. Bu değişken durum deneyimlerimizi kavramlaştırma noktasında dilsel ifadelerde bir sistematik oluşturacaktır. Aşağıdaki örneği verilen ifadeler daha ayrıntılı bilgi verebilir:

Vakit nakittir.

Sana harcayacak vaktim yok.

Vaktimi çarçur etti.

Vakit ayırdığın için minnettarım.

Ders çalışmak için daha çok vakit ayırmalısın.

Bu tarzdan ifadeleri çoğaltmak mümkündür çünkü zamanın değerli olduğu bir kültürde yine onu kendisine benzer değerli bir kavramla açıklamamız ve bunun dilsel çıktılarının oluşması gayet normaldir. Durumun tam tersi olduğu kültürlerde de zamanın değersiz bir metanın kavramsallaştırılması ile açıklandığını da görebiliriz. Her iki durumda da metaforlar sistemsel olarak bir bütünlük gösterecek ifade kalıpları ona göre değişecektir. Lakoff ve Johnson konuya şu şekilde açıklamaktadırlar "ZAMAN PARADIR, ZAMAN SINIRLI BİR KAYNAKTIR ve ZAMAN DEĞERLİ BİR METADIR metaforik kavramları, bizim kültürümüzde para sınırlı bir kaynak ve sınırlı kaynaklarda değerli metalar olduğu için, alt-kategorizasyona dayalı bir tekil sistemi şekillendirir. Bu alt-kategorizasyon ilişkileri metaforlar arasındaki gerekli ilişkileri karakterize eder. ZAMAN PARADIR,

ZAMAN SINIRLI BİR KAYNAKTIR'ı, ZAMAN SINIRLI BİR KAYNAKTIR ise ZAMAN DEĞERLİ BİR METADIR'ı gerektirir" (Lakoff ve Johnson, çev. Demir, 2015: 33). Sistematik metafor analizi düşünce, dil ve eylem arasındaki bağı göstermektedir.

1.1.5. Metaforun Yapısı

Metaforun yapısının belirlenmesi, Klasik temelli yaklaşımda olduğu gibi kelime odaklı bir olay değil cümle odaklı bir durumdur çünkü modern teorinin kavram odaklı yaklaşımı metaforun tespiti için kelimenin cümle içindeki bağlam (context)'ına başvurulması bir nevi gerekliliktir. Örneğin "I. Dünya Savaşı sona erdi" gibi bir ifade metaforik bir kullanım barındırmamaktadır fakat "Tartışmak savaşmaktır" cümlesinde kullanılan savaşma kavramı metaforik bir ifadeye işaret etmektedir. Çünkü metaforun oluşması cümledeki bağlamına dayanmaktadır. Bu durumu Black şöyle açıklamaktadır: "Metaforlar kaynak alan (source domain) ve hedef alan (target domain)' dan meydana gelir. Hedefin ne olduğunu anlayabilmemiz için bir kaynak alana ihtiyaç duymaktayız. *Hayat bir satrançtır* metaforunda olduğu gibi kaynak hayat, hedef ise hayatın satranç olarak anlaşılmasıdır. Bu oluşum sürecinde, kaynakta ve hedefte değişimler oluşmaktadır" (Black 1979: 29). Metaforun ortaya çıkmasında kaynak alan ile hedef alan arasında oluşan etkileşimi tespit edebilmek kaynak ile hedefin analizine bağlıdır. Geçmiş yaşantılar, deneyimler, kültürel birikim bu etkileşimin anlaşılmasında devreye girmektedir.

1.1.6. Tümdengelim yöntemi

Tümdengelim yöntemi düşünce dünyasında önemli bir yer tutmaktadır. Bu yönteme göre bir önerme, önceliği olandan mantıksal olarak izlendiğinde geçerli olur. Dolayısıyla eğer bir önermenin ilk ifadesi doğruysa, diğerlerinin her biri bir öncekinden çıkarılmak şartıyla doğru olacaktır. Tümdengelim teorisini savunanlar metaforu zor hatta tehlikeli bir konu olarak görmüştür. "Kartezyen düşünce bir argümanın önermesinin, (x) gibi matematiksel bir sembol değeriyle, örneğin x = 2 olan değişmez bir değerle sözcüklerin anlamını tayin edebileceğini varsayar. Dolayısıyla çok basit olan x + y = 3 denkleminde x değerini atadıkça y değerini belirleyebiliriz fakat eğer x'in değeri 2' den 3'e değişirse y değeride değişecektir. Aynı şekilde, x'in 2 ya da 3 olabileceğini söylersek, o zaman aynı şeyi y hakkında

söyleyebiliriz. Böyle değişken bir değer önermeleri güvensiz kılar. Metafor tam olarak bu tür bir güvensizliği bize tanıtır. Bu, sözcüklerin aniden yeni anlamlar kazanma olasılığını yükselterek, sabit olduğu düşünülen anlamları sorgulama olasılığını arttırır" (Holme, 2004: 2). Metaforlar sayesinde sorgulanan bu yeni anlamlar dilin yeniden üretim mekanizması aracılığıyla sanat yönünün gün yüzüne çıkmasını sağlamaktadır. Herkesin aynı şekilde konuştuğu, aynı şeyleri ifade etmek için aynı dilsel kalıpları kullandığı bir dilde bir şairin şiirinin ya da bir roman yazarının romanının bir değeri kalmayacaktı ve bu sebeple metaforlar olmasaydı bu üretici taraf törpülenecek ve matematikte (2+2 = 4) olduğu gibi belli ifadeler belli sonuçları doğurmuş olacaktı. Dilin farklı yönlerini görmemizi ve bu şekilde bir şairin şiirini okurken duygulanmamızı sağlayan metaforlar, dilin sadelik ve sıradanlığına karşı çok önemli bir silahtır. Metaforsuz bir dilin nasıl olacağını Punter şöyle açıklamaktadır: "Metaforsuz bir dil düşünebilsek bile metaforun bir dilde olmaması imkansıza yakın derecede zor olacak ve ayrıca böyle bir dil çok sıkıcı ve son derece kısıtlı olacaktır" (Punter, 2007 :3).

1.1.7. Scheffler (1979)'ın Metafor Tasnifi

Metaforun yapısı ve nasıl anlamlandırılması gerektiği konusunda başta dilbilim olmak üzere çeşitli disiplinler tarafından teoriler ortaya koyulmuştur. Bu teoriler Scheffler'in (1979: 82) şu tasnifi içerisinde toplanabilmektedir:

i) Sezgici Yaklaşım

Sezgici Yaklaşım (Intutionist Approach)'a göre metaforlar; yalnız metaforu oluşturan parçaların anlamından yola çıkarak anlaşılmazlar. Bu sebeple metaforların yorumlanması bir sezgi faaliyeti gerektirmektedir. Bu yaklaşıma göre metaforun anlamının ortaya çıkmasında esas olan yorumlayıcının sezgisidir.

ii) Klasik ve Modern Görüş

Geleneksel ve Modern görüş olarak ele alınan yaklaşımlar metaforlarla ilgili genel fikirleri göstermektedir. Ortony bu iki zıt gruptan modern görüş için yapısalcı (constructivism), geleneksel görüş için ise yapısalcı olmayan (nonconstructivism) (Ortony, 1993: 2) terimlerini kullanmıştır.

iii) Formülsel Yaklaşım

Formülsel Yaklaşım (Formulaic Approach) sezgici yaklaşımın aksi yönde konumlanmaktadır. Sezgici Yaklaşımda esas olan yorumlayıcının sezgisiyken bu yaklaşımda metforun tespitinde daha nesnel durumlar söz konusudur. Metaforların yorumlanmasında karşılaştırma ilişkisini tamamen açıklayan bir formül oluşturmaya çalışmışlardır. Metaforik ifadelerin sezgisel yoldan değil analiz edilerek bulunması gerektiği savunulmaktadır. Formülsel yaklaşım, metaforları izah etmek için uygun formüller bulmanın mümkün olduğunu öne sürmesi ve metaforu oluşturan parçaların arasındaki ilişkinin bir karşılaştırma olduğunu iddia etmesiyle karakterize edilebilir.

iv) Kapsamsal Yaklaşım

Kapsamsal Yaklaşım (Intensional Approach) sezgisel yaklaşımla benzer bir görüş ortaya koymaktadır. Bu yaklaşıma göre; metaforik olarak kullanılan kelimeler, temel anlamda kullanılan kelimelerin anlamlarından ayrı bir anlam içermektedirler. Metaforik ifadenin temel anlamdan uzaklaşarak edindiği bu yeni anlam yan anlamı oluşturmaktadır. Gizli olan yan anlam, temel anlamın bloke edildiği durumlarda ortaya çıkmaktadır. Bu yaklaşım, metaforik yorumun yan anlamı destekleyen bir araçla temel anlamı bastıran bir uyuşmazlığı içerdiğini ve yan anlamların metafora atfedilen hazır ve kullanılabilir ifadeler ürettiğini savunmaktadır.

v) Etkileşim Yaklaşımı

Etkileşim Yaklaşım (Interactional Approach)'ı kapsamsal yaklaşımdan şu şekilde ayrılır. Etkileşim yaklaşımına göre bir metaforu izah ederken yanlış olduğu bilinen fakat metaforik ifadede doğru olduğu kabul edilen özellikler düşünülür. Etkileşimci yaklaşımda metaforda kullanılan terimin imaları veya ortaklıkları üzerinde durulurken, kapsamsal yaklaşımda terimin kapsamı üzerine vurgu yapılmaktadır. Etkileşim yaklaşımında benzetilmiş veya ima edilmiş ifadeler hem normal hem normal olmayan anlamlarda esas konuya mümkün olduğunca uygun yapılandırılırlar (Black, 1954: 279).

vi) Bağlamsal Yaklaşım

Bağlamsal Yaklaşım (Contextual Approach)'da, metaforik ifadenin izahıyla ilgili ipuçlarının bağlamda bulunduğu savunulmaktadır. Fakat metaforik bir ifadenin anlaşılmasında bağlam tek başına yeterli değildir bunun için aynı zamanda metaforik yapıda bulunan terimin gerçek bilgisinin de elde edilmesi gereklidir.

1.1.8. Metaforların Sınıflandırılması

i) Ölü Metaforlar

Ölü ya da Donmuş metafor (Dead metaphors) olarak adlandırılan bu metafor türü, dilde kullanım sıklığının fazla olması sebebiyle alışıldık ve sıradan bir kullanım olarak karşımıza çıkmaktadır. Black'e göre "Bu türden metaforlar, metafor olma özelliğinden çıkmış ve artık metaforik bir anlama ulaşamayan ifadelerdir" (Black, 1979: 26). Her gün yapılan şeyler sıradanlaşmakta, motor becerilerimizin kontrolü altına girmektedir, metaforun bu türünden bahsederken, metaforun insanın üretici tarafına hitap eden kısmının törpülendiği bu sebeple ifadeye bir yenilik katmadığı görülmektedir. Searle bu metafor türünü şöyle tanımlamaktadır: "Çok sık kullanılan metaforlar zamanla ölü metaforlar haline gelmektedir. Bu sürekli kullanım onların semantik bir boşluğu kapattığının göstergesidir (Searle, 1979: 83). Bu metaforların çok sık kullanılması, anlamsal olgunluklarına işaret etmektedir. Ölü metaforlar veya donmuş metaforların anlamları normalleşmiştir dinleyicide anlamsal değişim hissi uyandırmaz. Bu tür ölü metaforlara örnek olarak "kapının kolu", "masanın ayağı" verilebilir. Ölü/donmuş metaforlar o kadar tanıdık ve öyle alışkanlık haline gelir ki metaforik yapılarından ziyade onları gerçek anlamı daha ön plana çıkar. "Ölü metaforlar kullanıldığında cümlenin anlamı silinir ve cümle eski metaforik ifade anlamıyla özdeş olan yeni bir edebi anlam kazanır" (Searle, 1979: 115). Ölü metaforlar, gerçek anlamda kullanıldığı için anlamsal olarak sabit ifadeler olmakta ve yeni bir ifade olmaktan uzaklaşmış kullanımlardır.

ii) Canlı Metaforlar

Canlı metaforlar (Live metaphors) ölü metaforların tam aksi yönde konumlanan metaforlardır. Düşüncelerimizi ve tecrübelerimizi kavramsal olarak

yansıtan, yenilikçi ifade tarzı bu türden metaforların kapsamına girmektedir. Zaman harcamak, enerji toplamak, hayat yolculuktur vb. ifadeler bazı canlı metafor örnekleridir. Bu metafor türü alışıldık ifadelerin dışında kullanılan bir yapı olduğu için dinleyici-okuyucuda bir nevi şok etkisi yaparak onu alışılmışın dışına iter. Canlı metaforlar alelade bir kullanım değil, ortaya çıkmasında belli bir çabanın harcandığı bir oluşum ve yeniden türetmedir. Belli bir zihinsel ve dilsel çaba sonucu ortaya çıkan, cümledeki bağlamı hemen fark edilmeyen bu türden dilsel oluşumlar orijinal metaforlar olarak da isimlendirilmektedir. Canlı metaforlar ölü metaforlara göre kavramsal sistemimizin dilsel çıktılarında daha çok yer almaktadırlar Tsoukas bu durumu şöyle açıklamaktadır: "Ölü ya da hareketsiz metaforlara kıyasla canlı metaforlar, kendilerini daha ileri kavramsal gelişim için ödünç verirler" (1991: 568). Alıntıdan anlaşıldığı üzere canlı metaforlar sınırsız bir anlam çeşitliliğine kapı aralamaktadır. Bu anlamsal değişimin en iyi gözlemlendiği yerlerden biri de canlı metaforlardır.

1.1.9. Metafor ve Benzetmeler

Benzetme, bir şeyin başka bir şeyle karşılaştırılmasıdır. Metaforlar gibi benzetmelerde de kaynak alandan hedef alana doğru bir aktarım içermektedir. Metafor veya bir söz sanatı olarak istiarede karşılaştırmalar vardır. Ayrıca karşılaştırılan bu öğeler arasında benzerlikler bulunmaktadır. Metafor ve benzetme ilişkisindeki nüans şu şekildedir: "Her metafor aslında kaynak alanın hedef alandan yeterince farklı olması koşuluyla bir benzetimdir çünkü her benzetim bir metafora dönüştürülebilir. Bununla birlikte, kelimenin tam anlamıyla farklı olsa da bilişsel bir bakış açısına göre benzetmeler metaforlarla özdeşmiş gibi ele alınabilir" (Akt. Tsoukas, 1991: 569). Metaforun oluşumunun benzerlik üzerine kurulduğu birçok dilbilimci tarafından kabul edilmekte ve daha özelde metaforun oluşumunda bu benzerlikler kendinden değil dil kullanıcısının özel çabasıyla yeniden bir araya getirmeler şeklinde ortaya çıkabilir. Panther bu durumu şöyle açıklamaktadır: "Kaynak ve hedef arasındaki benzerlik verilenden ziyade yaratılır, yani metaforik haritalamalarla önceden benzeri olmayan alanlar bile bağlanabilir" (Panther, 2014: 5). "Hayat Yolculuktur" metaforunda olduğu gibi kavramsal sistem hayat hakkındaki ifadeleri yolculuk olarak haritalamaktadır ve böylelikle endüstrileşen dünya

öncesinde aralarında herhangi bir benzeşim bulunmayan bu iki kavram şartların oluşmasıyla yeniden oluşturulan benzerlikler vasıtasıyla yeni metaforların kapılarını açmaktadır. Black'e göre her yeni metafor birikimle oluşmaktadır: "Her bir metaforik ifade, bir benzerlik ve karşılaştırma ifadesi içerdiği söylenebilir" (Black, 1979: 30).

Benzetme edebi eserlerin ilham kaynaklarından ve metaforu oluşturan temel yapılardan kabul edilmektedir. "Benzetme-benzemezlik ilişkisi, diğer zıtlıklar gibi, insan zihninin işleyiş eksenlerinden biridir. Benzerlik ve benzemezlik ilişkisi, birleşmeler ayrışmalar, yani tümevarım ve tümdengelimler üzerine kurulur. Bu yüzden, dillerin yapıları, ayrılan ve birleşen ses, biçim, yapı ve anlamlardan oluşur. Benzetme, insan düşüncesinde ve dil kullanımında büyük önem taşır. Bilhassa edebî dil kullanımında benzetmelerden geniş ölçüde yararlanılır. Bu yönüyle benzetme, bir varlığı bir başka varlıkla anlatmanın, iğretileme (metafor)'nin de kaynaklarından biridir" (Karaağaç, 2013: 190). Örneğin; Cahit Sıtkı'nın 35 Yaş şiirinden alıntılanan "*Bir namazlık saltanatın olacak. Taht misali o musalla taşında"* ifadelerinde bir padişahın rutin olarak karşılaştığı durumlar ölen kişiye aktarılmıştır. Ölenin namazını kılanların, padişah önünde el bağlanılması gibi ölenin de önünde el bağlanmaktadır ya da padişah tahtının konum itibariyle yüksekte olması musalla taşının yüksekliğine benzetilmiş/kıyas edilmiştir. Böylece bir padişahın gündelik durumu ölüye aktarılarak ikisinin durumu arasında benzerlikler kurulmuştur. Görüldüğü gibi benzetme temelli akıl yürütmenin belirleyici özelliği, açıklayıcı bir yapının kaynak alandan hedef alana aktarılmasıdır. Bu örnekte de kaynak alan padişahın durumu hedef alan ise ölünün durumudur kaynak alanın kullanılıp hedefe ulaşılmıştır. Bu durum şiirin meydana gelmesinde benzetmelerin rolünün önemini göstermesi açısından önemlidir.

1.1.10. Metaforik Kavramların Sistematiği

Metaforlar sistematik bir düzlemde ilerlerler. "Dildeki metaforik ifadeler sistematik bir tarzda metaforik kavramlara bağlı olduğundan metaforik kavramların doğasını araştırmak ve faaliyetlerimizin doğasına ulaşmak için metaforik ifadeleri kullanabiliriz (Lakoff ve Johnson 2003: 31). Endüstrileşmiş toplumlarda zaman önemli ve değerli bir olgudur bundan dolayı metaforik olarak zaman gibi soyut bir

olgunun somut olarak açıklanmasında yine değerli bir olgunun kullanılması çok olası bir durumdur. Gündelik dilde kavramsallaştırılan zaman mefhumu hakkında bazı örnekler şu şekildedir.

Vakit Nakittir.

Seninle çarçur edecek vaktim yok.

Senin sorumsuzluğun bir günüme mal oldu.

Seninle zaman harcayamam.

Zamanı verimli kullanmak gerekir.

Zaman ayırdığın için teşekkür ederim.

Değerli olan zaman kavramını yine o nispette değerli olan başka bir şeyle açıklamamız kültüre özgü bir durumdan kaynaklanmaktadır. Zamanın değerli bir şey olduğunu yukarıda geçen harcamak, ayırmak, çarçur etmek gibi ifadelerden çıkarabiliriz. Lakoff ve Johnson bu durumu şöyle ifade etmektedir "Bizler zaman paraymış gibi eylemlerde bulunuruz aldığımız ücretler dahi (yevmiye / günlük – haftalık – aylık) zaman kavramına nispet edilir yani zaman ayırdığımız ölçüde kazanırız. Bütün bu ifadeler sonucunda ZAMAN PARADIR, PARA DEĞERLİ BİR ŞEYDİR, BU SEBEPLE ZAMAN DEĞERLİDİR" (2003: 9) gibi zorunlu bir tümevarıma ulaşmaktayız. Zamanın böylesine değerli olmadığı toplumlarda elbette mevcuttur. Zamanın para cinsinden değerli bir olguyla açıklamayan toplumlarda vardır. Özellikle sanayileşmemiş Afrika toplumlarında şüphesiz bu böyle olacaktır. Zamanın nasıl bir değere sahip olduğunu anlatan bir söylem şöyledir: 12'de buluşalım 1'e kadar bekler 2'ye kadar gelmezsem 3'te gidersin. Görüldüğü üzere bu tarz kültürlerde de zamanın değerli bir olgu olduğundan söz etmek zordur bu durumda da ZAMAN DEĞERSİZDİR gibi zorunlu bir sonuca ulaşırız ki her iki durumda da sistematik bir durum söz konusu olmaktadır.

1.1.11. Metonim

Türkçedeki karşılıklarına baktığımız zaman mecaz-ı mürsel ya da ad aktarması gibi isimlerle anılan metonimi aralarında nitelik açısından benzerlik bulunan iki şeyin birbirinin yerine kullanılmasıdır. Bütün-parça ya da parça-bütün'ün devreye girdiği bu türde ya bütün parçanın yerine alıp daralır ya da parça bütünün yerini alıp genişler. Punter *Metaphor* adlı kitabının giriş bölümünde bu durumu şöyle açıklamaktadır "Yirmi baş inek kırlara koşuyor" gibi bir cümlede dinleyiciler veya böyle bir yazıyı okuyanlar yirmi ineğin başı kırlara doğru koşuyor demek istemediğimizi bilirler. Burada "baş" kelimesi beklediğimiz geleneksel bir anlama sahip değildir, aksine sığırların kendileri için başka bir şeyin yerine geçer. Özellikle, bu bir metonimi örneğidir. Burada yaygın olarak kullanılan 'baş' kelimesi genellikle nasıl ve nerede kullanıldıklarına bağlı olarak birçok anlama gelebilir. Okulun başındaki sorumlu olan kişiyi veya bir kuruluşun başkanını kastettiğimiz, bir nehrin başı, bir mızrağın başından bahsettiğimiz zaman metanomik kullanımlara örnek vermiş oluruz" (Punter, 2007: ii). Bu örnekte parça bütün ilişkisinden oluşan metonim kullanımıyla karşılaşmaktayız vücudun bir parçası olan baş sözcüğüyle bedenin hepsi kastedilmektedir. Metonimde birçok kullanım alanı olan baş sözcüğünün bedenin en hayati organı olması ve bütün bir vücut için kullanılması baş sözcüğüne verilen statüyü anlamamız açısından da önemlidir. "Metonomi birçok formda gerçekleşir, ancak esasen bir yerine geçme işlemidir bu sayede okur, metonimiyi tam ilişkiyle değil, bütün içinde yer alan küçük bir parçanın idrakiyle anlar" (Punter, 2007: 147). Metonimler, metaforlar, benzetmeler ve deyimler edebi bir dilde içiçe geçmiş unsurlardır. "Metonim, metaforik yapının inşa edildiği temelleri sağlar. Deyimlerin çoğu hem metafor hem de metonimi ile ilgilidir veya bunlardan etkilenir" (Goatly, 1997: 37). Kövecses ve Szabo, "Deyimlerin çoğu kavramsal metafor ve metonimilere dayandığından, sistematik motivasyon bir kaynak ile hedef alan arasında elde edilen kavramsal haritalama veya yazışmalar kümelerinden kaynaklandığını aktarmaktadır. (Kövecses ve Szabo, 1996: 326).

1.1.12. Ek Metafor Türleri

Metaforlar işlevleri sebebiyle birçok başlık altında incelenebilmektedir. Çalışmamızın asıl konusunun metaforlar olmamasından dolayı bazı ek metafor türleri

hakkında genel bilgileri tablo halinde verilmiştir. (https://examples.yourdictionary.com/types-of-metaphors.html)

Tablo 2. Diğer Metafor Türleri

Yaratıcı Metaforlar: Bir konuşma şekli olarak kendine dikkat çeken özgün bir karşılaştırmadır.	**Mutlak Metaforlar:** Terimlerden birinin (tenor) diğerinden (araçtan) kolayca ayırt edilemeyeceği bir metafordur.
Batık Metaforlar: Açıkça belirtilmek yerine, terimlerinden birinin (araç veya tenor) kullanıldığı metaforlardır.	**Kök Metaforlar:** Bireyin dünyaya bakışını ve gerçeği yorumlamasını şekillendiren bir imge, anlatı veya gerçektir.
Görsel Metaforlar: Bir kişinin, yerin, şeyin veya fikrin, belirli bir ilişkilendirme veya benzerlik noktası öneren görsel bir imge yoluyla gösterimidir.	**Terapik Metaforlar:** Bir terapist tarafından müşteriye kişisel dönüşüm sürecinde yardımcı olmak için kullanılan bir metafordur.
Birincil Metaforlar: Karmaşık metaforlar üretmek için, diğer birincil metaforlarla birleştirilebilecek veya temel anlamda sezgisel olarak anlaşılmış bir metafordur.	**Karmaşık Metaforlar:** Kelimenin tam anlamıyla anlamın birden fazla figüratif terimle ifade edildiği metafordur (birincil metaforların bir kombinasyonu).
Genişletilmiş Metaforlar: Paragrafta bir cümle veya bir şiirdeki satırlar boyunca devam eden iki farklı şey arasında bir karşılaştırmadır.	**Karışık Metaforlar:** Birbirine uymayan veya gülünç karşılaştırmalar oluşmuş metaforlardır.

1.1.13. Metaforun Değerlendirmesi

Metafor tartışmaları temelde şu üç sorun üzerinde şekillenmektedir. İlki metaforun edebi bir söz sanatı olması ya da söz sanatından öte bilişsel süreçlerin doğal bir sonucu olup olmadığı problemi üzerine olmuştur. Metaforların oluşmasında farkındalık ve farkında olmama durumu bu konuda etkilidir. Klasik anlayıştan modern anlayışa geçilirken metafor açıklamalarına bilişsel rollerin devreye girmesi sebebiyle metaforun disiplinler arası değerlendirilmesi gerekli olmaktadır.

Metafor, dil ve zihin açısından bilimsel çalışmalarda metaforun rolünün ne oluğu veya ne olması gerektiği modern görüşler çerçevesinde yeniden değerlendirmeye alınmıştır. Yalın dil veya metaforiksel dilin ayrımı bilimsel üretimde destekleyici olup olmadığı konusu başka bir tartışma konusudur. Başka bir

tartışma ise metaforların zihinsel süreçlerden doğan doğallığı ya da figüratif dilin vazgeçilmezi olan bir dekor bir süs olarak anlaşılması üzerinedir. Eğer iki durum arasında bir ayırım yapılamıyorsa metaforların kontrol edilebilir veya edilemez olgular olup olmaması meselesi farklı bir tartışma konusu olarak ortaya çıkmaktadır. Bütün bu tartışmaların doğduğu asıl tartışma, genel olarak metaforların bilişselliği ile alakalı gibi durmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

BİLİŞSEL AÇIDAN ORGAN ADLARI VE METAFOR İLİŞKİSİ

2.1. METAFORLARIN ÜÇ AŞAMALI ANALİZİ VE ORGAN ADLARI

Dilsel ifadelerin analizinde metaforların incelenmesi, dilsel malzemenin ve bilişsel süreçlerin ortaya çıkması açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Metaforlar, dilbilimciler tarafından farklı analizlere tabi tutulmuştur. Aşağıda detaylı olarak inceleyeceğimiz kibarlık, biçimsel ve bilişsellik gibi fonksiyonlar metaforun işleviyle ilgili üç ana yaklaşımdır. Bu yaklaşımların detayları ve Türkçeye uyarlanma şekilleri şu şekildedir.

2.1.1. Kibarlık Hipotezi: İtibar Koruma Stratejisi Olarak Metafor

Kibarlık Hipotezi (Face-Protecting Strategy), iletişimde metaforik ifadelerin analizine ilk yaklaşımın kibarlık amaçlı olduğunu dile getiren yaklaşımdır. Kibarlık hakkındaki tanımlara bakıldığında bazılarının dilbilimsel, bazıları ise sosyal temelli yaklaşımlardır. Kibarlık hipoteziyle ilgili bazı tanımlar şu şekildedir: Lakoff kibarlığı "Kişisel iletişimdeki sürtünmeyi azaltmak için toplumlar tarafından geliştirilen bir kavram olarak tanımlar" (Lakoff, 2004: 87). Watts'a göre "Kibar bir dil, tekdüze konuşur olmamak için kullanılan veya başkalarına saygı göstermek için kullanılan dildir" (Watts, 2003: 1). Kibar dil konuşmaya hem bir estetik katmakta hem dolaylı yoldan söylenilmesi gereken bazı ifadelere metaforlar yoluyla kaynak sağlar. Kibar dil ile metafor ilişkisinde, ifade edinilmek istenen durum metaforların işlevi sayesinde çok daha kibar ve daha nazik bir şekilde ifade edilebilmektedir. Metaforun bu işlevini Vierke şöyle tanımlamaktadır: "Metaforiksel konuşma, bir nezaket stratejisi olarak tanımlanmakta ve dolaylı konuşma, karşıdakinin itibarını korumanın bir yoludur" (Vierke, 2012: 278). Bu duruma örnek olarak Vierke çalışmasında

Swahili[1] dilinde metaforiksel ifadelerin birçok durumda kullanıldığını tespit etmiş, metaforların "çiftli konuşma" (double speech) (Vierke, 2012: 279) olarak nitelendirdiğini dile getirmiştir. Vierke (Allen: 1981: 194)' den aktardığı şekliyle Swahili konuşurlarının bazı diyaloglar esnasında çift anlamlı-metaforiksel ifadeleri sıklıkla kullandıklarını gözlemlemiştir. Bu dilde birinin itibar bozucu (yüz kızartıcı) bir eylemde bulunması durumunda eylemi gerçekleştiren kişiye ilk olarak "çiftli konuşma" gerçekleştirilir eğer o kişi ifadelerin derin yapısındaki anlamları biliyorsa kendisine verilmek istenen mesajları yorumlayabilir. Böylece kişinin itibarı zedelenmeden verilmek istenen mesaj iletilir. Durumu örneklendirmek için bakire olan bir kızın bekaretinin bozulduğunu belirtmek için "Mtungi umevundika" (testi kırıldı) metaforunun kullanıldığını ifade etmektedir.

Türkçede de buna benzer bir kullanım olarak *hamile* sözcüğünün nezaket diliyle kullanımı olan *yüklü* sözcüğü örnek gösterilebilir. Türk toplum kültüründe çocuk bekleyen bir bayana hamile demek veya kadının toplum içinde hamile olduğunu söylemesi nezaket diline aykırı addedilir bunun yerine bir kibarlık söylemi olan yüklü kelimesi tercih edilir. Türkçede organ adlarının metaforiksel kullanımından doğmuş birçok deyim bulunmaktadır. İtibar koruyucu olarak metaforların kullanımına karşılık Türkçede güzel adlandırmalar (euphemism)'ı karşılık gelebilir. Güzel adlandırmalar, hoşa gitmeyen durumları çağrıştıran sözcükler yerine bu çağrışımı uyandırmayacak yeni sözcüklerin metaforiksel anlamlarından faydalanılarak kullanılmasıdır. İtibar korunması amacıyla oluşturulan metaforlarda organ adlarının da payı büyüktür bunlardan bazıları: Gözü akık: şaşı kimse (DS., C.VI, s. 218). Ayağı dışarı: Fahişe, bozuk ahlaklı (DS., C. I, s. 39). Ayakçı karısı: Kötü kadın. DS., C. I, s. 400) şeklindedir bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bu örneklerde görüldüğü gibi tekdüze adlandırmalar yerine yan anlamlar türetme yoluna gidilerek verilmek istenen mesaj metaforlar yoluyla iletilmeye çalışılmaktadır.

[1] Svahili olarakta bilinen ve asıl adı Kiswahili olan bu dil, Tanzanya, Kenya, Uganda ve Afrika Birliği'nde konuşulan resmi bir dildir.

2.1.2. Biçimsel Katman: Dekor Olarak Metafor

Biçimsel Katman (The Stylistic Tier), metaforun retorik için dekor olarak görülüp söylemi biçim vasıtasıyla analiz etme yaklaşımıdır. Bu katman daha net ifadeyle metaforu Klasik anlayışla anlayışıyla aynı doğrultudadır. Vierke, biçimsel katmandaki metafor anlayışının nasıl olduğunu "Biçimsel katman; başlangıçta metaforları özel bir dil kullanımı ve estetik nedenlerle kullanılan konuşma şekli olarak görmektedir" şeklinde ifade etmektedir (Vierke, 2012: 279). Vierke, bu metafor katmanında estetik yönün üzerinde durmakta ve doğal olarak metaforun süs ve dekoratif değere sahip olduğunu ifade etmektedir. Bu görüşün Aristotales'in retorik felsefesinde metafora atfettiği anlamla aynı olduğu görüşündedir. Biçimsel katmanın Cahit Sıtkı Tarancı'nın 35 Yaş şiirinden bir dörtlükle Türkçeye uyarlanma şeklini göstermeye uğraşacağız.

"Şakaklarıma kar mı yağdı ne var?

Benim mi Allah'ım bu çizgili yüz?

Ya gözler altındaki mor halkalar?

Neden böyle düşman görünürsünüz;

Yıllar yılı dost bildiğim aynalar?"

Bu şiirde kullanılan metaforik dil biçimsel katman olarak, bir şikayeti maskeleme gibi görülebilir. Cahit Sıtkı'nın bu şiirinde yaşlanmanın verdiği psikolojiyle bir yakınma bir sitem unsuru göze çarpmaktadır. Bu yaşlılığa karşı şikayet unsurunu istifham sanatıyla örtmeye çalışmaktadır denilebilir. Metafor olarak kullanılan kar, mor halkalar, çizgili yüz sözcükleri metaforun estetik amaçlı kullanımını örneklendirirken, bunu bildiği bir durumu bilmezlikten gelerek (Tecahül-i arif) anlatmaya çalışması da biçimsel olarak yaşlılığın verdiği ıstırabı örtmeye çalışmaktadır. Bu şiirde de görüldüğü üzere metaforlar şiiri süslemede bir dekor olarak kullanılmaktadır.

2.1.3. Bilişsel Katman

Bilişsel Katman (Cognitive Tier) metaforların anlayış ve düşünme tarzımız için temel olduğunu ve metorların düşünce tarzımızdan etkilendiğini dile getiren teoridir. Lakoff ve Johnson'un öncülüğünü yaptığı çağdaş metafor kuramına kadar metafor teorilerinin veyahut açıklamalarının (daha önce ifade ettiğimiz gibi) retoriğin bir konusu olarak anlaşılması yaygın bir durumdu. Bilişsel katmandaki metaforik dil, somut kaynak alanlarını soyut hedef alanlarına eşler ve sözcüksel anlamdaki değişikler böylelikle saptanabilir. Vierke somuttan soyuta doğru tek yönlü transfer durumunu "Bu tek yönlü transfer dilbilimcilerin sözcüksel anlamdaki ve dilbilgisindeki değişimleri kavramsal olarak açıklamasına yardımcı olmaktadır (Vierke, 2012: 281)" şeklinde açıklamaktadır. Kavramın kültürel altyapısı düşünüldüğünde kavramsal sitemimizin meydana getirdiği metaforlar da kültürün bir öğesi halini alır ve kültürden bağımsız düşünülemez. Metaforların anlaşılmasındaki bilişsel, sosyal ve kültürel durumu Kövecses şöyle açıklamaktadır: "Metaforlar, önemli bilişsel işler için kullanılan kavramsal cihazlardır. Bunlardan biri, metaforların bizim için sosyal, kültürel ve psikolojik gerçekleri yaratabileceği ya da oluşturabileceğidir" (Kövecses, 2004: 17). Bilişsel teorideki kültür ve metafor ilişkisine Türkçeden şu örneği verebiliriz örneğin rüşvet[2] için hediye, komisyon vs. tarzda isimlendirmeler kullanılmaktadır. Hediye, komisyon vs. kelimelerin arka planındaki anlamdan haber olmamız durumunda hediyenin rüşvet anlamına geldiğini çıkaramayız bu durum metaforların kültüre has olduğunun bir göstergesi olmaktadır.

2.2. SOSYOLOJİK AÇIDAN İNSAN BEDENİ

Herkesin sahip olduğu beden bazı eksikler ve bazı değişikler hesaba katılmazsa bütün insanlarda aynıdır. Bedenlerimiz toplum içindeki sosyal statümüzden seçtiğimiz mesleklere kadar hayatın birçok safhasında bir şekilde yargılarımız ve kararlarımız üzerinde etki yaratmaktadır. Yaşam boyunca edindiğimiz çoğu tecrübeye bedenlerimiz kaynaklık etmektedir. İnsanoğlu doğduğu andan itibaren beden ile sınırlandırılmış ve kendi bedeni dışındaki her şey dış olarak tanımlanmıştır. İnsanoğlu doğduğu ilk andan itibaren yani bebeklikten başlayıp ölene

[2] Yaptırılmak istenen bir işte yasa dışı kolaylık ve çabukluk sağlanması için bir kimseye mal veya para olarak sağlanan çıkar: "Bu zat rüşvetin, hediyenin korkunç bir düşmanıymış!" - Ömer Seyfettin (https://sozluk.gov.tr/?kelime=e%C5%9F%20anlaml%C4%B1).

kadar içinde bulunduğu dünyayı anlamaya, tanımaya ve anlamlandırmaya çalışır. Dünyayı tanıma ve anlamlandırma noktasında tanımaya ve anlamlandırmaya başladığımız ilk şey de bedenlerimizdir. İnsanlar kendi bedenlerinin durumunu ve mahiyetini anlamak için de kendi bedenlerini başka bedenlerle kıyaslar ve bazı yargılara ulaşmaya çalışır. Bu kıyaslama sonucunda toplumda güzel bedenin / görünüşün ne olduğunu belirlemede belli bedensel tasvir kalıpları ortaya çıkmaktadır. Bu ideal bedensel kalıp çoğunlukla göz önünde olan ünlü biri olabilmekteyse de kültürden kültüre değişebilen bu imajlar hakkında yapılan şu durumu örnek göstermektedir: "Latin kültüründe, ince ve düzgün vücutlu bir figürün ideal vücut tipi olduğu ve Avrupalı Amerikalıların doğal olmayan (egzersiz, diyet vs. yoluyla) ince fiziğe değer verdiği konusunda büyük bir fikir birliği vardır" (Romo, Rios ve Hurtado, 2015: 1). Öte yandan, Afrika gibi kıtlığın çok ve yiyeceğe ulaşmanın zor olduğu toplumlarda ise şişmanlık yiyeceğe ulaşmaya muktedir olma açısından bir zenginlik göstergesi olabilir. Görüldüğü üzere toplumdan topluma değişebilen ideal beden tasvirleri ve bedenimize ait gerçeklikler, toplum tarafından bize verilen statüyü ve ön yargıları etkilemektedir. Özellikle günümüzde bu durum daha da belirginleşmekte, önem kazanmaktadır. Shilling bu durumu şöyle açıklamaktadır: "Bedene ait sosyal teoriler 20. yüzyılda, sosyal ve beşerî bilimler üzerinde çok büyük bir etki yarattı. Bedene ait sosyolojik uygulama tartışmaları, genel teorik çalışmalarını ve uzmanlık alt disiplinleri etkilemektedir. Aslında sosyolojik imgelemde merkezi konu duyu ve alışkanlıklarından etkilenmeyen zihinler yerine bedenin hissedişini tanıma olmuştur" (Shilling, 2005: 1). Bedenin sosyolojik olarak inceleme sahasına girmesi ona atfedilen durumu göstermesi açısından önemlidir nitekim bedenin ten rengi bile sosyal vakalar yaratabilmektedir. Bedenin merkezi bir önem sahip olma durumunu Heine şöyle açıklamaktadır: "İlk olarak; insan bedeni, geniş kapsamlı araştırma bulguları mevcut olduğu için semantik alanda iyi çalışılmış temsiller sunar. İkincisi; çok sayıda başka alanın yapılandırılmasında kaynak olarak kullanılır ve kavramsal olarak zengin bir alandır. Üçüncüsü; insan bedeni, aynı zamanda gramer kategorilerinin gelişimi için kavramsal bir şablon olarak hizmet etmektedir (Heine, 1997: 18) bu sebeplerden dolayı bedene çok fazla önem atfedilmekte birçok alanda merkezi rolüyle kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çeşitli dini uygulamalarda da beden bir şekilde öne çıkmaktadır. Hıristiyanlıkta beden günahın toplandığı bir nevi konteyner olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeni doğan her bebeğin günahkar olduğunun varsayılmasından ötürü bebeklerin bedenleri vaftiz suyuna batırılarak arındırılır ve bu sayede bedensel uygulama manevi temizliğin kapısını aralar. İslam dininde de bedenin temiz olması dinin bir gereğidir. Bu türden örnekleri çoğaltmak mümkündür ve birçok dinde örneği vakidir. Modern toplumlarda kadın bedenin öne çıkması da Feminizm akımının doğmasına sebep olarak bedensel bir durumdan sosyolojik olguların oluşmasına yol açmıştır. Bedenin çağımızda bu öne çıkan yönünü Shilling (2005) *The Body in Culture Technology and Society* adlı çalışmasıyla beden algısını tarihsel süreçlerden başlayarak kategorileştirmiş ve Klasik, modern, sosyal, çalışkan, sportif, müzikal ve teknolojik bedenler başlıkları altında incelemiştir.

2.3. ORGAN ADLARI VE DİL İLİŞKİSİ

Gerektiğinde bütün bir dilsel göstergeleri tek başına (işaret dili) karşılayabilecek maharette olan insan bedenine atfedilen önem ve statü kullanılan dilde de kendini göstermektedir. Birçok dilsel ifadede (deyim, atasözü, metafor vs.) kullanım alanı olan beden ve ona ait organ isimleri; benzetmelerde, somutlaştırmalarda ve çevremizde sıklıkla ilişkide bulunduğumuz nesnelerin isimlendirilmesinde öncelikle başvurulan konumundadırlar. Hüseyinova bu beden temelli adlandırma olayını ve arka planını şöyle açıklamaktadır: "Türkçede anlatılması güç soyut kavramların elle tutulur, gözle görülür nesnelere benzetilerek somutlaştırılması eğilimi dikkati çeker. Bunun sonucunda insan organları kullanılarak yapılan hareketler ve bunlardan yeni anlamları anlatmak için deyimler kurulur. Bu deyimler gözden geçirildiği zaman; baş, el, göz, ağız, ayak, dil, kafa, kulak, burun, kol gibi uzuv adlarının daha çok geçtiği görülür. Bu örnekler dilin somutlaştırma eğiliminin bir işaretidir" (Hüseyinova, 2014: 5-6).

Hayatın gündeliği ve idamesi için kullanılmak zorunda olunan dilde organ adları oldukça önemli bir yere sahiptir. Özellikle gündelik olarak etkileşimde bulunulan birçok şeyle bir şekilde alakalıdır. Günlük hayatta organ adlarının kullanımı ve metafor ilişkisine güzel bir örnek Daugherty'in çalışmasıdır. Daugherty bir süre Türkiye'de Toros Dağları'nda göçebe bir Türk topluluğu olan Yörüklerden

bir aile ile birlikte yaşamıştır. Toplulukta dokuma önemlidir ve çoğu kadın dokuma yapmayı öğrenerek büyür. Daugherty, Yörük kadınlarının günlük söylemlerini analiz ederek organ ismleriyle ilgili birçok terimin veya ifadenin, dokuma hakkında konuşulurken kullanıldığını fark etmiştir. Bu ifadelerin bazıları; "bir kilimin göbeğini toplamak", "tezgahın ağzı (istarin agzi)" gibidir. Bu ifadelerde geçen *göbek* sözcüğünden kasıt kilimin orta yeridir tıpkı insan bedeninde göbeğin ortada yer alması gibi kilimin orta yeri için göbek sözcüğü kullanılarak beden temelli bir metafor örneği oluşturulmuştur ifadenin tamamı yani kilimin göbeğini toplamak ise kilimin ortasını oluşturmak anlamına gelmektedir. Diğer ifade de benzer bir durum söz konusudur. Daugherty bu şekilde organ adlarının dokuma terimlerinin isimlendirilmesinde sıkça kullanıldığına şahit olmuştur. Bu tecrübesi sonucunda metaforlar ve organ adlarının bağını şöyle ifade etmektedir: "Yörük kadınları için anlamlı olan birçok farklı sosyal ve kültürel deneyime anlam vermek için metaforiksel olarak detaylandırılmış beden kalıplarının kullanıldığı ortaya çıkmaktadır" (Daugherty, 1997: iii) böylece kültür ve metaforların sıkı bağı gösterilmektedir. Diğer bir çalışmada Daugherty ayrıca Kuzey Afrika ülkesi Fas'ta antropolojik çalışmalarda bulunan Messick (1987)'in çalışması örnek göstererek Faslı dokumacıların birçok organ adı temelli zengin metafor örneği sunduğunu aktarmaktadır. Dokuma tanımlarında tezgahda kullanılan şeyler ruhu, doğumu ve erkeği temsil eden metaforlar içermektedir. Örneğin dokuma tezgahındaki çözgüler (dokumada dikey döşenen ipler) dişil ve atkılar (dokumada yatay döşenen ipler) eril olarak metaforlaşmaktadır (Daugherty, 1997: 5-6). İnsan bilişinin metafor temelli ortak çalışma prensibi bu örneklerden rahatlıkla görülebilmektedir. Bu ortak nokta : "Bu, kısmen, bedensel deneyimler modelinden metaforik olarak yansıtılan somutlaştırılmış şema tarafından yapılandırılan deneyimin birçok farklı kültür alanındaki düşünce ve eylem yapısını yapılandırmaktadır" (Daugherty, 1997: iii) şeklinde açıklanmaktadır.

Birçok açıdan metaforlarla insan bedenin önemli bir beraberliği vardır. İnsan bedeni metaforların oluşmasına kaynaklık etmektedir. Bedenin tüm insanlarda ortak olması ve insana ait dilin kurgulandığı yerin yine insan zihni olması sebebiyle birçok dil ve kültürde de insan bedenini temel alan metaforik kavramların olması mümkündür. Özellikle organların benzetimi yoluyla oluşturulmuş metaforlar için

Kövecses'in ifadesi şu şekildedir; "İnsan vücudu metaforlar için ideal bir kaynak alandır, çünkü bizim için açıkça tanımlanmıştır ve iyi bir şekilde bilinmektedir. Bu, soyut alanların metaforik olarak anlaşılmasında bu alanın tüm yönlerinden yararlanıldığı anlamına gelmez. Özellikle metaforik anlamada kullanılan, kafa, yüz, bacaklar, eller, sırt, kalp, kemikler, omuzlar ve diğer organlar dahil olmak üzere vücudun çeşitli kısımlarını içerir" (Kövecses, 2010: 18). Özellikle yönelim ve lokasyon bildiren metaforların oluşmasında dış organların kullanım sıklığı Kövecses'in bahsettiği duruma örnek olarak gösterilebilir. İyi bir şekilde tanımlanan insan bedeni hem iç ve hem dış organlarla beraber birçok metaforunda kaynağı olabilmektedir. Matisoff (1978) Asya dilleriyle ilgili geniş bir çalışma yapmıştır. Bunlardan biri olan Tibet-Burman dillerindeki çeşitlilikle başa çıkmak için organ adlarını başlangıç noktası olarak seçmiştir. Organ adlarının başlangıç olarak seçilmesini *emsal olay* veya *pilot proje* olarak isimlendirmiştir. Ayrıca karekteristik ve karesteristik olmayan organ adlarının isimlendirmesine de değinen Matisoff karekteristik isimlere örnek olarak Türkçe organ adlarından ak-ciğer ve kara-ciğer örneğini vermektedir (Matisoff, 1978: 155).

Bütün alıntıların ortak noktası olarak bedenin insan deneyiminde merkezi durumda olduğu ve bedene atfedilen değerin hayatın birçok alanında ve özellikle dilde kendini çok açık bir şekilde gösterdiğini, çalışma konumuz olan metaforlarla çok sıkı bir ilişki içinde olduğu sonucuna varabiliriz.

2.4. ORGAN ADLARI VE BİLİŞSEL DİLBİLİM

İnsan bedeninin gramerleşmeden, deyimleşmeye ve birçok metaforun kaynağı olarak kullanılmasındaki arka planı Lakoff ve Johnson şöyle açıklamaktadır: "Hem zihnin kültürel modellerinde ve hem de felsefe ve / veya tıpta bilimsel yaklaşımlar, aklın merkezi olarak insan vücudunun merkezi uzuvlarına başvurmaktadır. Bilişsel dilbilimdeki ana temalardan biri *zihin* olarak adlandırılan ve daha özel olarak, somutlaşmış örnek olarak bilinen beden ve zihnin iç içe geçmesidir" (Lakoff ve Johnson: 2003: 9). Bedensel deneyimler birçok açıdan zihinsel çıktıların da kaynağı olmaktadır. Bu beraberlik üzerine çalışmış olan Gibbs *Somutlaşma Önceliği* olarak adlandırdığı teorisinde insan bedenine ait şu çıkarımlarda bulunmaktadır: "İnsanların öznel olarak eylem halindeki bedensel deneyimleri, dil ve düşünce için temel

dayanakların bir parçasını sağlar. Biliş, bedenin fiziksel olarak kültürel dünyaya girdiğinde gerçekleşen şeydir ve insanlar ile çevre arasındaki dinamik etkileşimler açısından incelenmesi gerekir. İnsan dili ve düşüncesi devam eden akıllı davranışı kısıtlayan, tekrar eden somutlaşmış aktivite kalıplarından ortaya çıkar. Bilişin tamamen içsel, sembolik, hesaplamalı ve bedensel olduğunu varsaymamalıyız, ancak dilin ve düşüncenin somutlaştırılmış eylem tarafından şekillendirilmesinin kesintisiz ve ayrıntılı yollarını aramalıyız" (Gibbs, 2005: 9). Somutlaşma tezine göre; bedensel deneyimler zihindeki bilişin oluşmasında etkilidir fakat bilişin akılda duyularda olmayan hiçbir şey yoktur şeklindeki tanımı bu teoriye göre yanlış bir tutumdur ve insan bilişinin yalnızca bedensel deneyimlerden müteşekkil olmadığını dile getirmektedir.

Heine (1997), dil yapısının insan kavramsallaştırma modellerini yansıttığını savunmaktadır. "Kavramsallaştırma organizasyonu hakkında bilgi, farklı dil ifadeleri arasında var olan sistematik bağların hesaba katılmasını sağlar. Daha da önemlisi, bir insan deneyimine ve bu deneyimin iletişimde kullanılma şekline referansla dil yapısının açıklamasını sağlamaktadır" (Heine, 1997: 16). Heine insan bedenin sayısal sistem ve mekansal yönelim kavramlarına nasıl kaynaklık ettiğini sayısal ve mekansal sistemeler başlığı altında aşağıdaki gibi göstermektedir.

2.4.1. Sayısal Sistemler

Heine, bedenin sayı sistemlerine nasıl kaynak olabileceğini ve sayı sistemlerinin bilişsel altyapısını araştırmakta ve şöyle bir çıkarım sunmaktadır "Dillerdeki sayı sistemleri motive (gerekçeli) edilir yani keyfi değillerdir" (Heine, 1997: 19). Heine bu çıkarımın doğruluğuna örnek olarak Mamvu dilinden insan bedenin temel alınarak sayı sisteminin nasıl oluşturulduğunu göstermektedir. Aşağıdaki tabloda Afrika Nilo-Saharan dili olan Mamwu dilinin sayı sistemini örnek vermektedir. (Heine, 1997: 20).

Tablo 3. Heine'nin Mamvu Diline Ait Sayı Sistemleri Tablosu

İfade Çevirisi	**Sayı Kavramı**	
Reli	**1**	
Jue	**2**	
Jeno	**3**	
Jeto	**4**	
Jimbu	**5**	
Eli qode reli	**6**	**"Hand seizes one" (El birini ele geçirdi)**
Eli qode jue	**7**	**"Hand seizes two" (El ikisini ele geçirdi)**
Jeto jeto	**8**	**"Four four" (Dört dört)**
Eli qobo reli	**9**	**"The hand spares one" (El birini yedekler)**
Eli bosi	**10**	**"All hands" (Bütün el)**
Qaru qode reli	**11**	**"The foot seizes one" (Ayak birini birini ele geçirir)**
Qaru qode jue	**12**	**"The foot seizes two" (Ayak ikisini ele geçirir)**
Mudo ngburu reli	**20**	**"One whole person" (Tam bir kişi)**
Mudo ngburu reli, ijuni qa reli	**21**	**"One whole person, above there is one" (Tam bir kişi, üstünde bir tane daha var)**
Mudo ngburu reli, mudo-na-qiqa eli bosi	**30**	**"One whole person, another person, all hands" (Tam bir kişi, başka bir tane daha, bütün el)**
Mudo ngburu jue	**40**	**"Two whole persons" (İki tam kişi)**
Mudo ngburu jimbo	**100**	**"Five whole persons" (Beş tam kişi)**

Mamwu dilindeki sayı sistemine göre sayı sisteminin oluşumunda kaynak olarak eller, ayaklar ve bedenin kendisi kullanılmaktadır. Bu sistemin oluşmasında bedensel bir hiyerarşiden de söz etmek mümkündür. Bu bedensel sayı sistemin arka planına bakılacak olursa küçük sayılar için ellerin kullanılması elin pratik bir sayma aracı olmasından kaynaklıyor olabilir. Daha büyük sayılar için ayakların kullanılması ayakların ellere göre nispeten daha az pratik olmasından kaynaklanmakta ve çok daha büyük sayılar için ise bütün bedenin kullanılması bedenin el ve ayakları kapsayan bir küme olarak düşünülmesinden kaynaklanmaktadır şeklinde bir arka plan kritiği yapılabilir. Türkçede de buna benzer bir kullanım Orhun yazıtlarında geçtiği şekliyle *elligçe er tutdımız (elli adam yakaladı)* (Orhun Yazıtları, 735) cümlesinde geçen durum örnek gösterilebilir. ETü *elig/ellig* sözcüklerinde el sözcüğünden 50 sayısı oluşmaktadır. Ellig sözcüğündeki son sesin düşmesiyle meydana gelen Türkiye Türkçesindeki elli (50 sayısı) sözcüğü bahsi geçen duruma örnek gösterilebilir.

2.4.2. Mekansal Sistemler

Daha önce yönelim metaforları kısmında verdiğimiz Lakoff ve Johnson'un ifade ettiği gibi bedensel tecrübelerimizden meydana gelen yönelim ve lokasyon durumları, mekansal yönelimde *yukarı* ve *aşağı* veya *arka* ve *ön* gibi kavramlar için önemli kaynak sağlamaktadır. Heine bu durumu kaynaktan hedefe kavramsal gelişmenin 4 aşaması olduğunu dile getirerek aşağıdaki başlıklar altında formüle etmiştir.

Heine'e göre konumsal yönelimin 4 temel sistemi vardır: Gösterimsel Yönelim (Deictic Orientation), Nesne gösterimsel Yönelim (Objectdeictic Orientation), Sembolik Yönelim (Landmark Orientation) ve Temel-Esas Yönelim (Cardinal Orientation).

i) Gösterimsel Yönelim (Deictic Orientation): Bu sistemde, öğeler tipik olarak konuşmacı ya da işitenin veya her ikisinin de hemen erişilebileceği yerde bulunur. O konuşurun göstermesidir. "Gösterimsel yönelimde konuşur göstericidir yani konumsal yönelim, konuşmacının konumu ve açısı referans alınarak açıklanır. Ancak özel durumlarda dinleyiciye kayabilir. Bu sistem 'yukarı', 'aşağı', 'ön', 'geri',

'in', 'sol' ve 'sağ' gibi kavramlarla ilişkilidir" (Heine, 1997: 11). Gösterimsel yönelimde konuşurun bir şeyi işaret etmesi veya konuşurun konumuna göre şekillenir. Örneğin; konuşurun tam karşımızda olduğu durumda işaret yoluyla gösterdiği bir nesne konuşura göre sağda karşıdaki kişiye göre solda olacaktır çünkü o sağını işaret edecek karşıdaki kişi ise aynı nesneyi göstermek için solunu işaret etmesi gerekecektir.

ii) Nesne Gösterimsel Yönelim (Objectdeictic Orientation): "Gösterim merkezi konuşmacıdan veya dinleyiciden ziyade cansız bir öğedir (araba, sandalye vs.) Bu sistemde ortaya çıkan kavramlar çoğu durumda gösterimsel yönelimle aynıdır ancak diğer referans noktaları da bulunabilir" (Heine, 1997: 11). Bu yönelim şeklinde gösterim noktasının merkezi nesnedir. Örneğin "Müzenin ön tarafında buluşalım" dediğimizde referans noktamız müzenin ön tarafıdır.

iii) Sembolik Yönelim (Landmark Orientation): "Ön veya sol gibi gösterimsel yönelime ek olarak bazı referans noktaları ve yapılar ilgili kişilerin belirli fiziksel ortamlarına dayanmaktadır. Bu noktalar nehirler, dağlar ve deniz gibi çevresel simge yapılara atıfta bulunulan yerleri tanımlamak için kullanılır. Sembolik yönelim kültüre özgüdür ve önemli coğrafi özelliklerin varlığına bağlıdır" (Heine, 1997: 12). Örneğin Akdeniz'in kuzeyinde Türkiye, İtalya gibi ülkeler vardır.

iv) Esas Yönelim (Cardinal Orientation): "Bu etki alanı, tipik yüz yüze etkileşim kapsamı dışında kalan öğeleri içerir. Konuşur-dinleyici ya da nesneden bağımsız olan mutlak ve sabit referans noktaları temel alır" (Heine, 1997: 12) Bu durumda herkes tarafından kabul edilen temel yönler kuzey, güney, doğu batı bu yönelimin başlıca alanlarıdır.

Heine'nin kavramların dil kullanımının şekillendirmesine örnek olarak verdiği nesne gösterimsel ve temel-esas yönlendirme arasındaki karşıtlık pek çok kültürde bu yönelim farklılıklarının ayırımını doğurmuştur fakat bu kadar farklılığa sahip olmayan kültürlerin olduğunu da ifade etmektedir. Heine beynimizin oryantasyon sistemiyle dildeki yansımalarını şu şekilde açıklamaktadır: "İngilizce konuşan birinin, "Anahtar telefonun kuzeyindedir" veya "Kanada ABD'nin arkasındadır" yerine "Anahtar telefonun arkasındadır" veya "Kanada ABD'nin

kuzeyindedir" gibi bir şey söylemesi daha doğaldır. Bu durum kavramsal şablonlarımızın zıddını referans alarak konumları ifade ettiğimizi göstermektedir. Bir anahtarın göreceli konumunu, gösterimsel yönelim sistemiyle, bir ülkenin yerini ise esas yönelimle tanımlalamız daha muhtemeldir" (Heine 1997: 14).

Heine, birçok kültürün nesne gösterimsel ve esas yönelimi birbirinden ayırmasına karşın, bu tür bir ayrımı olmayan kültürlerin olduğunuda dile getirmektedir. "Bu kültürler nesne gösterimsel yönelim veya bunun için bir terminolojiye sahip değildir. Aksine bu tür kültürler temel esas yönleri bir şablon olarak kullanırlar sabit açıları veya yönleri belirtmek için bizim temel esas yönlerimiz kuzey, güney, batı ve doğuyu hatta mekansal kavramları gösterimsel veya işaretsel yönelimlerimizi esas yönelimle açıklar" (Heine, 1997: 14). Örnek verecek olursak bizim 'Önündeki bardağı uzatır mısın?' şeklinde ifade ettiğimiz yönlendirme bu tür kültürlerde 'Kuzeyindeki bardağı uzatır mısın?' şeklini alacaktır.

2.4.3. Günlük Yaşamda Organ İsimlerinin Kullanımına Ait Metaforlar

Metaforlar zihinlerde doğup şekillenirler gündelik hayatın getirileriyle beraber oluşan düşünceler ve tecrübeler yine günlük olan bazı durumların ve olayların metaforlar vasıtasıyla somutlaştırılıp anlaşılması ve bunun dile yansıması olası bir durumdur. Birçok açıdan işlevsel olan metaforlar bazen tedavi unsuru olarak da kullanılmaktadır. Hasta olan birinin moralini yüksek tutması ve hastalıklarla daha iyi mücadele edebilmesi için kötü çağrışımları olan hastalığın gerçek ismi yerine kültürümüzde sıklıkla görülen bir durum olan metaforlar kullanılmaktadır. Türkçe bu konuda oldukça zengin bir dildir. Sadece verem hastalığı yerine kullanılan adlandırmalara bakmak bile bu zenginliği ortaya koymak için yeterli olacaktır "adı batası (DS, C.I, s.65), adı bellisiz (DS, C.I, s.66) akarca (DS, C.I, s.139), ayığ (DS, C.I, s.417), gelincik güzel hastalık (DS, C.VI, s.2178), iç ağrısı (DS, C.VII, s.2503), ilancık (DS, C.VII, s.2517), ince ağrı (DS, C.VII, s.2537), ince hastalık (TS, C.II, s.1392), issice (DS, C.VII, s.2559), kel hastalık (DS, C.VIII, s.2732), kurudan (DS, C.VIII, s.3011), sütçe (DS, C.X, s.3726), tüberküloz (TS, 22 C.IV, s.2943), örken (DS, C.IX, s.3347) vs. sözcükleri verem hastalığı yerine kullanılan bu zengin adlandırma durumuna örnek teşkil etmektedir. Bu metaforiksel adlandırmaların kullanımının tedaviye yardımcı olduğu şu çalışmadan çıkarılabilir: "Sonuçlar, kalp

yetmezliği teriminin bu hastalığa sahip biri için kullanıldığında hastada hastalığın daha ciddi sonuçlara sahip olacağına dair psikolojik bulgulara ulaşıldı. Aynı hastalığın güzel adlandırmalar kullanılarak etiketlenmesi hastada hastalığa karşı daha uzun süre dayanacağı inancını oluşturdu. Ek olarak, "kalp yetmezliği" onları daha endişeli yapıp depresyona soktu (Tayler ve Ogden, 2005: 325). Bu metaforiksel adlandırmalar farklı kültürlerde de ortaya çıkabilmektedir bunlardan biri Bamber (1987)'ın yaptığı çalışmadır. Bamber'ın çalışması hastalıkların metaforlarla adlandırıldığı geleneksel Tayland tıbbı üzerinedir. Bamber Tayland tıbbında hastalıkların sınıflandırılmasında metaforların kullanıldığını tespit etmiş ve bunların örneklerini vermiştir. Geleneksel Tay dili tıbbi metinleri, hastalıkların farklı nedenlerini vücuttaki hareketli hayvanlar olarak tanımlamaktadır. Bu dilde hastalıklar genel olarak *krasai* olarak isimlendirilmektedir ve birçok türü bulunmaktadır. Bamber *karasai* türlerini şöyle açıklamaktadır: "Hint vücut sıvılarıyla ilgili teoriye göre adlandırılan 'karasai'ler insan vücudunun oluştuğu düşünülen dört elementin ismini alırlar bunlar; toprak, rüzgar, ateş ve sudur. Bu unsurlar en iyi metafor temelli sınıflandırmadır. Bunlar adlandırıldıkları şeylerin niteliklerini temsil eden unsurlar olarak anılmaları gerekir. Böylece dünya katı olanı, ateş ısıyı, rüzgar hareket kalitesini ve su sıvıyı temsil eder" (Bamber, 1987: 182). Metaforun tedaviye yardımcı bu yönünün birçok kültür ve dilde olması metaforun dolayısıyla insan zihninin işleyiş benzerliği açısından güzel bir örnek olacaktır. Turner'ın Nietzsche'den aktardığı Hint, Yunan ve Alman felsefesi arasındaki güçlü aile benzerliğini şu şekilde açıklamaktadır: "Bu aile benzerlikleri, dil yakınlığının bir ürünüdür. Temel bir dilbilgisi nedeniyle benzer şekilde düşünmek zorundayız. Dilbilgimiz, konu belirleyici ilişkiyi temel bir özellik olarak içerdiğinden, gerçekliği sistematik hale getirme kaçınılmazdır" (Turner, 2008: 204). İnsan zihninin işleyişiyle ilgili önemli bilgiler veren metaforların da dildeki çıktıları sayesinde kültürlere has durumlar hariç coğrafya ve diller ayrı olsa da zihinsel işleyişin ortak yönlerinin olduğu açısından önemlidir ve bu ortak yön alıntılardan anlaşıldığı üzere öngörülebilir bir durumdur.

2.5. ORGAN ADLARI VE TEMEL KELİMELER

Organ adları insanın vücudunu tanıma-tanımlama işlevinin doğal bir sonucudur. Merkezden çevreye, yakından uzağa doğru bir süreç izleyen insanın etrafındakileri tanıma ve anlamlandırma süreci işleminde en yakınındakiler yani bedenimiz ve ona ait organlar ilk sırada yer alır. Bahsi geçen duruma kanıt olarak bebeklerin henüz konuşmaya başlamamış olanlar, özellikle yüz bölgesindeki organların ismi söylendiğinde o organın yerini işaret yoluyla gösterebildikleri bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Türkçe Sözlükte organ, Fr. organe "Canlı bir vücudun, belirli bir görev yapan ve sınırları kesin olarak belirlenmiş bölümü, organ" (TS, 1998 c. II: 1692) biçiminde açıklanmaktadır. İnsan vücuduna ve organlarına ait kelimeler diğer sözcüklere göre çok daha az veya hiç değişime uğrayan sözcüklerdir çünkü bunlar temel kelimeler olarak kabul edilir. Özellikle çok az değişime uğramaları organ isimlerini dillerin doğuşundan bu yana kullanılan o dile ait temel kelimeler kategorisinde değerlendirilmesine neden olmuştur. Temel kelimeler ile ilgili bazı açıklamalar şu şekildedir: Aksan temel kelimeleri şöyle açıklamaktadır: "Yerli sözcüklerin bir bölümü, *çekirdek sözcükler, kalıt sözcükler* ya da *temel sözvarlığı* olarak adlandırılır. Her dilde kuşaktan kuşağa aktarılarak yaşayan bu öğeler, insan yaşamında birinci derecede önemli olan, insana ve çevresine ilişkin önemli kavramları yansıtan sözcüklerdir: Başta *baş, göz, kulak, el, ayak* gibi organların adları olmak üzere, ana besin maddesi sayabileceğimiz s*u, buğday, et, balık* gibi nesnelerle insanın yakın ilişki içinde bulunduğu *at, inek, koyun* gibi hayvanlar, tarım hayvanları, tarım araçları, insanların en çok kullandıkları, somut eylem gösteren *almak, vermek, yemek, içmek, gitmek, gelmek* gibi sözcüklerle *bir, iki, beş, on, yüz, bin* gibi sayı adları örnek olarak gösterilebilir. Temel sözvarlığı (vocabulaire essentiel, basic vocabulary) adı da verilen bu sözlerin dilde en az değişen öğeler olduğu, 1000 yılda bu varlığın ancak aşağı yukarı %19'unun değiştiği, %81'inin yaşamını sürdürdüğü ileri sürülmüştür" (Aksan, 2005, c. III s. 17). Öncelikle devletin teokratik ve imparatorluk kimliğinin bir getirisi olarak Türkçe uzun bir süre Arapça-Farsça başta olmak üzere bazı yabancı dillerin etkisinde kaldığı dönemler olmuştur. Yabancı dillerin etkisindeki bu dönemlerde Türkçeye çok sayıda yabancı dillerden kelime girişi yaşanmıştır. Bu yabancı kelime akımına karşın temel

kelimelerin bulundukları konumu koruyabilmesi onların bir dilde ne denli dirençli kelimeler olduklarının önemli bir göstergesidir.

Temel kelimelerle ilgili diğer bir açıklamayı Gökçe şu şekilde yapmaktadır: "Belli bir dilin doğuşundan itibaren bu kelimeler korunur süreç içerisinde ise ya hiç değişmez veyahut çok az sessel bazı değişimlere maruz kalır. Bu sebeple dil konuşurları arasında kullanım değeri yüksektir. Swadesh, temel sözcüklerin %81'nin 1.000 yıllık bir sürenin sonunda dillerde hala korunacağını ileri sürmüştür. Buna göre bir dilde; başlangıç noktası olan 0 yılında 200 sözcük, 1000 yılda 160 sözcük, 2000 yılda 128 sözcük, 3000 yılda 102 sözcük, 4000 yılda 82 sözcük, 5000 yılda 66 sözcük ve nihayet 12.000 yılda ise 14 sözcük hala kullanımda olacaktır" (Swadesh, akt. Gökçe, 2015: 119). Temel kelimelerin değişime karşı bu direncinin altında yatan sebepler alıntıdan anlaşıldığı üzere kullanım sıklığının fazlalığı ve konuşurların onlara farklı semantik anlamlar yükleyerek hayatın merkezinde yer almalarından kaynaklanmaktadır. Bu çalışmayla farklı semantik oluşumlarının gösterilmeye çalışıldığı organ adları da birçok şeyin adlandırmasında kaynak sözcükler olarak kullanılmaktadır. Bu sebeple sıklıkla kullanılan sözcükler arasında girmektedirler.

Temel sözcükler ile ilgili Karaağaç'ın açıklaması da şu şekildedir: "Bir dilde çok eski devirlerden beri kullanılagelen, o dilin çeşitli alanlardaki söz varlığını oluşturan temel kavramlardan birine karşılık ve yeni türetmelere temel oluşturan tek heceli sözler veya daha basit kökünü bilemediğimiz birden fazla heceli kök değerindeki söz tabanlarıdır. Bunlar: *baş, taş, saç, kol, göz, diz, al-, bul-, gel-, ye-, sil-, koru-, boya-, yıgaç, ayak, dere, tepe* vb. kelimelerdir (Karaağaç, 2013: 798) Örneği verilen temel kelimelerde organ adlarının sayısal olarak kullanım sıklığı ve fazlalığı bu türden kelimelerin dillerde ne denli önem arz ettiğini gösteren başka bir unsurdur.

Temel kelimeleri ödünçleme açısından değerlendiren Gökçe şunları aktarmaktadır: "Dilbiliminde "temel sözcük" kavramı ile, bir dilin en eski ve en iyi korunan dolayısı ile yerlerine bir başka dilden sözcüklerin ödünçlenmesi konusunda oldukça muhafazakâr davranan türden sözcükler; sayı adları, organ adları, söyle-, git-, al-, ver- gibi hareket fiilleri kastedilir. Dillerin akrabalığının kanıtlanmasında bu

türden "çekirdek" kavramlar oldukça önemli bir yere sahiptirler" (Gökçe, 2015: 119).

Temel kelimelerin dil akrabalıklarının belirlenmesinde önemli ölçütlerdir. Hüseyinova bu durumu şöyle açıklamaktadır: "Türk dili ve lehçeleri arasında organik bağın belirgin olarak ortaya çıkmasını sağlayan bir grup temel söz varlığı insanoğluna en yakın kelimelerden oluşan organ adlarıdır. Türk dillerinde organ adları Türk dillerinin yazılı en eski belgelerinden itibaren günümüze kadar çeşitliliğini muhafaza ederek gelmiştir. Türk dilinin tarihsel ve modern lehçeleri arasında farklı anlam ilişkileri dikkati çekmektedir. Organ adları, dillerin temel söz varlıkları içinde değerlendirilen unsurlardır. Bu nedenle bu adlandırmalar, çoğu zaman ait oldukları diller hakkında önemli bilgileri bünyesinde barındırırlar. Özellikle Azerbaycan Türkçesi, Özbek Türkçesi ve Türkiye Türkçesi gibi organ adları konusunda çeşitlilik gösteren lehçelerde, bu kullanımlar bir kat daha fazla önem taşırlar" (Hüseyinova, 2014: 5).

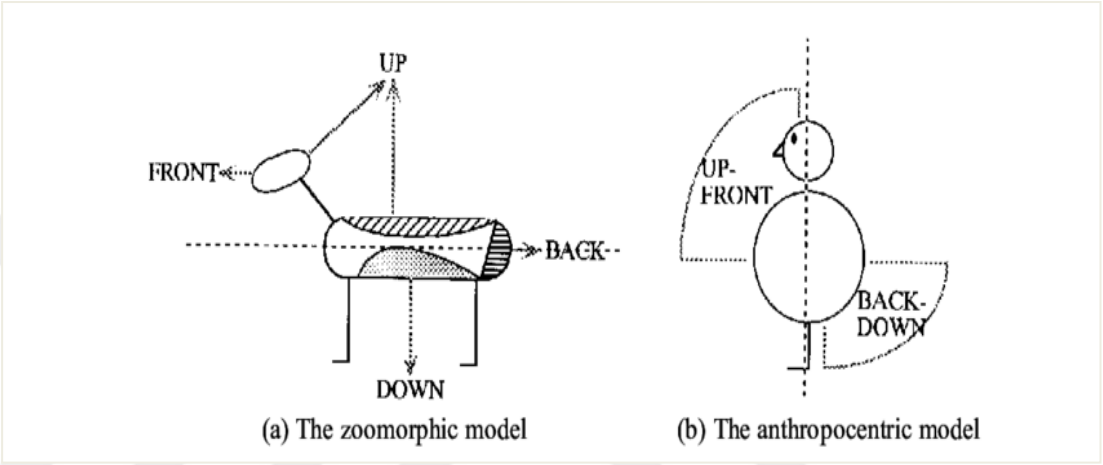
Yukarıda açıklamalara göre temel kelimeler insanın bir nevi ihtiyacından doğmuş olan kelimelerdir. İnsanların anlaşabilmeleri ve günlük işlerini-ilişkilerini sürdürebilmeleri için temel kelimelerin varlığı bir dilde zorunluluk gibi durmaktadır. Kavramın tanımı üzerinde dilbilimcilerin tam bir ittifak halinde oldukları yukarıdaki ifadelerden anlaşılmaktadır. Bütün açıklamalar birbirleriyle uyum içindedir. Temel kelimelerin bu kullanım değeri, doğal olarak temel kelimelere farklı semantik oluşumlar yüklemektedir. İleride örneklemeye çalışacağımız bazı Türkçe organ adlarının yönelim bildirmesi insan vücudunun doğal bir harita / navigasyon hükmünde kullanılmasından kaynaklandığı kanaatindeyiz. İnsanoğlunun haritalara veya navigasyona muhtaç olduğu zamanlarda insan bedeni şekil ve mahiyeti itibariyle bir harita hükmündeydi. Bu durumun göstergesi olarak bazı Türkçe günlük ifadelere göz atacak olursak.

Sokağın ***baş***ında seni bekliyorum.

Nehir birçok ***kol***a ayrılmış durumda.

İleride daha da ayrıntılı ele alınacak olan bu türden örnekleri incelenirse ilk cümlede bir yerin başlangıcını, üst kısmını bir organ adı olan 'baş' kelimesi kullanılarak isimlendirilmesi veya ikinci cümlede nehrin merkezinden uzaklaşıp sağa sola uzanan kısımlarını ifade etmek için kullanılan *kol* kelimesi daha önce dile getirdiğimiz doğal haritalama olayının bir sonucudur. Heine'ye (1997: 41, 46) ait vücut uzuvlarının kısmi olarak nasıl yönelim gösterdiği aşağıda gösterilmiştir.

Şekil 4. Heine' nin Bedensel Yönelim Gösterimi

2.5.1. Türkçe Organ Adlarına Genel Bakış

Türkçe organ adları incelendiği zaman belirli sessel sistematiğin olduğu görülür. Bu sistematik organlara ait sözcüklerin neredeyse tamamına yayılmıştır. Bu sessel düzen ifadeleriyle şu şekilde gerçekleşmektedir: "Türkçe organ adlarının yaklaşık yarısı (43) -k ile bitmiştir. Son sesi -k olan 43 organ adının beşi, birer organı; altısı, ikiden fazla organı; otuz ikisi (%75) ise vücuttaki çift organları karşılamaktadır. Bu organ adlarının tamamı çok hecelidir ve sadece otuz üç tanesi Türkiye Türkçesinde kullanılmaktadır (Başdaş, 2006:45). Organ adlarındaki son ses uyumunun sadece -k sesi ile sınırlı olmadığını Başdaş şu şekilde ifade etmektedir "Türkçe organ adları, başlıca -k, -l, -n, -ş, -z ünsüzleri ile bitmiştir (-k: kulak, parmak, yanak; -l: el, dil, kol; -n: alın, boyun, burun; -ş: baş, diş, kaş; -z: ağız, diz, göz). -k ile biten organ adlarının sayısı 43 'tür ve tamamı çok hecelidir. -l, -ş ile bitenlerin tamamına yakını tek heceli, -n, -z ile bitenlerin ise bir kısmı tek heceli, bir kısmı çok hecelidir. Ancak -k ile biten organ adlarının sayı olarak oldukça fazla (43) ve tamamının çok heceli oluşu dikkat çekicidir. Tarihi ve modern Türk yazı

dillerinde, kelime sonu sesi -k olan organ adları şu şekildedir. *Aşık, ayak, bacak, bağırsak, bıyık, bilek, bokuk, böbrek, böksik, çıçalak, çıkanak, dalak, damak, dirsek, dudak, emçek, ernek, gırtlak, göbek, incik, kasık, kemik, kıkırdak, kindik, kirpik, koltuk, kökirek, kulak, kursak, kuyruk, parmak, sagak ,süfiük, şakak, taşak, tırnak, topuk, toynak, uyluk, yanak, yumruk, yutak, yürek"* (Başdaş,2016: 46).

2.5.2. Doğan (2005)' ın Temel Kelimeler ile İlgili Ölçütleri

i) Söz Varlığı Birincilliği

"Söz varlığı birincilliğinden kasıt, yaşamda öncelikli durumda olan varlık, kavram, iş ya da oluşları karşılaması gerekmektedir. Gelişimleri doğrultusunda bebekler, anlama ve konuşma evresine geçen çocukların ilk öğrendikleri dil öğeleri *temel kelimeler* dediğimiz sözcüksel kategoridir. Bebeklerin konuşmaya başladığında ilk olarak öğrendikleri kelimeler, *anne, baba, ağız, mama* ve benzerleridir. Daha da dikkat çeken bir husus, henüz konuşmaya başlamamış olan çocuklara herhangi bir öğretim süreci yaşanmasa dahi özellikle yüz bölgesindeki organları sorulduğunda işaret yoluyla doğru cevapları verebilmeleridir" (Doğan, 2005: 143). Söz varlığı birinciliğinin arka planında insan bilişinin yakından uzağa anlama önceliğinden kaynaklandığını ifade edilebilir. İnsana en yakın olan şey kendisiyle dış dünya arasında sınır olan bedenidir. Bu durumda dolayısıyla anlama ve tanıma olayı en yakından yani kendi bedeninden başlayarak olması ve organ adlarına söz varlığı birinciliği kazandırdığı ifade edilebilir.

ii) Biçim Bilim Kapalılığı

"Dillerde kullanılan temel kelimeler genelde tek heceli ve kök halinde olup iki ya da daha çok heceli olsalar bile morfolojik tahlil denemelerini sonuçsuz bırakmaktadır. Ancak Türkçe gibi eklemeli dillerde bu durumun istisnalarını düşünebiliriz. Kök morfem olarak kullanımı tanıklanamayan kelimeleri rekonstruktif bir yolla; biçimsel eşdeğerleri ve sistemi ortaya konamayan ekler için de kökten hareketle daha küçük parçalara ayırma denemesi mümkün görünmektedir. Örnek olarak, Eski Türkçe köz "göz" ve kör- "görmek" kelimelerinin anlam ve seslik paralelliğinden yola çıkarak bu dönemden önceki Türkçe devresi için bir *kö- fiili tasarlayabiliriz. Bunun gibi, Eski Türkçe tiş "diş", til "dil", ti- "demek" kelimelerinin

semantik uyumunda hareketle til ve ti:ş kelimelerinin ti- kökünden çıkabileceğini düşünmek, ti:ş kelimesindeki ünlü uzunluğu kesin bir sonuca varmayı engellese de, dilbilim açısından kuvvetle muhtemeldir" (Doğan, 2005: 143). Temel kelimeler dilin oluşum aşamasından beri var olduğu düşünülürse, bu kelimelerin fonetik olarak genel anlamda az ses içerdiği Türkçe için söylenebilecek bir durumdur. Bu durumun altında temel kelimelerin sürekli kullanım alanı içinde olması ve dilde en az çaba yasasından kaynaklanan az sesli sözcüklerin seçilmesi temel kelimelerin işlevine işaret etmektedir sonucuna ulaşılabilir ve fonetik olarak az ses barındıran bu sözcüklerin Doğan'ın da ifade ettiği gibi etimolojik araştırmaları bir nebze zorlaştırmaktadır.

iii) Anlam Gücü

Daha önce üzerinde sıklıkla durduğumuz temel kelime kavramını Doğan bu kelimelerin anlam gücü yönüne vurgu yaparak şöyle açıklamaktadır. "Temel sözcükler, diğer sözcüklere göre zihinde anlam olarak daha kuvvetli yer tutarlar. Örnek olarak, göz kelimesinin zihinde belirmesi kablo kelimesine kıyasla daha kuvvetlidir. Temel kelimeler insan hayatında önemli olan varlık, kavram, iş ya da oluşları karşıladığı için diğer kelimelere oranla anlam gücünün fazla olması da doğaldır. Bunun aksine günlük hayat içinde seyrek olarak kullanılan varlık, kavram, iş ya da oluşların zihinde bir anda belirmesini düşünmek doğru olmaz. Karışık dil özelliği göstermeye başlayan kimi lehçelerde, kullanımdan düşme eğilimi yüksek olan kelimelerin yan kelimeler olduğu; temel kelimelerin ise anlam gücüne bağlı olarak kullanımlarını sürdürdükleri görülür. Burada söz konusu anlam gücü bu kelimelerin alıntılanmasıyla ya da kopyalanmasıyla yakından ilişkidir. Yine organ adlarının anlam gücünün bir göstergesi olarak, bu kelimelerin karşıladığı organların görevlerini yerine getirememeleri durumunda yeni bir kelimenin kullanıma girmesini ele alabiliriz. Göz – kör, âmâ; kulak – sağır; ayak~bacak – topal, dil/ağız – lâl, dilsiz; el~kol – çolak gibi" (Doğan, 2005:144).

iv) Anlamsal Koruma

"Bir dildeki bazı kelimeler, değişik yönde anlam değişmelerine uğrarlar. Öncelikle olumsuz anlam taşıyan bir kelime anlam iyileşmesi yoluyla tam tersi bir

durum sergileyebilir (ET yabız "kötü, fena" ~ Tü. yavuz "iyi, gürbüz, güzel" gibi) veya anlam genişlemesine uğrar (DLT çocuk "domuz yavrusu, herşeyin ufağı" ~ Tü. çocuk "yavru" gibi) ya da iki anlamı da ifade etmeye (oğuz "kaba, pis" ~ oğuz "iyi huylu") devam edebilmektedir. Bu durum dilin söz varlığının ne kadar değişken olabildiğini gösterir" (Doğan, 2005: 144). Metaforların bağlam içerisinde sürekli yeni anlamlar kazanmasının karşılık temel kelimeler süreksiz olarak yan anlamlar kazanır ve bu durum metaforlarda olduğu gibi kısa süreli değil süreksiz bir değişiklik olarak oluşmaktadır. Metafor ve temel kelimelerin yeni anlamlar kazanma olasılıklarının yüksek olması bu iki kavramı bir araya getiren nokta olarak görülebilir.

v) Tarihsel Kullanım (Art Zamanlı Uyum)

"Tarihsel kullanımdan kastedilen, bir dilin takip edilmeye başladığı ilk kaynaklardan itibaren sürekli olarak kullanımıdır. Meseleye Türk dili açısından bakınca tarihsel kullanımın sınırlarının ve aşamaların karışıklığı söz konusudur. (Doğan, 2005: 143-144). Organ adları da alıntıda bahsedilen durumun merkezi bir konumundadır. Organ adlarının çok işlevli anlamsal kullanımları bu durumu göstermektedir.

Temel kelimelerden olan organ adlarının kullanım sıklığı vardır ve birçok metaforun ortaya çıkmasında kaynak olarak kullanılmakla farklı semantik oluşumları ortaya çıkarmaktadır. Organ adlarının gerek işlevi ve gerekse şekli bu metaforların ortaya çıkmasında etkili olmaktadır. "Organ adları çeşitlilikleri ve yeni kavramları karşılamadaki kullanışlılıkları bakımından işlevseldir. Bitki, hayvan, eşya, yemek ve yer adlarından benzetme ilgisiyle bulundukları çok sayıda deyime kadar geniş bir kullanım alanına sahip olan organ adlarının işlevi dikkat çekicidir" (Çoşar, 2008:1051). Gündelik olarak sürekli etkileşimde bulunduğumuz şeylerin birçoğunda bu kullanım genişliği görülebilmektedir.

Organ adları, dil akrabalıklarının belirlenmesinde sayı, zamir vs. ile birlikte ele alınan ölçütlerden biridir. Bunun yanında insanların kendini tanıma ve ifade etme ihtiyacı ile ortaya çıktığı düşünülen organ adları temel söz varlığı içinde de önemli bir yer tutar. Türkçede oldukça eski olan bu kelimeler, günümüze kadar ya hiç

değişmemiş veyahut çok az değişerek gelmiştir. İleride örnekleyeceğimiz şekilde lehçelerde kullanımının basit sessel farklılıktan veya tek harf değişiminden müteşekkil olduğu görülecektir. Türkçenin farklı dillerle etkileşimde olduğu Arapça, Farsça ve Fransızca gibi yabancı dillerden dilimize giren sözcükler çok fazla olmasına rağmen organ adlarının kendi benliklerini korudukları ve bu istiladan etkilenmedikleri görülmektedir.

Hayatın birçok alanında dilsel kullanımına bir şekilde şahit olmamız organ adlarının işlev genişliğinden kaynaklanmaktadır bu durumu Çoşar (2008) organ adlarının işlevlerini belirttiği çalışmasında şu şekilde sıralamaktadır:

i) Organ adları, kendileriyle ilgili bir aracı gösteren eşya adlarını karşılamada hem birleşik kelime hem de türemiş kelime üretmeye elverişlidir: başlık, gözlük, kolluk, dizlik, kulaklık, ayakkabı, baş örtüsü, diz örtüsü, el feneri, kol saati vb.

ii) Söz varlığındaki mevcut öğelere yan anlamlar yüklenmesiyle ilgili organ adları "anlamsal gelişebilirlik" bakımından da dikkat çekicidir. Organ adlarının somutlaştırma yoluyla doğaya uygulanması sonucunda coğrafya terimlerine kaynaklık ettiği ve yan anlamlar kazandığı görülür. Dil, burun, bel, boğaz, sırt gibi organ adları, birlikte kullanıldıkları kelimelerle yer adları oluştururlar: Dil ovası, İstanbul Boğazı, Boğazköy, Bel dibi, Göztepe gibi.

iii) Çok anlamlılığı doğuran aktarmalarda tabiattaki nesneler arasında aktarmalar görülür. Organ adları deyim üretiminde de önemli bir rol oynar. Dilde eski çağlardan beri kullanılmakta olan organ adları deyimlerin yapısında kurucu öğe olarak yer alır: Eli ayağı tutmamak, yüreği ağzına gelmek, göğüs germek, malın gözü vb.

iv) Atasözlerinde de somutlaştırmalar için organ adlarına başvurulduğu gözlenir. Atasözlerinde organ adları doğrudan kullanıldığı gibi -kolu kırık 24 işlemiş, gönlü kırık işlememiş- yan anlamı ile de kullanılabilir -başına gelmeyenin hoşuna gelir-. Öte yandan söz konusu atasözlerinde insanlara özgü organ adları yanında hayvanlara has organ adları da kullanılabilir: Kedinin kanadı olsaydı serçenin adı olmazdı. Görüldüğü gibi zengin kullanım alanıyla organ adları çok yönlü anlatım

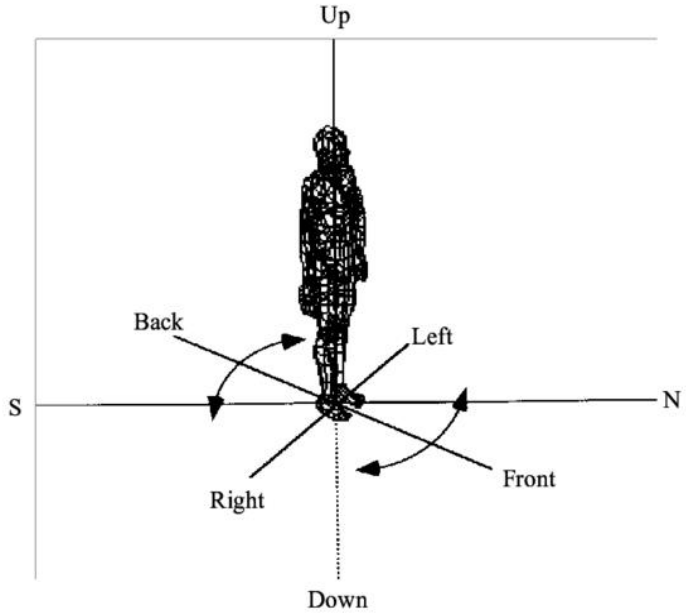
imkanı sunar" (Çoşar, 2008: 1051- 1052). Yukarıdaki açıklamalarla aynı doğrultuda organ adlarının metaforik olarak kazandığı yan anlamlardan birinin de yönelim gösterme cihetinden olduğu aşağıda örneklerle gösterilmeye çalışılacaktır.

2.6. YÖNELİM BİLDİREN ORGAN ADLARI

Türkiye Türkçesinde yönelim bildiren organ adlarının araştırmasının yapıldığı bu bölümde organları tespit ederken dış organlara odaklanıldı. Türkiye Türkçesini temel aldığımız bu incelemede Kırgız ve Azerbaycan Türkçelerine de referans olarak başvuruldu. Özellikle istenilen anlam ortaya çıkmadığı veya kullanımdan düşmüş olduğunu durumlarda Kırgız ve Azerbaycan Türkçelerindeki kullanımlarına ve semantik oluşumlarına odaklanıldı. Tarihi metinler aracılığıyla ve onlardan örneklem almak suretiyle tanıkladığımız yönelimsel anlamların semantik kullanımlarını hem art zamanlı ve hem de eş zamanlı bir inceleme gösterilmeye gayret gösterildi. Ayrıca belirtilen organ adlarıyla yönelim bildirme olayının sadece Türkçeye has bir özellik olmadığını insan bilişinin devreye girmesiyle birçok dilde de benzer kullanımların oluşabileceğini göstermek amacıyla farklı dil ailelerinden farklı diller de inecelendi. Bahsi geçebn durum için Avrupa dil ailesinden İngilizce, Hami-Sami dil ailesinde Arapça ve Hint-İran dil ailesinden ise Farsça referans alındı. Bu dillerdeki benzer semantik oluşumlar da gösterilmeye gayret edildi.

Aşağıda insan bedenin kısmi yönelim şekli aşağıdaki resimle gösterilmektedir. Birçok farklı dilde oluşan organ adlarından meydana gelen metaforlar yönelim ve lokasyon ile ilgili anlamsal özelliklerle ortaya çıkabilmektedir. Organ adlarının konum ve mesafesi mekansal yönelim hakkında metaforik olarak bilgi vermek için kullanılabilmektedir. Aşağıda bedenin lokasyon ve yönelim şekilleri gösterilmektedir.

Şekil 5. Yatay düzlemde koordinatların asimetrisi

(Kataoka, 2002: 11).

2.6.1. Ayak

Yönelim Şekli: ⇩ Aşağı, son.

A)Tairihi / Modern Türk Dili Verileri

TTü.	Az.	Bşk.	Kaz.	Kır.	Özb.	Tat.	Tkm.	Uyg.
ayak	ayag	ayak	ayak, but	ayak, but	àyàḳ	ayak, täpi	ayak	ayak, put

Türkçenin eski dönemlerinde kelimenin aslında *üstünde durulan organ* anlamlarıyla kullanıldığını belirten Clauson, Türkçeden Moğolcaya geçen ayak kelimesinin Moğolcada *dağın eteği*, *nehrin ağzı* ve *son* anlamlarına da gelecek şekilde kullanıldığını ifade etmektedir (Clauson, 1972: 45).

Türkiye Türkçesinde kelimenin sözlük anlamına baktığımız zaman *son* anlamı kaybolmuş gibi görünmektedir. **Ayak: 1.** Bacakların bilekten aşağıda bulunan

ve yere basan bölümü. **2.** Bacak. **3.** Birtakım şeylerin yüksekçe durmasını sağlayan dayak, destek veya bunlardan her biri: *İskemlenin dört ayağı var. Bu köprünün dört ayağı var*. **4.** Vücudun belden aşağı bölümü: *Ayağına bir pantolon çekti.* **5.** *coğr.* Büyük bir ırmağa karışan ikinci derecedeki akarsuların her biri. **6.** *coğr.* Göl ayağı. **7.** Yürüyüşün ağırlık veya çabukluk derecesi: Senin ayağınla köye akşama kadar varamayız. **8.** Basamak. **9.** *ed.* Halk edebiyatında uyak **10.** *ed.* Halk edebiyatında koşuklarda kısa yedekli dizelere verilen ad. 2 parmaktan ibaret uzunluk ölçüsü, kadem. **11.** *esk.* Yarım arşın veya 30,5 cm uzunluğundaki ölçü birimi. **12.** 30,4 cm değerinde İngiliz uzunluk ölçüsü birimi, fut. **13.** (buzdolabı ölçülerinde) İngiliz ölçüsü fut'un kübü alınarak hesaplanan değer. **14.** *mat.* Bir doğrunun başk bir doğruyu veya bir düzlemi kestiği nokta. **15.** *is.* Aşağı düzeyde, sıradan, bayağı: *Ayak takımı* (TS, cI: 167).

Türkiye Türkçesinin aksine Azerbaycan Türkçesinde *son* anlamının hala korunduğunu görülmektedir. Azerbaycan Türkçesi sözlüğünde kelimenin anlamı için şu karşılıklar verilmiştir. **Ayaq (ayak):** *is.* **1.** İnsan ve hayvanın yürümesine hizmet eden beden uzvu. **2.** Yarım arşına yakın mesafe ölçüsü. **3.** Sürat, adım manasında. **4.** Birtakım şeylerin ayağa benzeyen, yere değen, dayanağı, ayağı, direği. **5.** Çay, pınar vs. akarsuların aşağı tarafı. **6.** Son, ahir. "*Onun sözünün ne başı var ne ayağı (sonu)."* **7.** Defa, kere (ADİL, cI: 171).

Şahin ayak sözcüğünün tam anlamıyla yönelim kastedilerek coğrafi oluşumlarda kullanımının olduğunu şu ifade ve örneklerden anlaşılabilmektedir "Günümüzde Kırgızcada ayak sözcüğü yerine 'but' kullanılmakla beraber 'ayak' kelimesi de kullanılmaya devam etmektedir. Bir terim olarak kelimenin yer adlarında, ayak organının vücutta en alt bölgede bulunması münasebetiyle "aşağı" anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Şu yer adlarının kuruluşunda görülmektedir. Ayak-Köl (dere), Ayak-Belçe (dere), Ayak-Kara-Cılga (dere), Ayak-Terek (dere)" (Şahin, 2010: 203).

Taranan tarihi metinlerde de *ayak* sözcüğü daha çok *son, kadeh, basamak* ve *organ adı* anlamlarıyla verilmekle beraber *alt, aşağı* anlamının da işletildiği de tespit edilmiştir. Ayağın vücutta en altta yer alması sebebiyle bu durumdan kaynaklanan

aşağı yönlü yönelimle kullanıldığı ve bu şekilde yönelim metaforu anlamlarının oluştuğu görülmektedir.

KB'de aḍaḳ (ayak) organ adı anlamıyla verilmiştir.

Ḫıyanet ḳayu yirde ursa aḍaḳ / Asıġ birgü barça ḳaçar keḍ yıraḳ (2865), (Hıyanet nereye ayak basarsa, faydalı olan her şey oradan uzaklara kaçar).

NF' de sözcüğün anlamı için organ adı anlamının yanında. Aḍaḳ (ayak): Alt, giriş. Anlamları verilerek aşağı yönlü yönelim anlamında da kullanıldığını tanıklamaktadır.

... sarp bir teweke baġlasaq, başın aḍaqıqa tegi taqı ol teweni ṣaḥrāqa ıḍsaq (19/8). (Deveye bağlayıp baştan aşağıya kadar o deveyi çöle salsak).

MN' de sözcük için ayaḳ / āyaḳ; basamak anlamıyla verilmiştir.

yücelik ṭamından bir ayaḳ aşağa inerse... (52b/3) (Yücelik damından bir basamak aşağı inerse).

İncelenen tarihi metinlerde ME'de ayak sözcüğünün *ayakça* (aşağı) anlamıyla verildiğine rastlanmıştır.

Ayaḳça yöridi kemi / ḍıydı yaġı ḥācīlarnı (12/7), (Gemi aşağı yürüdü / hacıları düşmandan uzaklaştırdı).

B) Diller Arası Karşılaştırmalı Veriler

i) Farsçada Ayak

Yönelim Şekli = ⇩ **Aşağı**

Farsçada ayak kelimesinin anlamsal kullanımına baktığımız zaman sözlükte şu karşılıkları görmekteyiz:

پا Pâ: **1.** Ayak. **2.** Bacak. **3.** Bir adımlık ölçü. **4.** Kök, temel, esas. **5.** Güç, kudret. **6.** Dip. **7.** Başucu (Kanar, 2010: 337) anlamlarında karşılıklar görülmektedir.

Farsçada **ازسر تا پا** (Baştan aşağı, baştan sona, tepeden tırnağa) şeklindeki deyimde Türkçedeki kullanıma benzer bir oluşum söz konusudur. Ayrıca bu dilde pâ (ayak) kelimesine -în son eki eklenerek oluşan **پائین** *pâîn* (aşağı) kelimesi kullanılmaktadır.

پائین **(**pâîn): **1.** Aşağı. **2.** Aşağıda. **3.** Aşağıya (Kanar, 2010: 339).

ii) İngilizcede Ayak

Yönelim Şekli = ⇩ Aşağı, son

Ayak (foot) sözcüğünün İngilizcede Türkçeden farklı olarak hem isim hem fiil hali mevcut olmakla beraber isim halinin anlamı için sözlükte şu anlamlar öne çıkmaktadır. **Foot: 1.** Ayak. (İlgili sıfat: pedal). **2.** (omurgasız hayvanlarda) ayak, ayağa benzer kısım. **3.** Kadem (uzunluk ölçüsü), 12 inç veya 30.48 cm. **4.** piyade, yaya asker. **5.** yürüyüş/gidiş (şekli, hızı). **6.** Adım. **7.** (görev/şekil bakımından) ayağa benzer şey. **8.** Kısa çorap, çorabın ayak kısmı. **9.** (bir şeyin) en alçak kısmı, alt, taban, kaide. **10.** (yukarı/baş kısmın karşıtı olarak) ayak kısmı **11.** Dağ eteği/dibi. **12.** (bir dizide) son, sonuncu. **13.** (şiirde) vezin tef'ilesi: bir kapalı ve bir, iki açık heceden oluşan hece grubu. **14.** Tortu, çöküntü, posa, telve, rüsup. **15.** Yelken tabanı (Atalay, 1999: 1355). Sözcüğün bu anlamlarıyla beraber deyim içinde kullanımları da oldukça fazladır. Çalışmamıza esas olan konu üzere verilen anlamlardan 9. madde için şu cümleler örnek gösterilmektedir:

The foot of stairs (merdivenin altı)

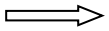
Complete the form at the foot of the page (formu sayfanın en altından doldurun) (https://www.lexico.com/en/definition/foot).

Kırgız Türkçesinde de İnigilizcedeki kullanıma benzer bazı deyimler kullanılmaktadır.

Baştan ayakka karap çıktım (baştan sona kontrol etim).

Kiteptin ayağına çıktım (Kitabın sonunu getirdim).

iii) Arapçada قدم (kadem) ayak:

Yönelim Şekli: **İleri, ilerleme**

İncelemiş olduğumuz diğer dillerde ayak organının aşağı yönlü bir yönelim göstermesine karşılık Arapçada farklı olarak ayağın işlevinden kaynaklı bir durum söz konusudur. Ayak işlevi münasebetiyle yürüyüşümüze dolayısıyla ilerlememizi sağlayan organ olmasından ötürü Arapçada ileri ve önde olmayı karşılayan semantik kullanımlarda ortaya çıkmıştır.

Arapça sözlükte **قدم** (ayak) sözcüğünün anlamı için şu karşılıklar verilmektedir: Aşağıda sözlük anlamını verdiğimiz kelime **قدم** (ayak) sözcüğünün masdar halidir. **تقدوم(takaddüm):** Öncelik; avantaj, önde olma; ilerleme, gelişme, gelişme kaydetme (Mutçalı, 1995: 693).

Arapça deyimlerde kullanılan ayak kelimesinin izahı için şu açıklamalar verilmiştir. **قدم فی الحرب (kadame fi el-harbi):** Düşmanın üzerine ilerledi.

Arapçada ileri gitmek anlamına karşılık Azericede Ayag almag (hızlı hızlı yürümek) Türkçede de senin ayağınla (yürüyüşünle, ilerlemenle, hızınla) otobüse geç kalacağız şeklindeki kullanımlar Arapçadaki oluşumla benzerlik arz etmektedir. Ayrıca Türkçede kullanılan önayak olmak (ilk başlamak, önden gitmek) deyimi de bu kategori içinde yer alabilir.

Yukarıdaki anlamsal incelemelerden anlaşılacağı üzere incelenen dillerde, Türkçede mevcut olan semantik kullanımlara benzer durumlar Türk lehçelerinde ve diğer dillerde de ortaya çıkmaktadır. İnsana ait bilişsel süreçlerden doğan ve en sade şekliyle dilde vücut bulan bu unsurlar yaşanılan coğrafyalar ve konuşulan diller farklı olsa da düşünüş ve bunu eyleme dökme şekli olan dilsel veriler ışığında benzer paydalar taşıdıklarının göstergesi olmaktadır.

2.6.2. Arkalık

Yönelim Şekli: **Arka**

Sırt kelimesinin karşılığı olarak Kırgızcada arkalık sözcüğü kullanılmaktadır. Kelimenin yönelim metaforu olarak özel bir kullanımı vardır. Coğrafya temelli bir oluşum bu yönelim metaforunun oluşumunda etkili olmuştur. "Kuzey" anlamındadır. Kırgızcadaki {+LIk}eki Türkiye Türkçesindeki {+lI}ekini karşılamaktadır. Buna göre Arkalık köyü, "kuzeyli" anlamına gelmekte olup bu ad, Kırgızistan'ın kuzeyinden göçerek güneye (Fergana bölgesine) Oş şehri yakınlarına yerleşen insanlara, geldikleri bölgenin yerlihalkınca verilen etnonim nitelikli bir addır. Diğer bir deyişle köy adı "dağın arka tarafından (yani kuzeyden) gelenler" anlamında bir etnotoponimdir (Şahin, 2010: 202). Organ adlarının anlam yelpazesinin genişliği ve günlük hayatta kullanım sıklığı birçok alanda görülmektedir. Coğrafi temelli kullanımlarda da metaforiksel bir anlam oluşturmak için alıntıdan da görüleceği üzere organ adlarına başvurulmaktadır.

2.6.3. Alın

Yönelim şekli: ⟹ Ön taraf, karşı

A) Tairihi / Modern Türk Dili Verileri

Tü.	Az.	Bşk.	Kaz.	Kır.	Özb.	Tat.	Tkm.	Uyg.
alın	**alın**	**mañlay**	**mañday**	**mañday, peşene**	**mäñläy, peşänä**	**mañgay**	**ālın, mañlay**	**mañlay, peşänä**

Türkçe Sözlükte *alın* sözcüğünün anlamı için şu ifadeler yer almaktadır: **Alın:** *is.* **1.** Yüzün, kaşlarla saçlar arasındaki bölümü. **2.** Bazı şeylerin önü, ön yüzü. **3.** Karşı: *Güneşin alnında durma*. **4.** *maden.* Bir ocakta her türlü ayak, galeri, baca, kuyu ve yolun ilerletilmekte olan yüzeyi (https://sozluk.gov.tr/).

Tarihsel ve modern Türk dilinde alın, yüzde kaşlarla saçlar arasında kalan bölümü ifade etmek suretiyle organ adı anlamıyla kullanılmaktadır. Alın sözcüğünün temel anlamı da yine bu organ adı olarak kullanımından oluşmaktadır. Alın sözcüğü oluşan yeni semantik değerlerle, yön göstermek suretiyle ön taraf, karşı anlamında kullanılması bir metafor ortaya çıkarmaktadır.

Kırgız Türkçesi sözlüğünde sözcüğün vücutta önde olması, gözün hemen üzerinde yer alması ve göz ile baktığımız her yerin karşı olması sebebiyle gözün gördüğü yön ile alnın aynı yeri göstermesinden dolayı ileri, karşı anlamı daha çok işletilmektedir. Sözlükte kelimenin karşılığı bu durumu doğrular niteliktedir. Manğday; alın, teke manğdayda (tam karşıda), üydün tak teke manğdayında (tam evin karşısında) mağday-teskey (karşı karşıya), biz bir cak, alar bir cak bolap, manğday-teskey oturabız (biz bir yanda, onlar bir yanda olarak, karşı karşıya oturuyoruz) (KTS, c II: 552).

Azerbaycan Türkçesinde de benzer bir durum söz konusudur. Alın: *is.* **1.** Başın ön tarafının üst kısmı, göz ve kaşların üstüne gelen tarafı. **2.** *mec.* Bir şeyin ön tarafı (ATS, cI: 34). Diğer lehçelerde de benzer semantik oluşumlar gözlenmiştir.

Tarihi metinlerde sözcüğün anlamsal kullanımına baktığımız zaman KB'de alın sözcüğü alın cephe (karşı) anlamıyla verilmiştir.

Yağıçı örüñ ḳırġıl ersiglerig / Yağıḳa alın ḳıl kötürsü çerig (KB, 2371), (Düşmanının karşısına yaşlı-başlı yiğitler koy; askeri onlar götürsünler) (Arat, 2005: 459).

NF' de al(ı)n-alın; karşı, ön taraf şeklinde verilmiştir.

Alnında bir arıq (2) aqar (NF, 250: 1-2), (Karşısında bir su yolu akar).

MG' de alın; ön karşı anlamıyla verilmiştir.

Alın ḳaşın yā art ḳaşın tutup mingil (MG, 69b/7), (Eyerin ya önünü ya arkasını tutup (ata) bin).

B) Diller Arası Karşılaştırmalı Veriler

i) İngilizcede Alın

Yönelim Şekli: ⟹ Karşı, Önde

İngilizce sözlükte alın sözcüğü için Türkçedeki semantik oluşumlara benzer oluşumlar ortaya çıkmıştır. Bu dilde de organın mahiyetinden oluşmuş yönelim

metaforu olarak kullanım gerek sözlük anlamında gerekse güncel kullanımında da mevcuttur. Sözlükte geçtiği şekliyle: Forehead (alın) *is.* **1.** Alın, **2.** Ön, bir şeyin ön tarafı, cephe (Atalay, 1999: 1366). Sözcük bünyesinde organ anlamıyla beraber Türkçede de gördüğümüz karşı anlamına da gelen anlam genişliği mevcuttur ve organ adlarıyla kurulan yönelim metaforlarına da kaynaklık bu haliyle kaynaklık etmektedir ayrıca fore- ön eki incelendiği zaman; ek İngilizcenin eski dönemlerinden itibaren kullanılmaktadır. Oxford sözlükte bu ek için yapılan açıklamaya bakıldığı zaman tam olarak karşı ya da ön anlamına geldiğini görülmektedir. Fore-head kelimesinin alın için kullanılması Türkçedeki anlamsal kullanımla paralellik göstermektedir. Oxford online İngilizce sözlük 1. maddede geçtiği şekliyle bazı şeylerin önde, karşıda olduğunu belirtmek için bu ek kullanılmaktadır.

1. "(added to verbs) in front" (fiilere eklenir ve karşı, önde anlamında kullanılır) **(**https://www.lexico.com/en/definition/fore-**).**

ii) Arapçada Alın

Yönelim Şekli: ⟹ Karşı, Önde

Tıpkı Türkçe ve İngilizceye benzer bir kullanım Arapçada da göze çarpmaktadır. Kelimenin sözlük anlamına bakıldığında: **جبهة** (cephe) alın; ön, yüz, cephe, ön hat, ön saf anlamları göze çarpmaktadır. Masdar anlamda Türkçe ve İngilizce gibi karşı anlamını rahatlıkla karşılayabilecek bir kullanım vardır. Ayrıca **جبهة** sözcüğünün **مجابهة** şeklindeki kullanımının karşılığı olarak "karşılaşma, yüzleşme, yüz yüze gelme" anlamları görülmekte ve tam olarak karşı yöneliminden metaforik kullanımları oluşmaktadır. Örnek olarak şu cümle verilebilir:

جبهة القوم (cebhetül kavm) (kavmin önde geleni).

2.6.4. Baş

Yönelim Şekli: ⇧ Yukarı, üst, uç nokta

A)Tairihi / Modern Türk Dili Verileri

TTü.	Az.	Bşk.	Kaz.	Kır.	Özb.	Tat.	Tkm.	Uyg.
baş	baş	baş	bas	baş	bàş	baş	baş	baş

Türkçe Sözlükte *baş* sözcüğünün anlamları için şu anlamlar verilmektedir:

Baş: 1. İnsan ve hayvanlarda beyin, göz, kulak, burun, ağız vb. organları kapsayan, vücudun üst veya önünde bulunan bölüm, kafa, ser. **2.** Bir topluluğu yöneten kimse. **3.** Başlangıç. **4.** Temel, esas. **5.** Arazide en yüksek nokta. **6.** Bir şeyin genellikle toparlakça ucu. **7.** Bir şeyin uçlarından biri. **8.** Kasaplık hayvanlarda ve bazı yiyeceklerde adet **9.** Para değiştirilirken verilen veya alınan üstelik, sarrafiye. **10.** Bir şeyin yakını veya çevresi. **11.** "Baş" kelimesi birçok deyimde "öz varlık, kendis" anlamını taşıyan bir zamir niteliğindedir. **12.** Önem veya yönetim bakımından ileride olan, en önemli, en üstün anlamında birleşik kelimeler yapar. **13.** Güreşte pehlivanların ayrıldıkları beş derecenin en yükseği. **14.** "… başına" adlardan sonra ve nicelik anlatan kelimeden önce gelen üleştirme anlamı verir. **15.** Deniz teknelerinde ön taraf. 16. En uç, yüksek nokta veya ön (TS, cI: 228).

Azerbaycan Türkçesi baş sözcüğünün açıklaması şu şekildedir: **Baş: 1.** Baş **2.** Zihin, şuur. **3.** Bir şeyin en yukarı kısmı, tepesi, zirvesi, üstü. **4.** Bir şeyin kalın, çıkık tepesi. **5.** Kenar, yan. **6.** Bir şeyin başlandığı yer, başlangıç. **7.** Uzunluğu olan bir şeyin son kısmı, ucu, kenarı. **8.** Bir şeyin en ön tarafı. 9. Yukarı taraf, hürmetli. **10.** Hayvanları saymak için hesap birim. **11.** Aile reisi. **12.** Vazifece büyük olan. **13.** Başkalarından nispeten daha mühim. **14.** Âlâ, en yüksek, en iyi, en seçme. **15.** Defa, kere. **16.** Esas, kök, sebep. **17.** (eski) Su hacim birimi (ADİL c.I: 212)

Claouson baş kelimesinin açıklaması için anatomik anlamda baş anlamını verdikten sonra, sözcüğün daha erken dönemlerde metaforik olarak ordunun başı (önde geleni), bir şeyin başlangıcı ve coğrafi özellikleri ifaede etmek için kullanıldığını dile getirmiştir. Claouson ayrıca yönelim metaforuna örnek olarak sözcüğün *üst* anlamında kullanıldığını "the top (of a pole)" (bir direğin üstü) örneğiyle göstermiştir (Claouson, 1972 :375, 376).

MG' de baş sözcüğü için "baş; baş (bir şeyin) uç noktası" açıklaması verilmektedir.

Hiç kimerse güzmesün takı meydanıng bir başında salsun (73b/9), (Meydanın başında (başlangıcında, uç noktasında) salsın, hatta hiç kimse meydanda beklemesin).

ME'de baş sözcüğü için "baş; baş, önsöz, uç" açıklamaları geçmektedir.

Yol başında küydi anga cazbā bermek uçun (169/4), (Yolun başında (girişinde, uç noktasında) ona ceza vermek için bekledi).

DLT' de baş sözcüğü için birçok karşılık verilmiştir. Çalışmamızın asıl konusunu oluşturan unsur yönelim metaforları olduğu için sadece ilgili anlamı vermeyi uygun bulduk. Baş; başta gelen, temel, esas.

Atasözü "Erdem başı tildir." (569: 402), (Erdemin başı (ilki, önce geleni) dildir).

NF' de baş sözcüğü için; baş; kafa, uç, ilk, ileri gelen anlamları öne çıkmaktadır.

Sanga kim bu qarnı tağ başındın (429) keltürgil tep? (430) (Sana bu karı dağ başından (ucundan, en yüksek yerinden) kim getir dedi).

KB'de baş sözcüğü için:

Angar ağdım emdi birer bağnaça / başınga tegi bağna sadım nece (6034) "Bu basamaklara birer birer basarak yukarı çıktım; sonuna kadar (en üste yetişinceye kadar, en uca kadar) kaç basamak olduğunu saydım" (Arat, 2005: 1001).

Türkiye Türkçesinde bugün kullandığımız *baştan başa* deyimi baş sözcüğündeki *uç* (bir yerin başlangıç, en tepe noktası) metaforiksel yönelim anlamının korunduğunu göstermektedir. TDK online sözlükte baştan başa deyimi için şu açıklamalar verilmiştir: **1.** Zarf; tamamen, bütünüyle: "Eski hayat baştan başa bir nümayiş ve gösteriş hayatı idi." - Ahmet Haşim **2.** Başından sonuna kadar, bir

uçtan bir uca: "Orada kaldırım baştan başa balık pulları ile örtülüdür." - Abidin Dino (http://sozluk.gov.tr/).

Baş sözcüğünün kimi zaman karşı, karşısında olma, yan, yanında olma anlamlarında da kullanıldığını görülmektedir. Böylece vücudun en hayati organı olan baş sözcüğünün birçok açıdan yönelim metaforu anlamıyla kullanımı ortaya çıkmaktadır.

Bilgisayar başında zaman geçiriyor. Bu cümlede *baş* sözcüğünün bir şeyin karşında olma anlamında kullanıldığı görülmektedir.

Masanın başındaki adam kim? Cümlesinde ise yanında, yanında olma anlamlarının öne çıkarak yönelim metaforu oluşturmaktadır.

Baş sözcüğünün coğrafi terimlerde en yüksek nokta için doruk, zirve, tepe gibi sözcükler kullanılmakla beraber üst, en üst nokta, uç anlamlarını ifade etmek için şekil benzerliğinden yararlanılarak baş sözcüğüde sıklıkla kullanılmaktadır.

Dağın başı, *tepenin başı* ya da *sokağın başı* gibi kullanımlarda görüldüğü üzere baş sözcüğü bir coğrafi veya yapay oluşumun en üst kısmını karşılamak amacıyla kullanılmaktadır.

B) Diller Arası Karşılaştırmalı Veriler

i) İngilizcede Baş

Yönelim Şekli: ⇧ **Üst, yukarı**

Head (baş): 1. Baş, kafa. **2.** Kelle. **3.** Akıl, zeka, beyin, kabiliyet. **4.** Baş yer, mevki, önderlik, başkanlık. **5.** Önder, şef, başkan, reis, en ileride, önde olan kimse. 6. Kişi, kimse. 7. Baş (taraf), uç, tepe. 8. Ön taraf. 9. (çekiç vb. gibi aletlerde) baş, uç. **10.** Adet, tane, baş, birey, kişi. **11.** Zirve, doruk, şahika, en yüksek derece, en önemli/ kritik nokta. **12.** Saç. **13.** Köpük. **14.** (a) çiçek başı, (b) başak, ekin başı. **15.** Çıban başı. **16.** *Coğ*. Burun, denize uzanan tepemsi kaya parçası. **17.** Tura, madeni paranın resimli yüzü. **18.** Bölüm, fasıl, madde, fıkra, **19.** Başa benzer herhangi bir şey. **20.** Kaynak, memba, su başı, pınar başı, nehrin/pınarın çıktığı yer. **21.** Başlık, serlevha,

manşet. **22.** (a) pruva, (b) seren yakası, (c) hela, tuvalet, yüznumara, (d) demirin memesi, **23.** Baş kelime, bir cümlede belirtilen işi yapan kelime. **24.** Davul/darbuka/dümbelek zarı. **25.** (kömür madenIerinde) kömür yatağına giden yol. **26.** (torna vb.) ayna, işlenecek parçanın takıldığı kısım. **27.** (a) sıvının iki noktası arasındaki düşey uzaklık, (b) sıvının iki noktası arasındaki basınç farkı, (c) (düşey sıvı sütunu olarak ifade edilen) sıvı basıncı. **28.** (ses kayıt cihazlarında) kayıt/silme ucu/kafası. **29.** İtidal, soğukkanlılık, makul düşünüş, akıllılık (Atalay, 1999: 1608-1609).

The Oxford Online Dictionary' de baş (head) sözcüğünün kazanmış olduğu yönelim metaforu anlamları şu şekildedir.

Head (baş): **1)** The front, forward, or upper part or end of something (bir şeyin ön, ileri veya üst kısmı veya sonu).

2) The upper end of a table or bed (bir masanın veya yatağın en üst ucu).

He sat down at the head of the cot (yatağın başına, üstüne, uç noktasına, en yukarısına oturdu).

3) The top of a page (bir sayfanın başı, üst tarafı).

*For some time I tried to find an wise or witty one to insert at the head of my home page (*bir süredir ana sayfamın başına, en üstüne ekleyecek bilge veya esprili birini bulmaya çalışmaktayım).

The head of a pin. The head of a page. Ön taraf the head of a processian. the - ofa rock.

ii) Farsçada سر (ser) Baş

Yönelim Şekli: ⇧ **Ön, yukarı**

1. Baş. **2.** Kişi, fert. **3.** Düşünce, fikir. **4.** İstek, arzu. **5.** Niyet, kasıt. **6.** Güç. **7.** Komutan, ordu komutanı. **8.** Lider, önder, başkan. **9.** İleri gelen. **10.** Öz, saf, arı, halis. **11.** Adet, tane. **12.** Üst, üstünde, üzeri, üzerinde. **13.** Vakti, zamanı. **14.**

Hakkında, dair, ilişkin. **15.** Neden, sebep. **16.** Temel, esas, asıl. **17.** Kapı sürgüsü. **18.** Koruyucu. **19.** Başlangıç. **20.** Üstün. **21.** Taraf, yön, cihet. **22.** Yüzünden, nedeniyle. **23.** Uç. **24.** Köşe. **25.** Kapak. **26.** Ağız. **27** -de, -da içinde. **28.** Kenar. **29.** Orta. **30.** Başında. **31.** Üstü (Kanar, 2010: 862).

Farsçada baş **سر** (ser) sözcüğünün yönelim metaforu olarak kullanımı şu deyimlerde ortaya çıkmaktadır.

سر به آ سمن شودن (ser be asman suden) "yükselmek" anlamına gelmektedir. Bu kullanımda başın vücudun en üstünde olan organ olmasından ötürü baş sözcüğü yukarı doğru bir yönelim göstermektedir.

سر به فلك كشدن (ser be felek keşiden): "Göklere yükselmek" anlamına gelmektedir. Yükselmek, yukarı doğru yönelimi belirtmek için baş sözcüğünün tercih edilmesi yukarı doğru yönelim ile baş sözcüğünün anlamsal bağını ortaya koymaktadır. **سر در ریکاب کردن** (ser der rikab kerden): Önde gitmek, başta gitmek anlamında kullanılmaktadır.

iii) Arapçada Baş

Yönelim Şekli: ⟹ **Tepe noktası, uç**

Kelimenin sözlük anlamı için: رأس (reis) baş: 1. Baş, kafa, şef, lider. 2. Üst kısım, uç, zirve, en üst kısım (Mutçalı, 1995:301). Görüldüğü gibi bir şeyin üst tarafını ifade etmek için Arapçada da Türkçeye benzer bir kullanım vardır. Sözlükte bir yerin uç noktasını ifade etmek için verilem örnek şu şekildedir: (reisül vadi) رأس الوادى Vadinin en yüksek yeri, ucu, en yüksek noktası, tepesi (Mu'cemu'l Vasit, s. 362).

2.6.5. Burun

Yönelim Şekli: Önce ⟺ **İleri**

A) Tarihsel / Modern Türk Dili Verileri

Tü.	**Az.**	**Bşk.**	**Kaz.**	**Kır.**	**Özb.**	**Tat.**	**Tkm.**	**Uyg.**
Burun	Burun	Tanav, Moron	Murun	Murun	Burun	Borın	Burun	Burun

Kelime lehçeler arasında az fonetik farkla yaşamaktadır. Burun sözcüğünün tarihsel ve güncel kullanımlarında temel olarak organ adı anlamının yanında zamansal ve mekansal olarak yönelim metaforu anlamları görülecektir. Zamansal yönelim olarak *önce,* mekansal yönelim olarak *ileri* anlamları ortaya çıkmaktadır. Sözcüğün, yüzde önde, ileride olmasına bağlı olarak ortaya çıkan *ön, ileri* ve *önce* anlamı ve taranan tarihi metinlerde de organ anlamından daha çok *önce* anlamının geçmesi kelimenin eski dönemlerden itibaren yönelim metaforu olarak kullanıldığını göstermektedir. Clauson *burun* sözcüğünün açıklaması için; insan ve hayvanlarda organ adı anlamıyla beraber *gaga* (kuş gagası) anlamını da vermiş bu sebeple tepe ve dağ gibi çıkıntılı yüzeyleri olan doğal oluşumlarda da bu sözcüğün kullanıldığını ifade etmiştir. Ayrıca burnun şekli itibariyle yön metaforu olarak *önde, önde bulunan* ve zamansal olarak da *önce gelen, önce, önceki* anlamlarının varlığına işaret etmiştir (1972: 366-367). Türkçe Sözlükte burun sözcüğünün kullanım alanında, yukarıda verilen tarihi anlamlarla uyumlu şekilde bir kullanım alanı olduğu görülmektedir: Burun *is.* **1.** Alınla üst dudak arasında bulunan, çıkıntılı, iki delikli koklama ve solunum organı. **2.** Bazı şeylerin ön ve sivri bölümü. **3.** *coğr.* Karanın, özellikle yüksek ve dağlık kıyılarda, türlü biçimlerde denize uzanmış bölümü. **4.** *mec.* Kibir, büyüklenme (TS, c. I: 361). Azerbaycan Türkçesinde de benzer bir durum söz konusudur: Burun *is.* **1.** İnsan ve hayvanda koku ve nefes alma organı. **2.** Çeşitli şeylerin, aletlerin vs.'nin uç kısmı, çıkıntısı. **3.** *coğr.* Kara parçalarının denizin içine giren dağlık, kayalık bölümü (ATS, c.I: 158). Kırgız Türkçesi sözlüğüde sözcük için iki ayrı başlık ayrılmıştır: I Murun **1.** Burun. **2.** Burun deliği. II Murun, **1.** Daha evvel, eskiden; murunaraak (birparça erkenden) (KTS, c.I: 576). Ayrıca Kırgız Türkçesinde murun sözcüğünden türemiş *murunku* (evvelki, eski) ve *muruntan* (eskiden, öteden beri) sözcükleride işletilmektedir.

Zamansal yönelim metaforuna örnek olarak DLT ‘de organın şekil itibariyle önde olmasından dolayı ve bir yere girerken vücudun önce önde olan kısmı gireceğinden, bu organın da bu işleve sahip olmasından ötürü önce anlamıyla geçtiği söylenebilir:

Ol mendin burun bardı (O benden önce gitti) (DLT, :172).

CC’ de *burun* sözcüğünün tanımı için: önce, eskiden anlamları verilmiştir. Bu kaynakta da burnun yukarıdan bakıldığında öne doğru çıkıntı yapması ve vücudun en önünde olması nedeniyle organın şeklinden meydana gelen bir kullanım söz konusudur. Yönelim metaforu olarak kullanımı şu şekildedir:

Burun keldi körkli yigit kişi (62b/1-24), (Önce, güzel genç bir kişi geldi) (Argunşah ve Güner, 2015: 357).

MG’ de önceki kullanımlara benzer bir durum söz konusudur kullanılmıştır:

Tonuŋnı tüzetgil eger tileseŋ kim iyerge (10/a8) olturmasdın burun tüzetgil kim fārisler (10/a9) muntig taḳı ḳılmışlar turur (10/b1) (Elbiseni düzelt, istersen eyere oturmadan önce düzelt ki biniciler de böyle yapmışlar) (Uğurlu, 1987: 38).

KB’de mekansal yönelim olarak kelimenin anlamı için: Burun **1.** Önce, İleri (Arat, 2005: 1134) anlamları verilmiştir.

Özinge bakıp aydı men me bu kün tümen erdemim birle ilde burun (B45/466) (Bir gün kendisine bakarak şöyle dedi: Ben de bugün, sayısız erdmimle memleketin ileri gelenlerindenim) (Arat, 2005: 160).

Kayu ödte erse bu künde burun / Biligligke tegdi bedükrek orun (KB, 220) (Ne zaman olursa olsun, bugünden önce olduğu gibi yüksek yer daima bilgiliye kısmet olmuştur)

Ayur ay bağırsaḳ kişide burun / Ḳapuġum ḳırttıŋ ḳor ittiŋ orun (KB, 1558) (Ey merhametli insan, ey insanların ileri geleni, kapını kimsesiz ve yerini boş bıraktın) (Diğer kullanımlarda da aynı anlamla verilmiştir).

Burun kelimesinin metaforik bir kullanım olarak ortaya çıkmasındaki arka planı Tufar şöyle açıklamaktadır: “Burnun insan yüzündeki çıkıntılı şekline

benzetilerek bazı şeylerin ön ve sivri bölümlerine de burun denilmektedir. Bu şekilde kazanılan yan anlamlar benzetme temeline dayandığından metaforik olmaktadır. Oğuz grubu Türk lehçelerinde burun bükmek, burun kıvırmak 'beğenmemek, önem vermemek', burun şişirmek *kibirlenmek, burnu havada çok kibirli olmak* gibi pek çok deyimde metaforik anlamlarda kullanılmaktadır" (Tufar, 2010: 89)

ME' de Burun: Önce, ileri anlamıyla verilmektedir.

Kenü yeringe oturtdı anı kālę bèrmezdin burun aldı andın yarmaḳlarını (ME, s. 76, 212-6) (Onu kendi yerine oturttu, mal vermeden önce ondan paralarını aldı).

Bildürmek tiledi andın uḳturmaḳ tiledi andın burun kęçti er (ME, s. 76, 214-5) (Kişi, bildirmek diledi, ondan anlatmak diledi, ondan önce geçti).

NF' de önce anlamıyla geçmektedir.

Burun qarındaşımız oğlı Abū Ṭālibdin qorqar erdiler (NF s. 13, 11) "Önceki (büyük) kardeşimizin oğlu Ebu Talip'ten korkardılar."

2) Diller Arası Karşılaştırmalı Veriler

i) İngilizcede Burun

Yönelim Şekli: ⟹ Ön

İngilzcede benzer kullanım söz konusudur ilk olarak organ anlamı ortaya çıkmakla beraber daha önce bahsedilen organın şeklinden oluşmuş yönelim metaforu kullanımı da vardır. Kelimenin sözlük anlamı için verilen ifadeler şu şekildedir: **Nose (burun): 1.** Burun. **2.** Koklama duygusu. **3.** Anlayış, sezgi, seziş, araştırıp bulma yeteneği. **4.** Çıkıntı, burun, buruna benzer şey. "The bow of a ship or airplane is often called" (gemi veya uçakların uç kısmı genellikle bu isimle adlandırılır). **5.** Geminin ön kısmı, pruva. **6.** Uçağın ön ucu, burun. **7.** Golf sopasının ucu (Atalay, 2005: 2365).

Oxford sözlükte burun sözcüğü için 2. maddede şu anlamıyla kullanımını vermektedir. "

"*The front end of an aircraft, car, or other vehicle*" (bir uçağın, arabanın veya başka bir aracın ön ucu) (https://www.lexico.com/en/definition/nose).

"*The plane's nose dipped as it started descending towards the runway*" (uçak piste doğru inmeye başlıyorken burnu (ön tarafı) dalışa geçti) (https://www.lexico.com/en/definition/nose).

ii) Arapçada Burun انف (Enf)

Yönelim Şekli: ⟹ İleri, ön

Türkçenin tarihi metinlerinde sıklıkla karşılaşılan önce, ileri vs. organın şeklinden dolayı ortaya çıkan metaforiksel yönelim bildiren anlamlar çağdaş Arapçada da yaşatılmaktadır. Sözcüğün kullanımlarına bakıldığı zaman şu anlamlar öne çıkmaktadır: انف (enf). Burun 1. Dağ, zirve, doruk, gurur, kibir, her şeyin önü (Mutçalı, 1995: 29). Kelimenin kullanım alanına bakıldığında: **انف القوم** (enfu'l kavm) Kavmin önde geleni, ileri olanı (Muncid, s. 20) şeklindedir.

2.6.6. Qabağ

Yönelim Şekli: ⟹ İleri, karşı, evvel.

Azerbaycan Türkçesi sözlüğünde zarf olarak evvel, ileri vs. anlamlarında kullanılan qabağ sözcüğünün aynı zamanda alın kelimesini karşılaması organın mahiyeti, vücuttaki yeri münasebetiyle karşı, ileri gibi anlamların ortaya çıkması yönelim metaforlarıyla alın sözcüğünün sıkı bağını gösteren bir unsurdur. Sözlükte verilen kullanım alanlarına bakıldığında:

Qabağ; *zarf* **1.** Evvel, ileri. **2.** Evvelki, geçmiş. **3.** Bir şeyin ileri tarafı, ön tarafı, yüz tarafı. 4. Karşısında, önünde **5.** *zarf* İleri. **6.** *is.* Ön taraf, ileri taraf, karşı taraf. **7.** Alın (ADİL, c.I: 6). Qabağ sözcüğünün Azerbaycan Türkçesinde kullanım alanı çok yaygındır birçok deyimde de kullanılmaktadır. Deyimlerde kullanım alanı geniş yer tutan sözcüğün birkaç deyimde kullanım örneği şu şekildedir.

Deyimler

Qabağa düşmek (öne geçmek, rehberlik etmek).

Qabağa getmek (ilerlemek).

Qabağa geçmek (başa geçmek, ilk sıraya oturmak).

Deyimlerden anlaşıldığı üzere gözün alna göre biraz içte kalması ve alnın gözün yukarı doğru hemen bitiminde yer alması ve göz ile aynı doğrultuda hareket etmesinden müteşekkil genelde ön, ileri kullanımlarını görmekteyiz.

Türkiye Türkçesinde qabağ sözcüğü çok az fonetik farkla gabak olarak Kars ve Bakırköy' de Azerbay Türkçesindeki kullanıma benzer şekilde ön ve ileri anlamıyla kullanılmaktadır.

1) Gabak: *Ön* (Kars). 2) Gabak: *Baş taraf* (İstanbul-Bakırköy) (DS, c.VI: 1882).

2.6.7. Köt

Yönelim Şekli: ⇩ Aşağı

A) Tarihsel / Modern Türk Dili Verileri

Türkçe sözlükte kelimenin anlamı için şu maddeler geçmektedir: **Göt** *is kaba* **1.** Anüs **2.** Alt taraf, dip. **3.** Kaba et, kıç, popo. **4.** *mec. zf.* götün götün (gitmek) "geri geri, kıçın kıçın (gitmek) (TS, 1998: 881). Bir organ adı olan göt sözcüğüyle, vücutta arkada olması ve yere oturunca kaba etler üstüne oturulması dolayısıyla otururken alt tarafın ayaklarla beraber bu kaba et olmasından dolayı metaforik uzantı yoluyla alt, geri anlamlarında yönelim metaforlarının oluşmasını sağlamaktadır.

Sözcük Kırgız Türkçesinde köt şekliyle yaşamaktadır. Kırgız sözlüğünde Köt: **1.** Kıç, geri kısım, kötünön: onun peşinden, arkasıra, kötümön kele atat; peşimden (arkamdan) geliyor (KS, 1998: 509-510). Ayrıca aynı yerde *kötkü* şeklinde bir sözcükte mevcuttur ve zarf göreviyle arkadaki şeklinde anlamı vardır. Bu durum köt sözcüğüyle yönelim metaforlarının sıkı bir bağı olduğunu göstermektedir.

Taranan tarihi metinlerden İM'de köt sözcüğünün açıklamasında: Köt; Sindirim sisteminin sonunda bulunan ve dışkının atılmasına yarayan çıkış deliği (Toparlı, 2017: 415) şeklinde açıklanmaktadır.

DLT'de köt: ad-dubur [insanın arkası], köti kızlak [kırmızı kıçlı bir kuş] (...) oğlanığ kötledi: naka'l-ġulam şeklinde geçmektedir.

ME'de organ adı anlamıyla geçmektedir: Köt;1. Göt (Yüce, 2014: 150).

2.6.8. Kaş

Yönelim Şekli: ⟹ Ön, karşı

A) Tarihsel / Modern Türk Dili Verileri

TTü.	Az.	Bşk.	Kaz.	Kır.	Özb.	Tat.	Tkm.	Uyg.
kaş	gaş	kaş	kas	Kaş	kàş	kaş	gàş	ḳaş

Yukarıda verilen kullanımlardan anlaşıldığı üzere *kaş* kelimesi Türkçenin eski devirlerinden itibaren küçük fonetik farklılıklar sayılmazsa aynı şekliyle kullanılmaktadır. Clauson kelimenin temel olarak "gözlerin üstündeki kısa kıllar" için kullanıldığını ancak metaforik olarak eğerin ve yamacın kıyısı, kenarı şeklinde de kullanıldığını ve bunların dışında *ön, karşı* anlamının da olduğunu belirtmiştir (Clauson, 1972: 669). Yüzümüzde kaşların konum olarak gözün üstünde ve göze göre önde olması sebebiyle bu anlam ilişkisinden kaynaklı *ön* anlamının ortaya çıktığını ifade edebiliriz. Gözün gördüğü şey önde, önde olan şey de karşıdadır bu sebepten ötürü sözcüğün *karşı, karşıda olma* anlamları da ortaya çıkmaktadır. Türkçe Sözlükte kaş sözcüğünün anlamı için şu ifadeler yer almaktadır:

Kaş *is* **1.** Gözlerin üzerindeki kemerli birer çizgi oluşturan kıllar. **2.** Kemerli çıkıntılı şey veya yer: *Yüzük kaşı, dağ kaşı*. **3.** Sarp kayalık, uçurum. **4.** Eyerin ön ve arkasındaki çıkıntılı bölüm. **5.** *hlk*. Duvar, bağ, bahçelerde toprak yığarak yapılan sınır, set (TS, c.II 1232). Clauson'un yukarıda ifade ettiği ön, karşı anlamı Türkiye Türkçesinde kaybolmuş gibi durmaktadır. Temel anlamı gözlerin üzerindeki kavisli kıllar yani organ adı anlamıyla verilmekle beraber taranan tarihi eserlerde yönelim metaforu anlamı da işlenmiştir.

DLT' de I kaş; göz üstündeki kaş (261/228), II kaş; herhangi bir şeyin ucu (511/410) şeklinde açıklanmıştır

Ol anıñ ḳaşın kırçattı (DLT, 335: 428), (O, onun kaşını sıyırttı)

MG' de organ adı anlamıyla beraber eyerin önünde ve ardında olan yükseklikler olarak verilmiştir. Ḳaş; kaş (103a-1). Ḳaş; eyerin önünde ve ardında olan yükseklikler (7b-8, 8a-1, 8b-7 vs.).

Kirek kim ḳaşıñ üzere tartgay-sen (103a-1), (Eyeri yukarı kaldırman gerektir).

KB' de ḳaş; ön, yamaç, tepe anlamları verilmekle beraber daha çok organ adı anlamı ön plana çıkmıştır fakat bazı beyitlerde karşı anlamı da işletilmektedir.

Turup evke kirdi bu iki kadaş / Kadaşınga zahid alın tügdi kaş (KB 4976) (İki kardeş böylece eve girdiler; zahit kardeşini biraz soğukça karşıladı)

İlel tip turup çıḳtı Ögdülmişe / eviñe kelip tüşti yazdı ḳaşa (5668), (Ögdülmiş "baş üstüne!" diyerek kalkıp çıktı, sevinç içinde eve döndü).

LM' de yönelim metaforu olarak *karşı* anlamıyla kullanımı aşağıda örneklenmiştir.

Kim z̄ātı ḳaşıda yėtti ṭārem / Ṭārem dėme belki arş-ı aẓam (LM, 154: 42), (Zatı önümde yedi kubbe ki, kubbe değil belki yüce Arş).

Çün yār ḳaşında bār taptı / Özni tilegençe yār taptı (LM, 248: 52) (Çünkü sevdiğinin önünde (karşısında, huzurunda) vardı, ulaştı dileğine / kendi isteğince sevdiğini buldu).

SK' de yönelim metaforu olarak *karşı* anlamıyla kullanımı aşağıda örneklenmiştir.

Kiçe ve kündüz işim yıġlamaḳ, küçüm zārī / Ġamıñdın özge kişi yoḳ ḳaşımda ġam-ḫāre (SD, 198, 425), (Gece ve gündüz işim ağlamak, gücüm feryad etmektir, gamından başka önümde bir dert ortağı yok).

Sekkākī özüñ hīç ḳıl ol şāh ḳaşında / Ger bolsa vücüduñ, sini sindin küniler men (SD, 194, 412) (Ey Sekkâkî o padişahın karşısında kendini hiç kıl eğer varlığın olsa, seni senden kıskanırım).

2.6.9. Taban

Yönelim Şekli: ⇩ **Aşağı, dip**

A) Tarihsel / Modern Türk Dili Verileri

TTü.	Az.	Bşk.	Kaz.	Kır.	Özb.	Tat.	Tkm.	Uyg.
taban	**daban**	**taban**	**taban**	**taman**	**tàvàn**	**taban**	**dâban**	**tapan**

Kelime Türkçe sözlükte şu şekilde açıklanmıştır: **1.** Ayağın alt yüzü, aya. **2.** Üstü kapalı bir yerin gezinilen, ayakla basılan yüzü, tavan karşıtı. **3.** Ayakkabının alt bölümü. **4.** Kaide. **5.** Bir şeyin en alt bölümü. **6.** Değerlendirmede en alt derece. **7.** Bir toplumu, bir kuruluşu oluşturan, yönetime katılmadan etkili olan kitle. **8.** Temel. **9.** *coğ.* Bir ırmağın en derin olan orta yeri. **10.** *den.* Dikey duran direk, çubuk, seren vb. nin alt bölümü. **11.** *mat.* Bir cismin veya bir biçimin yüksekliğini ölçmek için aşağıdan yukarıya doğru başlama noktası olarak alınan yüzey veya çizgi, kaide. **12.** *mat.* Üslü sayılardakuvveti alınan sayı **13.** Tarlanın düz ve verimli kesimi. **14.** *esk.* Kılıç vb. yapımında kullanılan iyi cins demir (TS, 2237).

Ayaklarımızın yerle temas etmesini sağlayan organımız olan taban bu işlevi sayesinde yeni yan anlamlarıda üstlenmiştir. Tavanın tam zıddı yönüne *taban* isminin verilmesi insandan doğaya bir aktarımdır. Sözcük bu kullanımıyla yan anlam oluştuabilmiştir. Taban sözcüğünün Türkiye Türkçesindeki yönelim metafor olarak kullanımına baktığımız zaman Türkçe online sözlükte deyim olarak kullanılan taban sözcğünün şu örneğini görmekteyiz.

Türkçede kullanılan *taban yapmak* deyimi ekonomik olarak bir şeyin fiyatının en alt duruma düşmesi şeklinde açıklanmaktadır (https://sozluk.gov.tr/). Bu durum günümüzde de yukarıda geçen *aşağı, alt* anlamının hala işletildiğini göstermketdir.

2.6.10. Sırt

Yönelim Şekli: **Arka**

A) Tarihsel / Modern Türk Dili Verileri

TTü.	Az.	Bşk.	Kaz.	Kır.	Özb.	Tat.	Tkm.	Uyg.
sırt	**sırt**	**arka, hırt**	**arka, art**	**bel, arka**	**àrka**	**arka, sırt**	**arka**	**arka**

Sırt: *is.* **1.** Omurgalı ve omurgasız hayvanlarda boyundan kuyruk sokumuna kadar uzanan üst bölüm. **2.** İnsanlarda boyundan bele kadar uzanan üst bölüm. **3.** Kesici araçların kesmeyen kenarı**. 4.** Dağların veya tepelerin üst bölümü. **5.** (insan için) Üst, arka. **6.** Bir şeyin üstü, üst bölümü. **7.** Dikilmiş veya ciltlenmiş kitaplarda dikişin bulunduğu bölüm. (TS, 1998, cII: 1973).

Türkiye Türkçesinde *sırtını dönmek* vaya *arkasını dönmek* deyimi birine arka dönmek, arkasını dönmek anlamlarında kullanıldığı gibi alakasını kesmek anlamıda vardır. Ayrıca sırt üstü yatmak veya arka üstü yatmak ya da ifadelerinin aynı anlamı taşıdığını düşünürsek iki sözcüğün yani hem sırt hem de arka sözcüklerinin birbirlerinin yerine rahatlıkla kullanıldığını, aynı türden anlam taşıdıklarını söyleyebiliriz.

B) Diller Arası Karşılaştırmalı Veriler

i) İngilizcede Sırt

Yönelim Şekli: **Arka, geri**

Back (sırt) is. **1.** sırt. **2.** Arka, geri, art. **3.** Ters. **4.** Öte, **5.** Gıyap, aleyh **6.** Bek, müdafi, **7.** Son, **8.** Tekne, büyük su kabı, **9.** Mavna, **10.** Arka arkaya, sırt sırta, **11.** Ters, arkadan öne (doğru), **12.** Arkasında, gerisinde, ötesinde, sonunda (Atalay, 2005: 246). Verilen anlamlara uygun olarak örnek kullanımlar şu şekildedir:

The back of stage (sahne arkası/ gerisi)

The back streets of town (Şehrin arka sokakları)

The vocabuIary is at the back of the book (Sözlük, kitabın sonunda / arkasındadır) (Atalay, 2005: 246).

ii) Arapçada Sırt

Yönelim Şekli: **Arka, art**

Arapçada da Türkçe ve İngilizceye benzer karşılıklar mevcuttur. Bu dilde de sırt kelimesinin karşılığı olarak kullanılan ظهر sözcüğünün arka anlamıyla da kullanılması yönelim metaforu bağlamında anlamsal evrilmelerine ortam hazırlamıştır. Kelimenin sözlük anlamı için;

ظهر (zeher) sırt, arka, art, kitabın başında ya da sonundaki boş yaprak, güverte, üst, üst kısım, yüzey şeklinde veriler mevcuttur. Arapçada ayrıca sırt sözcüğünün üst kısım, üst anlamlarında kullanılmasına Türkçede "dağın sırtı" (dağın üst kısmı) gibi bir kullanımla aynı doğrultudadır.

Sözcüğün yönelimsel olarak kullanımı için لا جعل حاجتی بظهر (La ce'ele haceti bezeher) (Onu (ihtiyacını) arkana atma) (Müncid, s. 482) örneği verilebilir. Verilen örnek cümlede arka kavramını karşılamak için sırt kelimesinin kullanılması yönelim metaforunun bir organ adıyla karşılandığını göstermektedir.

2.6.11. Yanak

Yönelim şekli: ⟺ **Taraf, yan taraflar**

A) Tarihsel / Modern Türk Dili Verileri

TTü.	Az.	Bşk.	Kaz.	Kır.	Özb.	Ta.	Tkm.	Uyg.
yanak	**yanag**	**yañak**	**jak**	**cāk**	**yàvàḳ**	**yañak**	**yañak**	**yañak, mäñiz**

Türkçe sözlükte *yanak* sözcüğü için verilen anlamlar şu şekildedir: **1.** *isim* Yüzün göz, kulak ve burun arasındaki bölümü. **2.** *isim* Lastik tekerlekli taşıtlarda lastiğin jant ile yere temas eden bölümü arasında kalan yan yüzeyi (TS c. II 2380).

Yanak sözcüğü Türkçenin eski dönemlerinden beri kullanılmaktadır. Eski Uygur Türkçesi sözlüğünde *yangġaḳ* şeklinde kullanılan kelimenin anlamı için *yan, taraf* anlamı verilmiştir (Caferoğlu, 2015: 283).

Clauson etimolojik sözlükte *yanak* sözcüğü için verilen anlamların Türk lehçelerinde ya:nğa:k "elmacık, yanak kemiği" olarak verildiğini ifade etmiştir. Genel anlamda organ adı anlamıyla verilmesinin yanında yönelim metaforu olarak "herhangi bir şeyin yan tarafı" anlamında da kullanıldığını dile getirmiştir (ED, 1972: 948). Yukarıda verilen sözlük anlamına göre tekerleklerdeki yan yüzeyleri ifade etmek için yanak sözcüğünün kullanılması hem yön metaforu olarak kullanıldığının hem de günümüz Türkiye Türkçesinde de bu anlamın hala işletildiğini göstermektedir.

DLT' de yanak sözcüğü için; yañak: **1.** Ağzın iki tarafında, dişlerin oturduğu kemik. **2.** Bir şeyin yanı, kenarı. Anlamları verilerek yön metaforu olarak yanağın vücudun iki yanında yer alması sebebiyle oluşmuş durumları da göstermiştir.

yañа.k herhangi bir şeyin yanı. "Kapının kenarı" için de bundan kapug yana.kı denir (DLT, 608: 501).

MM' de *yanak* sözcüğü yine *yan, taraf* anlamıyla verilmektedir.

ḳaçan kim mürîd şeyḫ katınġa kelür

ḳadem ḳılsa sol yan yañaḳ ne ḳılur

taḳı barmışında bu saġ yan yañaḳ

kim alın bile ḥaḳḳa secde bolur (291, 135).

Mürit şeyhin katına geldiğinde sol tarafına (yanına) adım atar. Yanına vardığında ise Allah'a alnıyla secde ettiği sağ tarafına (yanıan) adım atar (Toparlı ve Argunşah, 2018: 183).

Azerbaycan Türkçesinde yanakı sözcüğünün anlamı için; yanakı: *zarf* yan tarafa döndürülmüş. Kelimenin yanak sözcüğüne -ı eki eklenmesiyle oluşmuş ve

yönelim bildiren bir zarf oluşturmuş ve sözcüğün yönelim anlamının diğer lehçelerde de korunduğu görülmektedir.

B) Diller Arası Karşılaştırmalı Veriler

i) İngilizcede Yanak

Yönelim şekli: ⟺ Taraf, yan taraflar.

İngilizcede de Türkçedeki semantik kullanımlara benzer durumlar vardır. Türkçedeki gibi sözcüğün kullanım alanına baktığımız zaman *yan, taraf* anlamlarının varlığıyla bu dilde de yön metaforu olarak kullanıldığını görmekteyiz.

Cheek: *is.* **1.** Yanak. **2.** Avurt. **3.** yanak biçiminde şey, **4.** *mak.* Makaranın yan yüzü, **5.** Yüzsüzlük, arsızlık, küstahlık, cür'et, laubalilik. **6.** *argo* Göt, **7.** Arsızlaşmak, küstahlaşmak, arsızlık/yüzsüzlük/küstahlık yapmak, laubali olmak (Atalay, 2005: 603).

Oxford İngilizce sözlükte ise *yanak* sözcüğünün kullanımı için: *Cheek: Either of two side pieces or parts arranged in lateral pairs in a structure* (Bir yapıda yanal çiftler halinde düzenlenmiş iki yan parça veya parçalardan biri). Anlamını verdikten sonra *You then slice off the fat cheeks on either side of the stone* [Daha sonra taşın her iki tarafındaki yağ yanaklarını (çıkıntılarını, iki tarafa uzanan yanları) dilimleyin].

ii)Arapçada yanak خد (hadu).

Yönelim şekli: ⟺ Taraf, yan taraflar.

Arapçada yanak sözcüğünün anlamı için verilen açıklama: Yanak خد (hadu) yan, taraf (Mutçalı,1995 :216) şeklindedir. Anlam yelpazesi Türkçeyle aynı doğrultuda olan yanak sözcüğü bir şeyin yanını, yan tarafını ifade edecek doğrultuda kullanılmaktadır.

2.6.12. Yüz

Yönelim Şekli: **Bütün yönler**

A) Tarihsel / Modern Türk Dili Verileri

TTü.	Az.	Bşk.	Kaz.	Kır.	Özb.	Ta.	Tkm.	Uyg.
yüz	üz	ös(t), bit	jüz, üst, bet	üst(ü), bet, baş	yüz, üst	ös(t), bit	üst, yüz	üst, yüz

Yüz nereye dönerse yönelim oraya doğrudur bu yönelim sağ, sol, ileri, geri vs. her taraf olabilir yüzün yönü istikameti, yönelimi belirtir. Bu durumda yüz ile gözün aynı mahiyette olduğunu, yönelim olarak yüzün gözün gördüğü istikameti belirttiğini ifade edebiliriz. Türkiye Türkçesinde kullandığımız *yüz tutmak* deyimi bu durumu daha iyi açıklamaktadır. TDK online sözlükte yüz tutmak deyiminin açıklaması için şu ifadeler geçmektedir. Yüz tutmak; (bir şeye) yüz tutmak (I) yönelmek: "*Biçare Yunus'un çoktur günahı / Hakk'ın dergâhına yüz tutmuşum ben*"- Yunus Emre (www.sozluk.gov.tr).

Yüz: **1.** Başta, alın, göz, burun, ağız, yanak ve çenenin bulunduğu ön bölüm, sima, çehre, surat. **2.** Yüzey, satıh **3.** (kesici araçlarda) Keskin kenar. **4.** Bir şeyin ön tarafta bulunan bölümü, cephe: *Yapının yüzü* **5.** Bir kumaşın dikiş sırasında dışa getirilen gösterişli bölümü. **6.** Yastığa geçirilen kılıf. **7.** Bir şeyin görünen bölümünde kullanılan kumaş **8.** *mec.* Utanma **9.** Birinin görülegelen veya umulan hoşgörürlüğüne güvenilerek gösterilen cüret **10.** Nedeniyle, sebebiyle **11.** Yan, taraf **12.** Bir yapının dışa bakan düşey yüzeylerinin her biri (TS, c2: 2486).

Yüz sözcüğü vücuttaki konumu itibariyle yani önde olması sebebiyle taranan tarihi eserlerde kelimenin organ adı anlamının yanında metaforiksel olarak yönelim bildirdiğini de göstermektedir.

KB' de yüz sözcüğünün kullanımında yönelme anlamının öne çıktığını görmekteyiz.

Özinge kerekin itindi itig / İligke yüz urdı bu bilge tetig (KB, 475), (Gerekli hazırlıklarını tamamladı, bu bilge ve zeki kişi ve hükümdara doğru yöneldi) (Arat, 2005: 162-163).

DLT'de yüz; yüz, çehre, yüzey, ön anlamlarıyla verilmiştir. *Atasözü: Yüzke körme erdem tile (506/406).* (Yüzün güzelliğine çirkinliğine bakılmaz).

NF' de yüz: surat, çehre; ön, ön taraf, üst yan (492) şeklindeki anlamlarla verilmektedir.

Zahid ol kimerse turur kim, dünyadın yüz çewürse taqı ahiratqa yüz ursa (148/6), (Zahid, dünyadan yüz çevirip ahirete yüzünü (yönünü) dönen kişidir).

MM' de sözcüğe ilk verilen anlamsal karşılık olarak yüz; surat, çehre, yüz. İkinci karşılık olarakta sayı anlamında yüz; yüz (100)' şekliyle verilmiştir. Ayrıca *yüzle-* fiili kullanılmıştır ki bu fiil tam anlamıyla yönelmeyi kastetmektedir.

Yüzle-: Yönelmek, yüzünü dönmek.

Eğer keçe bolsa yönin yüzlegü (234/2), (Gece olduğunda yönünü o tarafa yöneltsen (takip etsen).

MT' de *yüz* sözcüğü *dut-* (tut-) yardımcı fiili ile beraber kullanılıp bir şeye yönelmek anlamını ortaya çıkarmştır.

Zirūy eyitdi: "Çün göñül murādı ḥāṣıl olmaġa yüz dutduñ gerekdür kim ṣābit-ḳadem olasın ve hiç ḳorḳmayasın (31b/6), (Ziruy: "Mademki gönüldeki muradını elde etmeye yöneldin, bu iş sana kısmet oluncaya kadar azimli olmalı ve asla korkmamalısın) (Korkmaz, 2017: 318).

B) Diller Arası Karşılaştırmalı Veriler

i) İngilizcede yüz

Yönelim Şekli: **Bütün yönler**

Face: *is.* **1.** Yüz, çehre, surat. **2.** Yüz (ifadesi), sima. **3.** Surat/yüz buruşturma/ekşitme, surat etme, acayip yüz ifadesi. **4.** Küstahlık, cür' et yüz(süzlük). **5.** (dış) görünüş, görünüm, veçhe, zevahir. **6.** Gösteriş, sahte tavır. **7.** (a) şeref, itibar, (b) kendine güven, nefsine itimat. **8.** (ticari evrakta yazılı) asıl değer (faiz, iskonto vb. hariç). **9.** (belge, vesika vb) açık anlam, aşikar mana. **10.** Yeryüzü, (coğrafi/genel) görünüş. **11.** Yüzey, satıh, yamaç, sırt. **12.** Üst (taraf), (kullanılan) yüz. **13.** Ön, cephe. *The face of a building* (yapının dış/ön tarafı). **14.** (alet vb.) çalışan/iş gören yüzey. **15.** Yüzey, satıh. **16.** Alın, üzerinde çalışılan tünel duvarı.

The Oxford Dictionary'de yüz sözcüğünün yönelim bildiren şu ifadeleri yer almaktadır.

"He turned to face her" (https://www.lexico.com/en/definition/face) (onunla yüzleşmek (karşı karşıya gelmek) için döndü).

2.6.13. Denizcilik Terimlerinde Yönelim Bildiren Organ Adları.

Deniz taşımacılığı insanlık tarihinin en eski ulaşım araçlarından biridir. Bu ulaşım aracının çok eskilere uzanan tarihi sebebiyle ve navigasyondan ya da temel yönlerin hemen bulunmasındaki zorluktan dolayı insan bedenini ve özelde bedenlerinde yönelim bildirecek benzerlikte olan veya vücuttaki konumunu dikkate alarak yeni metaforlar oluşturmaları ve bu oluşum sırasında da organ adlarının kullanılması tesadüfi bir durum olmadığı görüşündeyiz. Aşağıda Ulaştırma Bakanlığından alınan organ adları kullanılarak oluşmuş denizcilik terimleri tablo halinde verilmiştir.

Şekil 6. Denizcilik Terimlerinde Yönelim Bildiren Organ Adları

Türkçesi	İngilizcesi	Açıklama
KIÇ	Stern, poop	Teknenin geri tarafı.
OMUZLUK	Bow	Teknenin baş ve kıç tarafındaki 45 derecelik açı civarındaki istikamet.
BAŞ	Stem,head, bow, fore part of the vessel	Bir teknenin baş bodoslaması, baş kasarası ve omuzluklarının bulunduğu ön ve ileri kısmı.

SONUÇ

Tüm verilen bilgilerden anlaşılacağı üzere dil, bir toplumun geçmiş yaşantısının, kültürünün ve tecrübesinin harmanından oluşmaktadır. Özellikle dilin bazı kullanım alanları vardır ki toplumun geçmiş deneyimleri ve kültürel altyapı bilinmeden anlaşılmazlar. Kültürel altyapıyla derin bir bağı olan atasözleri, deyimler, metaforlar dilin topluma has kısmını oluşturmaktadırlar. Kültürel bağlam bilinmeden onları yorumlayabilmek zordur. Metaforlar toplumsal düşüncenin dilin imkanlarıyla en somut şekilde yansıtılmasını sağlayan araçlardandır. Metaforun modern veriler ışığında yeniden yorumlanması ve birçok disiplinle ortak çalışması yine metaforlar vasıtasıyla evrensel olan bilişsel süreçlerin çok iyi gözlenebilmesi metaforun toplumsal boyutunun yanında evrensel bir boyutu olduğunu da göstermektedir. Metaforun kusurları incitici olmadan örtmesi sosyal, bazı hastalıkların adlandırılmasında moral aracı olarak kullanılması ise metaforun tedavi edici bir yanının olduğunu göstermektedir. Metaforun bu işlevsel yönünü ve geniş kullanım sahasının örneklerini çoğaltmak mümkündür. Metaforun bu çok boyutlu işlevi onu gündelik hayatta sıklıkla karşılaşılan bir olgu haline getirmekte ve bir dilin metaforla olan ilişkisi o dilin işlevselliği ve zenginliği hakkında da önemli veriler sunmaktadır. Eldeki çalışmayla, birçok işlevi incelenmeye çalışılan metaforlar ve bunun Türkçedeki yansımaları, Türkçenin zengin bir anlatım gücüne sahip ve işlevsel bir dil olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Metaforların hayatın birçok alanında kullanılması ve Türkçenin bu geniş sahada birçok metaforik veri sunması Türkçenin sosyal bir dil olduğunun göstergesidir. Birçok dilden metaforik veri örneklerinin sunulmaya gayret edilen bu çalışmada, özellikle bazı kadim diller ile Türkçenin anlatım zenginliğini kıyaslama olanağı doğmuş, Türkçenin bu dillerden elde edilen örneklerle benzer çıktıları sağlaması dünya dilleri açısından Türkçenin önemini, konumunu ve zenginliğini göstermesi açısından önemlidir.

Türkçe organ adlarının yönelim metaforları açısından incelendiği bu çalışmada organ adlarıyla metaforik değerleri ortaya konulmaya gayret edilmiştir. Organ adlarının kapsamına girdiği temel kelimelerden olması ve anlam yelpazesinin çok geniş olmasından dolayı birçok şeyin adlandırılmasında, benzerliklerin ve özellikle çalışmanın konusu olan yönelim bildirimlerinin oluşmasında Türkçede sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Bu bakımdan bu ifade şekillerin ortaya çıkmasında incelenen diğer diller de bazı benzer veriler sunmaktadır. Yönelimlerin bedensel tecrübe temellerinden ortaya çıktığı hesaba katıldığında yönelim metaforlarının dilsel çıktılarında da yine organ adlarından yararlanılmasının haklı bir sebebi ortaya çıkmaktadır. Türkçe ve diğer dillerde organ isimlerine olan yaklaşımlar ve kullanım şekilleri organ isimlerinin nasıl algıladığını ve toplum hayatında nasıl kullanıldıklarını eldeki çalışmayla gösterilmeye uğraşılması dile ait bilişsel süreçlerin metaforlar vasıtasıyla nasıl oluştuğunun görülmesi açısından önemli olduğu kanaatindeyiz.

Organ isimlerine bağlı anlam olaylarının, Türk dilinin gelişim sürecini net bir şekilde ortaya koyduğu görülmektedir. Ayrıca bahsi geçen kelimelerin farklı anlam ve işlevlerde kullanılması Türkçenin çok geniş anlatım gücüne sahip olduğunun da göstergesidir. Bu anlatım gücü şüphesiz Türkçenin çok iyi işlenmiş bir dil olduğunun göstergesidir.

Türkçenin eski dönemlerinden başlayıp günümüze kadar uzanan organ adlarının kullanım örnekleri verilen bu kelimeler temel anlamı ile beraber metaforik anlamlar oluşturacak şekilde kullanıldığı görülmektedir. Bu durum değişen ve gelişen dilin gereksinimleri karşılamak için var olan sözcüklere yeni anlamlar yükleyerek dili tekdüzelikten kurtarıp daha akıcı ve estetik konuşma isteğinin doğal bir sonucudur. Organ adlarının bu anlam genişliğine kavuşması da yine bu isteğin ve temel kelimelerden olmasının sonucu olarak ortaya çıktığı ifade edilebilir.

Eldeki çalışmayla Türkçenin işletim sistemi, ifade gücü, metaforlarla olan ilişkisi belli açılardan gösterilmeye çalışılmıştır. Türkçenin ifade zenginliğinin ve mahiyetinin anlaşılması noktasında devamı gelecek çalışmalarla da çok daha kuvvetlenecektir.

KAYNAKÇA

Aksan, D. (2005). Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim. Ankara: TDK.

Atalay H. (1999). İngilizce Türkçe Sözlük. Ankara, TDK.

Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügati, (2006), 4 cilt. Bakü, Şarq-Qarb.

Bamber, S. (1987) Metaphor and llness Classification in Traditional Thai Medicine: Asian Folklore Studies, Vol. 46: 179-195.

Başdaş, C. (2006) Türkçe Organ Adlarında Kelime Sonu -k Ünsüzü ve Çokluk. İlmi Araştırmalar, Sayı 21: 45-57.

Black, M. (1954). Metaphors: Proceedings of the Aristotelian Society, New Series, Vol. 55 (1954-1955), (273-294).

Black, M. (1979). More about metaphor. In A. Ortony (Ed.), Metaphor and thought. Cambridge: Cambridge University Press.

Caferoğlu, A. (2015). Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü. Ankara, TDK.

CC. Argunşah, M., Güner, G. (2015). Codex Cumanicus. İstanbul, Kesit Yayınları.

Clauson, G. (1972). An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish.London: Oxford University Press.

Coşar. A. M. (2008). Bir Adlandırma Öğesi Olarak Organ Adları Turkish Studies. International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Summer, v. 3/4 (1049-1079).

Croft, W., Cruse, D. A. (2004). Cognitive Linguistics. Cambridge: Cambridge University Press.

Daugherty, P. S. (1997). Body, mind, and metaphor: the worldview of Yoruk women of the central Taurus Mountains of Turkey. University of Pennsylvania. Documentation and Conservation.

Derleme Sözlüğü I-XII cilt. TDK Yay. Ankara 1963-82

DLT. Ercilasun, A. B., Akkoyunlu, Z. (1998). Divanü Lûgat-it- Türk, Tercümesi Giriş. Metin, Çeviri, Notlar, Dizin. 3.Baski, Ankara, TDK.

Doğan, L., (2005). Türk Dilinde Organ Adları Üzerine bir İnceleme Ana ve Ara Temel Kelimeler Trakya Universitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt:6 Sayr:1, 141-163.

Durmuş İ., Pala İ. (2001). İstiare. İslam Ansiklopedisi. İstiare içinde (c. 23, 315-318). İstanbul.

Embler, W. (1966). Metaphor and Meaning. Deland, FL: Everett/Edwards.

Fauconnier G., Turner M. (1996). Blending as a Central Process of Grammar. in Conceptual Structure, Discourse, and Language, ed. Adele Goldberg. Cambridge University Press.

Fauconnier. G. (1997). Mappings in Thought and Language. Cambridge, Cambridge University.

Gibbs, R. W. Jr. (2005). Embodiment and Cognitive Science, Cambridge: Cambridge University Press.

Gibbs, R. W., Macedo Jr. A.C.P.S. (2010). Metaphor and embodied cognition. DELTA Documentação de Estudos em Lingüística Teórica e Aplicada 26(spe):679-700.

Goatly A. (1997). The Language of Metaphors. London, Routledge.

Gökçe F. (2005) Kutadgu Bilig'de Kör- "görmek": Çok Anlamlılık, Metafor ve Gramerleşme Türkbilig, 2015/29 (59-76).

Gökçe. F. (2015). Genetik Dilbilimine Giriş. Ankara: Sonçağ Yayınları.

Grady, J., Oakley, T., ve Coulson, S. (1999). Blending and metaphor. In R.W. Gibbs, & G. J. Steen (Eds.), Metaphor in Cognitive Linguistics (101-124). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

Heine, B. (1997). Cognitive Foundations of Grammar. New York: Oxford University Press.

Hengirmen, M. (1999). Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü, Ankara, Engin Yayınları.

Holme R. (2004). Mind, Metaphor and Language Teaching. Palgrave Macmillan Publisihng, London.

Hüseyinova, A. (2014). Organ adlariyla kurulmuş deyimlerin karşılaştınlması (Azerbaycan-Özbek ve Türkiye Türkçesi) Yüksek Lisans Tezi.

İM. Toparlı, R. (2017). İrşadü'l Mülük ve'S-Selatin. Ankara, TDK

Johnson, M. (2010). "Metaphor and Cognition" in Handbook of Phenomenology and Cognitive Science, ed. by Shaun Gallagher and Daniel Schmicking. Springer, New York.

Kanar, M. (2008). Türkçe Farsça Sözlük. Say Yayınları.

Karaağaç. G. (2013). Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü. Ankara, TDK.

Katoka K. (2002). Linguistic Anthropological Research on Spatial Cognition in European and Non-European Settings, (1-30).

KB. Arat, R. R. (2005). Kutadgu Bilig. 2. Baskı, Ankara, Kabalcı Yayınevi.

Kırgız Türkçesi Sözlüğü, (1998). Yudahin K.K. (hazırlayan). Taymas A. (Çeviren). Ankara, TDK.

Kövecses, Z. (2002). Metaphor: A Practical Introduction, Oxford University Press.

Kövecses, Z. (2004). Metaphor and emotion: Language, Culture and Body in Human Feeling. Cambridge University Press.

Kövecses, Z. (2010). Metaphor: A Practical Introduction. (2nd Ed.) New York: Oxford University Press.

Kövecses, Z., Szabo, P. (1996) Idioms: A View from Cognitive Semantics. Applied Linguistics, 17(3), Hungary, 326-55.

Lakoff G., Johnson M. (2003). Metaphors We Live by. London: The University of Chicago Press.

Lakoff G., Johnson M. (2015). Metaphors We Live by (Beraber Yaşadığımız Kavramlar, çev. Yavuz, G.). İstanbul, İthaki Yayınları.

Lakoff, G. (1992). The Contemporary Theory of Metaphor. To Appear in Ortony, Andrew (ed.) Metaphor and Thought (2nd edition), Cambridge University Press. Journal of Adolescent Research, Sage, (1-22).

Lakoff, G. (1992). The Contemporary Theory of Metaphor. To Appear in Ortony, Andrew (ed.) Metaphor and Thought (2nd edition), Cambridge University Press.

Lakoff, R. (2004). Language and Woman's Place: Text Language and Woman's Place and Commentaries (Revised and Expanded Edition Ed. Bucholtz M.). Oxord University Press: New York.

Lewis, M. (1982). Muncid (Arapça Sözlük). Ferhan Yayınları, Tahran.

LM. Çelik, Ü. (1996). Leyli vü Mecnun. Ankara, TDK.

Matisoff, J. A. (1978). Variational Semantics in Tibeto-Burman. Philadelphia: Institute for the Study of Human Issues. Inc.

ME. Yüce, N. (2014). Mukaddimetü'l Edeb. Giriş, Dil özellikleri, Metin, Indeks. Ankara, TDK.

MG. Uğurlu, M. (1987). Münyetü'l-Guzat. Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.

MM. Toparlı, R., Argunşah, M. (2018). Mu'inü'l-Mürid. Ankara, TDK.

MN. Korkmaz, Z. (2017). Marzubān-Name Tercümesi. Ankara, TDK.

Mustafa, İ., Hamid, A., ez-Zeyyad, A.H., Neccar, M. A. (1972). Mücemül Vasit (Arapça Sözlük). Darul Maarif, Kahire.

Mutçalı S. (1995). Arapça Türkçe Sözlük. Istanbul, Dağarcık Yayıncılık.

NF. Ata A. (2014). Nehcü l-Ferâdis IlI Dizin-Sözlük, Ankara: TDK

Ortony, A. (1993). Metaphor, Language and Thought. Cambridge, Cambridge University Press.

Palinkas, S. (2014). Metaphor, Irony and Blending Argumentum 10 (611-630). Debreceni Egyetemi Kiado.

Panther, K. U. (2014). Metaphor and Metonymy Shaping Grammar: The Role of Animal Terms in Expressive Morphology and Syntax. Journal of Foreign Languages, (2-20).

Punter, D. (2007). Metaphor. The New Critical İdiom. London and New York: Routledge.

Reddy, J. M. (1979). The Conduit metaphor: A case of Frame Conflict in Our Language About Language In A. Ortony (Ed.), Metaphor and Thought. Cambridge: Cambridge University Press (284-324).

Richards, İ.A. (1936) The Philosophy of Rhetoric. Oxford University Press, London

Ritter H. (1954). Abdülkāhir el-Cürcânî, Esrârü'1-belâga, İstanbul.

Sami, Ş. (1978), Kâmus-ı Türkî, Çağrı Yayınları, İstanbul.

Scheffler, İ. (1979), Beyond the Leter: A Philosophical Inquiry Into Ambiguity, Vagueness and Metaphor in Language. London: Great Britania.

SD. Eraslan, K. (1999). Mevlâna Sekkâki Divanı, Ankara, TDK.

Searle, J. R. (1979). Expression and Meaning. Cambridge: Cambridge University Press.

Shilling, C. (2005) The Body in Culture Technology Society. New Delhi. Saga Publication.

Şahin, İ. (2006). Eski Türkçe Dönemi (VI-XI. Yüzyıl) Temel Eserlerinde Geçen Yer Adları. Doktora Tezi. Bişkek: Kırgizistan-Türkiye Manas Üniversitesi.

Tayler, M., Ogden, J. (2005). "Doctors' Use of Euphemisms and Their Impact on Patient´s Beliefs about Health: an Experimental Study of Heart Failure". Patient Education and Counseling. 321-326.

Thu, H., T. Q., Hoa, P. V. (2016). Terms of Sensory Perception in English and Vietnamese Metaphorical Expressions of Love International Journal of Language and Linguistics Volume 4, Issue 2, (47-56).

Tsoukas, H. (1991). The Missing Link: A Transformational View of Metaphors in Organizational Science. The Academy of Management Review Vol. 16, No. 3 (Jul., 1991). (566-585).

Turner, B. S. (2008) The Body and Society Explorations in Social Theory. Sage in Social Theory 3rd (Ed. Bryan S. Turner), Los Angeles, London, New Delhi, Singapore.

Turner, B. S. (2008). The Body and Society: Explorations in Socıal Theory, 3rd Edition.Los Angles, London, New Delhi, Singapore, Sage.

Türkçe Sözlük (1998). Ankara, TDK.

Vierke, C. (2012). Mafumbo: Considering the functions of metaphorical speech in Kiswahili context. In M. R. Marlo, N. B. Adams, C. R. Green, M. Morrison, &T. M. Purvis (Eds), Selected Proceedings of the 42nd Annual Conference on African Linguistics: African Languages in Context (s. 278-290). Somerville, MA: Cascadilla Proceedings Project.

Watts, R. (2003). Contents. In Politeness (Key Topics in Sociolinguistics, (s. Ix-X). Cambridge: Cambridge University Press.

Winter, L. S. (1995). A Clearing in the Forest, Metaphor and Metaphysics. Metaphor and Symbolic Activity, 10(3), (223-245).

Yu, N. (1998). The Contemporary Theory of Metaphor. A Perspective from Chinese. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

https://atlantis.udhb.gov.tr/sozluk/

https://www.lexico.com/en

https://islamansiklopedisi.org.tr/

https://examples.yourdictionary.com/types-of-metaphors.html